

Avain totuudenetsijän pyhyyden salaiselle tielle

Emma Klen

Pro gradu -tutkielma

Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma

Kulttuuriperinnön tutkimus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2024

Turun yliopiston laaturjärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma**Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma;** kulttuuriperinnön tutkimus**Emma Klen: Avain totuudenetsijän pyhyiden salaiselle tielle****Sivumäärä: 89**

Kulttuuriperinnön tutkimuksen pro gradu -tutkielmani käsittelee Pekka Ervastin (1875-1934) *Kalevalan avain* -teoksessaan (1916) esittelemän *Kalevalan* esoteerisen tulkinnan herättämiä reaktioita suomalaisessa lehdistössä ja yleisemmin esoteriaa kulttuuriperintönä. Tutkimukseni kontekstina on suomalainen moderni 1800-1900 -lukujen vaihteen esoteria ja sen keskeisenä käsitteenä esoteria. Pekka Ervastia pidetään tärkeänä tuon ajan suomalaisena esoteerisena vaikuttajana. Yksi näkyvimmistä esoteerisista liikkeistä oli Helena Petrovna Blavatskyn (1831-1891) ajatusten pohjalta perustettu Teosofinen Seura. Ervast esitti kirjassaan teosofian *Kalevalan* avaimeksi. Aihetta olivat jo häntä ennen tutkineet mm. Blavatsky ja Rudolf Steiner (1861-1925). Näkökulmani on kulttuuriperinnön, mikä liittyy sekä *Kalevalaan*, että erityisesti esoteriaan.

Pääaineistoni ovat lehtiartikkelit *Kalevalan avaimen* liittyen vuosilta 1906-1937. Artikkelit ovat lehdistä, jotka on digitoitu Kansalliskirjaston digitaaliseen sanoma- ja aikakauslehtiarkistoon. Tein aineistosta laadullisen tutkimuksen lähiluvun ja sisällönanalyysin avulla. Lehtiartikkelit jakautuivat yläteemoihin sen pohjalta miten ne asettuivat joko puoltamaan esoteriaa tai vastustamaan sitä. Tärkeimpiä aiheita *Kalevalan avaimen* puolesta puhuneissa artikkeleissa olivat Kalevala pyhänä kirjana, suomalais-kansallinen painotus sekä ihmiskunnan juurirodut. Vastaan -teema rakentui toisella tavalla. Sen kautta Ervastin *Kalevalan* tulkinta ja esoteria yleisesti näyttäytyivät stigmatisoituna ja hylättynä tietona sekä vastustettuna ja vaiettuna kulttuuriperintönä. Ervastin mukaan *Kalevalan* keskeisin sisältö oli ns. totuudenetsijän pyhyiden eli tiedon salainen tie. Sitä ei käsitelty artikkeleissa juuri lainkaan, joten se näyttäytyi myös aineistossani vaiettuna ja toisaalta samansuuntaisena alkemian henkisen prosessin ja ns. monomyytin kanssa. Rivien välistä löytynyt teema oli taide, joka linkittää *Kalevalan* avaimen ja esoterian viralliseen, mutta toisaalta myös vaiettuun kulttuuriperintöön. Esimerkiksi teosofian nähdään nykytutkimusten valossa vaikuttaneen laajasti mm. Suomen kultakauden taiteilijoiden ajatuksiin ja teoksiin, mutta asiaa ei useinkaan haluttu tuoda julki.

Tutkielmani pohjalta esoteria näyttäytyy aineellisena ja aineettomana kulttuuriperintönä jota voi osin pitää stigmatisoituna ja vaiettuna kulttuuriperintönä. Esoteriaa kulttuuriperintönä voi sanoa myös omaksiotetuksi ja epäviralliseksi sekä ajattomaksi ja eläväksi, itseään jatkuvasti uusintavaksi kulttuuriperinnöksi. Esoterian kulttuuriperintöyhteisöä voisi puolestaan kutsua totuudenetsijöiden yhteisöksi, joka näyttäytyy voimakkaana kohtaamastaan vastustuksesta huolimatta. Esoterian historia on pitkä ja koko sen ajan ns. salattua tietoa on siirretty sukupolvelta toiselle eri muodoissa. Totuudenetsijät katsovat myös kriittisen kulttuuriperinnön ajatuksen mukaisesti tulevaisuuteen.

Avainsanat: Kalevala, Pekka Ervast, *Kalevalan avain*, esoteria, teosofia, kulttuuriperintö

SISÄLLYSLUETTELO

1	PROLOGI	4
1.1	Tutkimuksen tausta	4
1.2	Aiempi tutkimus ja tutkimustehtävä	10
1.3	Tutkimusaineisto, menetelmät ja toteutus	12
2	KALEVALAN AVAIN - LEHTIKESKUSTELU 1906-1937	15
2.1	Lukittu kirja ja sen avain	16
2.1.1	Pekka Ervast	16
2.1.2	Avain	19
2.1.3	Kalevalan avain	22
2.2	Kalevalan avaimen puolesta...	24
2.2.1	Pyhä kirja	24
2.2.2	Suomalais-kansallinen painotus ja Väinämöinen kansallishaltijana	30
2.2.3	Ihmiskunnan juurirodut	35
2.3	... ja vastaan	39
2.3.1	Stigmatisoitu tieto	39
2.3.2	Hylätty tieto	49
2.3.3	Vastustettu ja vaiettu kulttuuriperintö	55
2.4	Totuudenetsijän pyhyiden eli tiedon salainen tie	60
3	EPILOGI	68
	Lähteet	

1 Prologi

1.1 Tutkimuksen tausta

Kulttuuriperinnön tutkimuksen pro gradu -tutkielmani käsittelee Pekka Ervastian (1875-1934) *Kalevalan avain* -teoksessaan (1916) esittelemän *Kalevalan* esoteerisen tulkinnan herättämiä reaktioita suomalaisessa lehdistössä ja yleisemmin esoteriaa kulttuuriperintönä. Pääaineistoni ovat lehtiartikkelit *Kalevalan avaimeen* liittyen vuosilta 1906-1937. *Kalevalalla* oli tuolloin ehkäpä vielä suurempi painoarvo kuin nykyään, ja siihen esoterian kautta koskeminen herätti voimakkaita reaktioita puolesta ja vastaan. Tutkimukseni kontekstina on erityisesti suomalainen moderni 1800-1900 -lukujen vaihteen esoteria ja keskeinen käsite esoteria. Aihettani katson kulttuuriperinnön näkökulmasta, josta on puhuttu lisääntyvässä määrin viime vuosina sekä tieteessä, että yleisessä keskustelussa. Kulttuuriperintö määriteltiin Kulttuuriperintöstrategiassa¹ vuonna 2023 seuraavasti:

Kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Se kertoo arvojen, uskomusten, tietojen, taitojen ja perinteiden muutoksesta. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista. Kulttuuriperintöä uudistetaan, säilytetään ja siirretään tuleville sukupolville.²

UNESCO on kulttuuriperinnön keskeisin instituutio, joka määrittelee maailmanperintökohteet. Nämä kohteet ovat hyvä esimerkki virallisesta kulttuuriperinnöstä. Virallisen kulttuuriperinnön lisäksi on olemassa epävirallista, näkymättömämpää ja yksityisempää sekä omaksiotettua kulttuuriperintöä.³

Elias Lönnrotin (1802-1884) luomaa karjalaisten ja suomalaisten kansalliseeposta *Kalevalaa* (1835, 1849) pidetään Lönnrotin kaunokirjallisenä teoksena, jossa on käytetty aineistona kansanrunoista tehtyjä muistiinpanoja. Se on virallista, arvokasta ja elävää kulttuuriperintöä. *Kalevalalle* saatiin Euroopan kulttuuriperintötunnus huhtikuussa 2024⁴. *Kalevalalla* on monia kulttuuriperintöjä ja se on kulttuuriperintönä moniääninen ja ristiriitainen. Se on inspiroinut tiedettä, taidetta ja kulttuuria

¹ Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023-2030.

² Mattila 2023, 12.

³ Ks. esim. Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 15-16.

⁴ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 11.4.2024: *Euroopan komissio on myöntänyt Euroopan kulttuuriperintötunnuksen Kalevalalle*. Päähakijana Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hankkeen verkostoon kuuluu myös Turun yliopiston Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma. <https://www.finlit.fi/ajankohtaista/uutiset/euroopan-komissio-on-myontänyt-euroopan-kulttuuriperintotunnuksen-kalevalalle/>.

erilaisiin tulkintoihin ja siitä käyty keskustelu on ollut latautunutta sen ilmestymisestä lähtien.⁵ Esimerkiksi karjalaisaktivisti Tuomo Kondie on tuonut esille, kuinka *Kalevalaan* käytettyjen runojen omistajuus on ryöstetty karjalaisilta. Folkloristi Niina Hämäläinen puolestaan on tutkinut sitä, kuinka runonlaulajien ja naisten ääni on *Kalevalassa* vaimennettu ja kuinka Lönnrot kohdisti *Kalevalan* suomenmieliselle sivistyneistölle.⁶ Finlandia-palkittu kirjailija ja teatteriohjaaja Juha Hurme kysyy vuonna 2023 julkaistussa *Kenen Kalevala?* -kirjassaan ”Onko Kalevala ryöstettyä kulttuuriperintöä?” ja pohtii kenelle Kalevala kuuluu sekä sitä kuinka ”...elävä karjalainen perintö muumioitiin pyhäksi suomalaiseksi kirjaksi”.⁷

Lämsä kysyy, missä määrin keskustelu *Kalevalasta* onkin ennen kaikkea yhteiskunnallista keskustelua kulttuuriperinnöstä. Lämsä kirjoittaa myös siitä, kuinka kulttuuria ja kulttuuriperintöä saa myös kritisoida. Esimerkiksi kun kritiikin osaa liittyy valtapyrkimyksiin ja sivuuttamiseen, asialle voidaan tehdä jotain. Tutkimuksessani korostuu tähän liittyvä kriittisen kulttuuriperinnön näkökulma.⁸ Kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus kyseenalaistaa mm. sen ajatuksen, että kulttuuriperintöä ajateltaisiin lähinnä menneisyytenä. Ennemmin tulisi pohtia niitä asioita, millainen tulevaisuus halutaan luoda ja mitä säilyttää tulevaisuuden sukupolvia varten. Nämä voivat olla myös esoterian kaltaisia vaikeita aiheita.⁹ Kulttuuriperintö voidaan nähdä vallan symbolina silloin kun tietyllä taholla on valta päättää esimerkiksi siitä mitä valitaan kulttuuriperinnöksi ja millaista kulttuuriperinnön tulee olla.¹⁰

Kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus tarkkaileekin UNESCO:n ja ICOMOS:in¹¹ valta-aasemaa kulttuuriperinnön suhteen. Laurajane Smithin auktorisoidun kulttuuriperintödiskurssin (authorized heritage discourse, AHD) teorian avulla viranomaislähtöistä ja Eurooppa-keskeistä valtaapitävää diskurssia voidaan haastaa. Esimerkiksi esoteerinen ajattelu ja keskustelu jo olemassaolollaan haastoi ja haastaa valtauskonnon ja tieteen virallisia kulttuuriperintöjä. Smith kritisoi AHD:tä mm.

⁵ Kalevala-seura: *Euroopan kulttuuriperintötunnus - Kalevala, elävä eepos*. <https://kalevalaseura.fi/kalevala-ehl/>.

⁶ Kiistelty, kiitetty, kiistetty Kalevala. Kalevalaseuran ja Suomalaisen Kirjallisuuden seuran keskustelutilaisuus, Helsinki 8.12.2022.

Siikala kirjoitti 2008 siitä kuinka *Kalevalaan* liittyvien tulkintojen kiistat ovat vuosien kuluessa hyvinkin samanlaisia: ”Edustavatko *Kalevalaan* kootut eepiset runot myyttiä vai historiaa? Keistä runot kertovat ja keille ne kuuluvat? Ovatko ne peräisin läntisestä Suomesta vai Karjalasta, josta Elias Lönnrot parhaimmat runoarteensa löysi? Miten kauas historiaan runot luovat näköalaa?” Siikala 2008, 296.

⁷ Hurme 2023, etu- ja takakansi.

⁸ Lämsä 2023.

⁹ Turunen 2024.

¹⁰ Tuomi-Nikula 2013, 53.

¹¹ UNESCO: Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö, joka ylläpitää kulttuuri- ja luonnonperintökohteiden maailmanperintöluetteloa. ICOMOS: Rakennussuojeluun ja kulttuuriympäristöihin liittyvä kansainvälinen järjestö, antaa mm. asiantuntija-apua UNESCO:n maailmanperintöluetteloon.

siitä, kuinka kulttuuriperintökohteet luodaan liiankin siisteiksi, turvallisiksi kohteiksi, jotka tarjotaan ”valmiina” jolloin kokijan ajattelukin annetaan valmiina. Esoteria on koettu myös vaaralliseksi aiheeksi, mikä varmasti vaikeuttaa halua esittää sitä kulttuuriperintönä tai edes keskustella siitä. Mäkelän mukaan Smithin ajatuksia voi soveltaa mm. kansalliseeposdiskursseihin, joissa kuten nähdään aineistostanikin, erilaiset ajatukset haastavat toisiaan.¹²

Tutkielmassani tutkin lähemmin yhtä *Kalevalan* monista kulttuuriperinnoistä, mutta myös yhtä vaietuimmista, eli Kalevalan esoteerista tulkintaa. Turun yliopiston monitieteinen Uuden etsijät -hanke (2018-2021) tuotti arvokasta tutkimustietoa esoteriasta erityisesti vuosilta 1880-1930 ja sai myös suuren yleisön, kuten itsenikin, kiinnostumaan aiheesta. Päälimmäksekseksi itselleni nousivat esiin kysymykset siitä, kuinka noin laaja liikehdintä on ollut niin vaiettua. Kanonisaatio on haaste muun muassa silloin kun kulttuurin moniäänisyyttä ei huomioida. Tarkan mukaan kaanonien avulla voidaan käyttää valtaa. Vallankäyttöä on myös Kalevalan kanonisoitujen tulkintojen ulkopuolelta tulevien tulkintojen marginalisointi.¹³

Siinä missä *Kalevala* on virallista kulttuuriperintöä, niin sen esoteerinen¹⁴ tulkinta oli Jöns Carlsonin mukaan ”...seurannut mustan varjon lailla asiallista kansanrunouden tutkimusta aina vuosisadan vaihteesta asti...jonka kanssa tutkijat eivät haluneet olla missään tekemisissä”¹⁵. *Kalevala* on ollut ilmestymisestään lähtien myös esoterian näkökulmasta tutkittu. Pitkälän mukaan *Kalevalan avainta* pidetään tärkeimpänä teosofisena *Kalevalan* tulkintana¹⁶. Pekka Ervast oli, vaikka nykyään monille tuntematon, keskeinen henkilö sekä aikansa esoteerisissä- että kulttuuripiireissä. Tomas Mansikan ja Tiina Mahlamäen mukaan...

Tunnetuimmissa muodoissaan myös esoteria on usein juuri myyttien ja kansanomaisten uskomusten tulkintaa oppineesta kulttuurista käsin. Tunnettuna esimerkkinä voi pitää Pekka Ervastin (1875-1934) teosta *Kalevalan avain* (1916), jossa Ervast tulkitsee suomalaisten kansalliseeposta aikalaisilleen 1900-luvun alun teosofisen ajattelun näkökulmasta.¹⁷

¹² Smith 2006, 4-5, 29-33, 87, 113; Mäkelä 2022, 200, 203.

Smith kritisoi myös viihteellisyyttä, mikä koskee useita kulttuuriperintökohteita. Viihteellisyydellä saadaan ehkä suurempia ryhmiä ihmisiä tutustumaan asiaan, mutta samalla jotain tärkeää saattaa jäädä näkymättömiin tai jopa tuhoutua lopullisesti. Kun tutkin antiikin kreikkalaisia teattereita Padovan yliopiston arkeologian kurssilla, niin selvisi että esimerkiksi tärkeitä arkeologisia objekteja on saatettu tuhota sen tieltä, että on saatu nykyään teattereilla järjestettäviin tapahtumiin lisää istumapaikkoja.

¹³ Tarkka 2022, 8.

¹⁴ Erityisesti antroposofinen ja teosofinen *Kalevalan* tulkinta.

¹⁵ Carlson 2008, 421. Carlson viittaa tässä Runoilija Jorma Erosen vuoden 1977 *Kalevalan* päivän juhlaesitelmään SKS:n juhlasalissa otsikolla ”Kahdella silmällä Kalevalaan.”

¹⁶ Pitkälä 2021, 73-74.

¹⁷ Mansikka & Mahlamäki 2020, 45-46.

Esoteria-käsitteen määrittely on ollut haastavaa eikä sitä tai sille rinnakkaisia¹⁸ käsitteitä aina käytetä samalla tavalla edes tutkimuskirjallisuudessa. Arkikäyttö on värikästä sisältäen kaiken huuhaasta johonkin salaperäiseen ja vaikeasti ymmärrettävään. Esimerkiksi itse olen aina ollut uskonnoista ja laajemmin henkisydestä kiinnostunut, mutta esoteria oli minulle aiemmin tuttu korkeintaan sanana ja herätti ennakkokäsityksen jostain hämärästä ja jopa vaarallisesta. Länsimaisen esoterian tutkimuksen sisällä esoteria¹⁹ määritellään usein henkiseksi tiedoksi, jota joissain tapauksissa jokin ryhmä pitää salassa tai sisäpiirissä ja siirtää eteenpäin. Esoterian sisälle lasketaan erittäin kirjava joukko erilaisia henkisiä virtauksia ja liikkeitä.²⁰

Esoterian mielenkiintoinen historia²¹ on alkanut ainakin antiikista lähtien, mutta aluksi toiminta oli enemmän salattua.²² Esoteriaan liittyy keskeisenä ajatus ikuisesta viisaudesta, joka on vain joidenkin hallussa ja voidaan löytää tutkimalla vanhoja uskontoja ja filosofioita tai ns. pyhiä kirjoja.²³ Esoteriassa pyritään takaisin jumalyhteyteen, minkä takia tarvitaan tätä ikuista, salattua tietoa. Sen saamiseksi puolestaan tarvitaan salaisia tekniikoita. Pienen joukon valittuja ihmisiä on säilytettävä ja välitettävä tätä pelastuksen salaista tietoa eteenpäin. Monet liikkeet, joissa on initiaattijärjestelmä, kuuluvat esoteriaan. On opettaja, joka välittää pyhää tietoa eteenpäin sopiville oppilaille.²⁴ Esoterian sisäpiirien salaista, vaitiololupauksen takaista tietoa ei voi luonnollisesti tutkia, mutta kaikkeen esoteriaan ei siis kuulu salaaminen.

Länsimaisen esoterian tutkimuksen nähdään kunnolla alkaneen 1990-luvulla kun Antoine Faivre määritteli esoterian sen parista löytämiensä, osin edellä esiteltyjen, yhteneväisten piirteiden pohjalta²⁵. Faivren ensimmäiseen piirteeseen maailmankaikkeudesta löytyvistä vastaavuuksista

¹⁸ Esim. okkultti, okkultismi, okkulttuuri, salatiede, rajatieto, paranormaali, mystiikka, magia, alkemia, noituus, taikausko, yliluonnollinen, new age, uushenkisyys.

¹⁹ Kreik. esoteriko, sisäinen ja sisäpiirille tarkoitettu vs eksoteerinen, yleinen ja julkinen tieto.

²⁰ Kokkinen & Mahlamäki 2020, 13-14. Aiheesta tarkemmin ja laajemmin ks. esim. Kokkinen & Mahlamäki 2020, 13-26; sis. esim. Kocku von Stuckradin määritelmän (esoteeriset keskustelut ja puhutavat joissa puhutaan korkeammasta tai täydellisestä tiedosta ja keinoista saavuttaa tämä tieto) ja Christopher Partridgen okkulttuurin käsitteen (vastustaa maallistumisen ajatusta, perinteiset institutionaaliset uskonnot väistyvät ja vaihtoehtoinen henkisyys ja (uudelleen)lumoutuminen tulevat niiden tilalle, media ja populaarikulttuuri keskeisiä tekijöitä jotka tuovat okkulttuuriin sisältyviä henkisiä ajatuksia esille ja muokkaavat niitä uudelleen). Aiheesta tiiviimmin esim. Häkkinen & Iitti 2015, 11-15. Esoteriasta puhutaan yleensä läntisenä koska sen juurten nähdään olevan kreikkalais-roomalaisessa kulttuurissa ja juutalais-kristillisessä uskontoperinteessä. Gilbert 2006, 304. Länsimaisen esoterian käsiteparia on kritisoitu ja sitä puretaan esim. teoksessa Aspren & Strube 2021.

²¹ Esoterian historiasta ks. esim. suomalaisen esoterian historiasta Mansikka & Mahlamäki 2020, 31-49 ja yleensä esoterian historiasta ks. esim. Hanegraaff 2013, 18-44.

²² Gullman 1991, 7.

²³ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 14; Ervast 1916, 27.

²⁴ Gilbert 2006, 304, 308.

²⁵ Kuudesta piirteestä ensimmäisten neljän tulee olla läsnä jotta jotain voidaan luokitella esoteriaksi. Kaksi viimeistä piirrettä ovat sekundäärisiä mutta ne usein esiintyvät ensimmäisten yhteydessä.

liittyy kuuluisa sanonta ”Niin kuin on ylhäällä, niin on alhaalla”²⁶. Ihmistä (mikrokosmos) tutkimalla voidaan saada tietoa universumista (makrokosmos). Faivre sanoo universumia valtavaksi peilien teatteriksi, jonka kaikki objektit piilottavat salaisuuden joka pitää avata. Vastaavuuksia löytyy mm. universumin ja luonnon tai paljastettujen tekstien välillä eli jos tutkii esimerkiksi *Raamattua*, niin löytää tietoa universumista. Tätä vastaavuutta Ervast juuri tutkii *Kalevalan avaimessa*. Muiksi esoterian ensisijaisiksi piirteiksi Faivre esittää 2) elävän maailmankaikkeuden/luonnon kosmoksen vastaparina jota voi myös lukea kuin kirjaa ja johon liittyy mm. magia, 3) mielikuvituksen ja välittämisen jotka liittyvät yhteen esimerkiksi niin että saadaan tietoa näkymättömästä maailmasta selvänäön tai enkelien avulla sekä 4) alkemiasta lainatun käsitteen transmutaation eli metamorfoosin²⁷. Kaksi muuta piirrettä ovat ikuinen ja perimmäinen viisaus eli philosophia perennis joka löytyy jopa kaikista uskonnollisista tai esoteerisistä perinteistä sekä se, että esoteerinen oppi siirretään mestarilta oppilaalle tiettyä initiaatiopolkua pitkin.²⁸

Granholmin mielestä Faivren määritelmää kattavampi esoterian käsite olisi hyödyllisempi tutkimusalalle ja tällaisten tarkempien määrittelyjen kautta voitaisiin tarkastella vain jotain tiettyjä historiallisia aikakausia.²⁹ Faivren määritelmä sopii hyvin tutkielmaani, mutta lisäksi Kokkinen on uudelleenmääritellyt esoterialle läheisen Christopher Partridgen³⁰ esittelemän okkulttuurin käsitteen väitöskirjassaan mielestäni käyttökelpoisesti:

Määrittelen okkulttuurin siis (1) monien erilaisten ryhmien ja käytänteiden ympärille löyhästi rakentuvaksi miljöökseksi, jossa (2) korkeampaa tietoa tai totuutta käsittelevillä puhetavoilla ja keskusteluilla on erityinen arvo - esitettiinpä niitä sitten uskonnollisiksi, taiteellisiksi tai tieteellisiksi luokitelluilla kulttuurin alueilla.³¹

Nykypäivän elämä pohjautuu aiempien sukupolvien kulttuurihistoriaan ja -perintöön. Esoterian voi sanoa jääneen kolmen eurooppalaisen kulttuuriperinnön peruselementin eli uskon, järjen ja gnosoksen näkymättömimmäksi jäseneksi, kun kristillinen kirkko ja tiede ovat hallinneet kulttuuria

²⁶ Hermes Trismegistos: *Corpus Hermeticum. Smaragditaulu ja muita hermeettisiä kirjoituksia*. Mahdollisesti antiikin Egyptistä tai Kreikasta, johon kirjattu ”Niin kuin on ylhäällä, niin on alhaalla.”

²⁷ Transmutaatio voidaan nähdä alkemian polkuna jossa ensimmäisenä on nigredo eli musta vaihe, kuolema, toisena albedo eli valkoinen vaihe ja kolmantena rubedo, punainen vaihe, viisasten kivi. Se on hyvin samansuuntainen kuin perinteisen mystikon tie, jossa toisiaan seurasivat puhdistautuminen, valaistuminen ja yhdistyminen. Faivre 1994, 13.

²⁸ Faivre 1994, 10-15.

Vaikka määritelmä on ollut keskeinen tutkimusalalle ja kuvaa hyvin teosofiaa joka liittyy keskeisesti tutkimukseeni, sitä on myös kritisoitu. Faivren on nähty ylikorostavan esim. renessanssin hermetismiä ja kristillistä teosofiaa jolloin esoteria nähdään liian kapeana ideaalina ja toisaalta Faivre ei ole huomionnut juutalaisuuden, islamin ja antiikin pakanallisen perinteen vaikutusta esoteriaan tarpeeksi. Sohlberg 2017, 127.

²⁹ Granholm 2008, 51.

³⁰ Ks. esim. Partridge 2004, 2005.

³¹ Kokkinen 2019, 52.

ja esoteriaa on jatkuvasti vastustettu ei-hyväksyttävänä ja erittäin ongelmallisena niiden puolelta - kuitenkin esoteria oli aiemmin osa kumpaakin.³² Wouter J. Hanegraaf kirjoittaa siitä, kuinka esoterian tutkimuksen tehtävänä on saada uutta näkökulmaa länsimaiseen kulttuuriin tuomalla esiin sitä hylättyä tietoa (rejected knowledge) eli niitä esoteriaan liittyviä maailmankäsityksiä, käytänteitä ja tietämisen tapoja joita on vastustettu ainakin valistuksen ajalta lähtien. Esoteria on Hanegraafin mukaan humanistisessa tutkimuksessa, vähintäänkin länsimaisen kulttuurin osalta, eniten laiminlyöty ja väärinymmärretty tutkimusala. Kuitenkin länsimainen esoteria kulttuuriperintönä kuuluu kaikille ja se on avoin tutkittavaksi kaikille jotka ovat siitä kiinnostuneita.³³

Esoterian ympärillä on aina ollut laajaa liikehdintää, johon ovat liittyneet monet kunkin aikakauden suuret ajattelijat ja taiteilijat. Nykyinen tutkimus on päätenyt siihen, että se on vaikuttanut elämäämme enemmän kuin olemme tienneet. Esimerkiksi jooga ja meditaatio sekä kasvisruokavalio ja vaihtoehtoiset hoitomuodot ovat tulleet pitkälti keskuuteemme sen kautta. Nykypäivässä esoteria näkyy erilaisissa henkisissä virtauksissa sekä tulee esiin taiteen ja populaarikulttuurin kautta. Aiheeni on ajankohtainen nyt, kun esoteria on nostettu esiin sekä tieteessä, että se on saanut uudenlaista jalansijaa yleisessä keskustelussa myös esimerkiksi taidenäyttelyiden ja tietokirjojen myötä. Esoterian voidaan nähdä toimivan myös joidenkin negatiivisiksi nähtyjen ryhmittymien toiminnan takana ja esimerkiksi ns. salaliittohenkisyuden pohjana³⁴. Esoterian laajan, osin piilossa olevan vaikutuksen takia sen tutkiminen neutraalisti ja ennakkoluulottomasti on tärkeää.³⁵

Leskelä-Kärki ja Harmainen mainitsevat, että esoterian ja länsimaisen esoterian käsitettä on viime vuosina kritisoitu mm. länsimaisten kulttuurikaupunkien ja koulutetun eliitin korostamisesta tutkimuksissa. Esoteria-sanaa ei myöskään juuri tunnettu 1800-1900 -lukujen vaihteessa edes esoteerikoiden piirissä, vaan enemmän käytettiin sellaisia termejä kuin okkultismi, teosofi, totuudenetsiminen tai salatiede.³⁶ Päädyin kuitenkin käyttämään esoteriaa tutkielmani keskeisenä käsitteenä. Perustelen esoteria-termin käytön sillä että se käsitteenä on nyt ajankohtainen tieteessä ja myös suuren yleisön tuntema. Käytän esoterian käsitettä myös kattokäsitteenä siihen liittyville

³² Hanegraaf 2007 40-41; Kokkinen & Mahlamäki 2022, 16-17.

³³ Hanegraaf 2013, vi-vii.

³⁴ Mahlamäki 2022; Charlotte Ward & David Voas: conspирituality -käsite.

³⁵ Kokkinen & Mahlamäki 2020, 11-12.

³⁶ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 15-16. Leskelä-Kärki ja Harmainen kuvaavat, kuinka päätyivät *esoterian* käsitteen sijaan Uuden etsijät -teoksen alaotsikkoon: *Salatieteiden ja okkultismin* suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930.

henkisille virtauksille ja liikkeille joita on syntynyt esimerkiksi teosofian ja vapaamuurariuden ympärille³⁷.

1.2. Aiempi tutkimus ja tutkimustehtävä

Kalevalan esoteerisia tulkintoja on tutkittu niukasti. Toki jo 1800-luvulla tieteilijät tunsivat tulkinnat, kuten näemme myöhemmin aineistoni kautta. Nykyään esimerkiksi *Kalevalan kulttuurihistoria* -teoksessa (2008) otettiin kantaa Kalevalan esoteerisiin tulkintoihin. Carlson oli sitä mieltä, että vaikka teosofiassa ja antroposofiassa tehtiin oivaltavia tulkintoja *Kalevalasta*, kyseisten liikkeiden toimintatapa estää niitä olemasta osa yhteistä kulttuurihistoriaa.³⁸ Toisaalta Perttu Häkkisen ja Vesa Iitin maineikas, kulttuurihistoriaamme kuuluva teos *Valonkantajat - Välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä* alkaa artikkelilla Pekka Ervastista Pohjolan valona.

Tutkielmani kannalta erityisen arvokkaita ovat Uuden etsijät -hankkeessa tehdyt tutkimukset, jotka käsittelivät ja sivusivat useassa kohtaa Ervastia ja *Kalevalan avainta*. Hankkeessa esoteriaa tutkittiin kulttuurihistorian, taiteen ja uskontotieteen tutkimuksen näkökulmista. Ervast eli ja toimi esoterian harjoittajana hankkeen tutkimusajankohtana. Nina Kokkinen tutki väitöstutkimuksessaan *Totuudenetsijät - Vuosisadan vaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa* (2019) modernin taiteen esoteerisuutta ja henkisyyttä. Keskeistä tutkimuksessa oli ajalle tyypillinen uskonnollisuuden muuntuminen. Tutkimuksen pohjalta Kokkinen esittää kuinka Gallen-Kallela, Halonen ja Simberg toivat taiteeseensa ideoita muun muassa Ervastille läheisestä teosofiasta. Kokkinen kertoo väitöskirjassaan myös Gallen-Kallelan omaan *Kalevalan avaimensa* tekemistä merkinnöistä.

³⁷ Vapaamuurariutta ei aina lueta esoterian sisälle, mikä on yksi kuvaus käsitteenmäärittelyn hankaluudesta. Gilbertille vapaamuurarit eivät ole esoteerikoita, koska heidän tavoitteenaan on moraalin kehittyminen eikä esim. pelastus. Näin ollen tieteellisestä näkökulmasta heidän vihkiseremoniansa ei ole esoteerinen rituaali jossa initiaatiolla on pelastava merkitys joka johtaisi initiaatin hengelliseen uudestisyntymiseen ja yhtymiseen Jumalan kanssa. 2006, 306.

Toinen esimerkki on okkultismi, josta toisaalta Kokkinen ja Mahlamäki toteavat että sillä on tietty merkityssävy ja se on haastava käsite, vaikka onkin periaatteessa esoterian synonyymi. 2020, 22.

Gilbertin mukaan em. käsitteet eivät ole synonyymeja, koska esoteriaan eivät kuulu kaikki okkultismin muodot. Gilbertin mukaan okkultisti haluaa salaisen tiedon avulla maallista hyötyä tai valtaa. 2006, 304, 306. Tässä tulee esille juuri Kokkisen ja Mahlamäen viittaus okkultismi -termin merkityssävyyteen. Esimerkiksi Ervast kirjoitti usein okkultismista Kokkisen ja Mahlamäen painatuksen mukaisesti ja kritisoi salaisen tiedon käyttämistä itsekkäästi tai materiaalisista syistä.

³⁸ Carlson 2008, 421-422. Carlson esittää syyksi liikkeiden henkisyyden tyypin eli opettaja-oppilas -suhteen ja tähän liittyvän ja auktoriteettiin kuuluvan salatiedon käsitteen.

Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittamassa *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* (2020) ja Maarit Leskelä-Kärjen ja Antti Harmaisen toimittamassa *Uuden etsijät - Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930* (2021) -teoksissa nostettiin esiin unohduksiin tai kiusaantuneesti sivuutetuksi jäänyttä menneisyyttä ja esitettiin esoteria laajana liikehdintänä erityisesti 1800-1900 -lukujen vaihteen taide- ja kulttuuripiireissä. Ervast oli osa Helsingin kulttuuripiirejä ja tunsikin läheisesti monia taiteilijoita. Historiaa on tärkeää kirjoittaa uudelleen, koska se liittyy niin voimakkaasti siihen mitä on nyt. *Uudet etsijät* -teoksen prologissa Leskelä-Kärki ja Harmainen kirjoittavat siitä kuinka länsimaisen esoterian historian verkostot ovat silti yhä paljolti hämärän peitossa.³⁹

Pekka Ervastia ja/tai Kalevalan avainta on käsitelty myös muutamissa pro gradu -tutkielmissa⁴⁰. Erik Gullman käsitteli tutkielmassaan erityisesti Ervastia ja Eino Leinoa otsikolla *Teosofia ja Suomen uusromantiikka: kansallishengen inspiraatioita Ervastista Leinoon* (1990). Samoja henkilöitä tutki Antti Harmainen pro gradussaan *Modernin mystikot - Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastin ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902-1908* (2010). Erityisesti Ervastiin keskittyi Minna-Maria Fyrqvist pro gradu -tutkielmassaan *Ruusuristolainen teosofi Pekka Ervast Kalevalan tulkitsijana ja suomalaisuuden rakentajana* (2007).

Kalevalan avainta ei käsittäkseni ole ennen tutkittu näin laajasti suomalaisten lehtiartikkeleiden pohjalta tai sitä ja esoteriaa syvällisemmin kulttuuriperintönä. Tutkimani lehtiartikkelit loivat eteeni jatkuvasti värejään syventävän tutkimuksellisen lasimaalauksen aiheestani. Tutkimukseni pääasiallinen tavoite on selvittää Pekka Ervastin Kalevalan avaimen herättämää julkista keskustelua suomalaisessa lehdistössä Kalevalan ja esoterian yhteydestä eli tutkia sitä, kuinka Ervastin Kalevalan esoteeriseen tulkintaan suhtauduttiin. Päättökysymykseni on: **Millaista keskustelua Pekka Ervastin Kalevalan avain ja sen esoteerinen sisältö ilmestyessään herätti?** Tutkimuksen laajempi tavoite on esoterian aseman selkeyttäminen kulttuuriperintönä, johon annan vastauksia lisäkysymyksen tarkastelun kautta: **Millaisena kulttuuriperintönä esoteria näyttäytyy sen sisällöistä käydyin keskustelun perusteella?**

³⁹ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 13-14, 18.

⁴⁰ Jenna Putkosen pro gradu -tutkielma vuodelta 2023 on nimeltään *Totuudenetsijät: Pekka Ervastin teosofinen tulkinta Kalevalasta on ilmestynyt*. Hänen pääaineistonaan oli *Kalevalan avain* ja hän käsittelee erityisesti *Kalevalan* runoja 16 ja 17 Väinämöisen Tuonelan matkasta ja Antero Vipusen tapaamisesta, joten aineistomme ja näkökulmamme ovat sopivan erilaiset, jotta aiheesta tulee tehtyä monipuolista tutkimusta.

1.3 Tutkimusaineisto, menetelmät ja toteutus

Tutkimukseni aineistona on kuten jo mainittua Pekka Ervastin kirjoittamasta *Kalevalan avaimesta* vuosina 1906-1937⁴¹ käyty lehtikeskustelu, joka löytyi Kansalliskirjaston digitoiman lehtiaineiston haulla ”Pekka Ervast Kalevalan avain”. Sivuaineistona minulla on tuo kyseinen teos jonka sisältöön tutustuin myös hyvin, jotta ymmärrän mistä keskustelussa on kyse. Olen käyttänyt teosta myös selkeyttämään kulloinkin käsiteltävää aihetta tarvittaessa. Maarit Leskelä-Kärki kirjoittaa, kuinka 1800-1900 -lukujen vaihteen esoteerisuudessa painottui nimenomaan sen kirjallinen luonne. Esoteeristen liikkeiden jäsenet olivat hyvin lukeneita ja kirjoittivat henkisestä etsimisestään paljon. Lehdet ja kirjat olivat hyvä kanava levittää tietoa ja käydä keskustelua eri aiheista sekä Suomessa, että kansainvälisesti. Sanoisin niitä myös esoterian keskeisiksi aineellisen kulttuuriperinnön symboleiksi. Leskelä-Kärki nostaa esiin erityisesti Pekka Ervastin, joka kirjoitti henkisistä aiheista valtavasti erilaista kirjallisuutta.⁴² Ervast oli kirjoittaja ja toimittaja, oli opiskellut yliopistossa, osasi useita kieliä sekä ilmaisi itseään hyvin myös puhujana.

Fingerroos ja Kajander avaavat tiede- ja metodi -sanojen etymologiaa. Tiede -sana sisältää sanan tie. Tieto on tien tietämistä. Méthodos (kreik.) tarkoittaa ”kuljettavaa tietä”. Tutkimusprosessissaan tien etsijä käyttää tiettyjä metodeja, välineitä, joiden avulla tiellä kuljetaan.⁴³ Tutkimustehtäväni ratkaisen laadullisella tutkimusotteella, koska haluan ymmärtää tutkimusilmiötä syvällisesti. Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan ihmisten ilmiöille antamia merkityksiä niiden taustaa, kontekstia vasten tietystä näkökulmasta.⁴⁴ Tutkijana voin ainoastaan ulkopuolelta kuvata ja tulkita elämismaailmojen merkityssisältöjä.⁴⁵ Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysillä pyritään aineistoa tiivistämällä ja selkeyttämällä lisäämään sen informaatioarvoa eli tuottamaan uutta tietoa.⁴⁶ Aineistostani tein aineistolähtöisen analyysin lähiluvun ja sisällönanalyysin avulla. Laadullisessa tutkimuksessa on kuitenkin tärkeää huomioida, ettei analyysi voi koskaan toteutua täydellisesti aineistolähtöisenä koska oma esiymmärrykseni tutkittavasta ilmiöstä vaikuttaa alusta

⁴¹ Muutama artikkeli löytyi aiheeseen liittyen jo ennen *Kalevalan avaimen* julkaisua, jotka ovat mukana aineistossa.

⁴² Leskelä-Kärki 2021b, 98-99.

Leskelä-Kärki kirjoittaa myös tutkimastaan runoilija Aarni Koudasta (1884-1924), jonka elämästä on saatu paljon tietoa hänen vaimonsa Elsa Roschierin (1884-1930) ottamien valokuvien kautta. Kuvissa näkyy tavallisia elämän hetkiä joita pariskunta vietti esimerkiksi Ervastin, Eino Leinon ja Pekka Halosen kanssa. Leskelä-Kärki 2021b, 107-108.

⁴³ Fingerroos & Kajander 2022, 25.

Ervast esittää *Kalevalan avaimessa Kalevalaa* toisinlukemalla löytyvän tiedon tien ja tietyt metodit, mutta ei perinteisessä tieteellisessä tarkoituksessa.

⁴⁴ Puusa & Juuti 2020, 81.

⁴⁵ Juuti & Puusa 2020, 334.

⁴⁶ Eskola & Suoranta 2008, 137.

lähtien koko tutkimusprosessiin. Näin ollen arvovapaata laadullista tutkimusta ei ole olemassa. Tutkijan tehtävä on kuitenkin suhtautua tutkimusilmiöön neutraalisti, toimia mahdollisimman objektiivisesti ja reflektoida ajatteluaan prosessin kaikissa vaiheissa.⁴⁷

Aluksi käytin analyysimetodina lähilukua. Lehtiartikkelit sopivat pituudeltaan hyvin lähilukuun. Ne olivat joko lyhyitä, jotka veivät pienen osan yhdestä lehden sivusta tai korkeintaan muutaman sivun pituisia. Kävin myös lisäaineiston eli *Kalevalan avaimen* tarkasti muistiinpanoja tehden läpi, mutta niin pitkää tekstiä ei yleensä lueta lähiluvun piiriin. Lähiluku erottuu muusta lukemisesta Pöysän mukaan sillä, että lukeminen tehdään useammassa vaiheessa, jolloin ensimmäisellä lukukerralla etsitään kokonaismerkitystä ja seuraavat kerrat ovat tulkintaa muuttavia lukukertoja. Ensimmäinen kerta on ikään kuin arkilukemista, joka pohjautuu ennakkokäsityksille ja seuraavat kerrat lähestyvät aina syvällisemmin tieteellistä ymmärtämistä ollen tietoisempia ja jatkuvan reflektion alla. Myöhemmät lukukerrat ovat ensimmäistä tulkintaa syventäviä, jopa kiistäviä; ensivaikutelma oli väärä tai jotain ei tullut huomioitua. Pöysän mukaan parhaimmillaan lähilukiessa jokaisella kierroksella löydetään jotain uutta. Pöysä suosittaa taukoja lukukertojen välille, jotta alitajunta saa työskennellä niiden aikana ja tekstin pariin palatessa sen voi nähdä uusin silmin. Lähilukuun kuuluvat keskeisenä muistiinpanot. Kun prosessi etenee, kirjoittaminen lisääntyy ja muuttuu sanallisesti tulkitsevaksi. Tulkintaan liittyy myös näkökulma, mistä tekstiä tarkastellaan. Prosessin edetessä myös lukeminen muuttuu, se on katkonaisempaa ja analyttisempää. Kun aloin tarkastella artikkeleita rinnakkain, lähestyin Pöysän mukaan temaattisia lukutapoja. Pöysä sanookin, että lähiluku on usein hyödyllinen juuri tutkimuksen alkuvaiheessa.⁴⁸

Lehtien ja niissä olleiden artikkelien kautta aikakausi piirtyi eteeni eräänlaisena elävänä lasimaalauksena. Tarkan, moneen kertaan lukemisen ja muistiinpanojen teon rinnalla mielessäni oli tutkimustehtäväni. Lähilukiessani keskityin artikkeleihin monesta eri näkökulmasta. Tunnustelin esimerkiksi tyyliä, mielipiteiden taustalla olevia tunteita, sitä mitä kirjoittaja halusi sanoja ja miten hän pyrki vaikuttamaan lukijaan. Kaikki kirjoittajat kirjoittivat erinomaisesti ja käyttivät melko runollista kieltä, mitä olen jättänyt tarkoituksella hieman tutkielmaan jotta aikakausi tulisi lähemmäs lukijaa sitäkin kautta. Kiinnitin huomiota jännitteisiin kiistanalaisen aiheen suhteen, mutta myös siihen, mitä ei sanottu tai käsitelty ja mikä löytyi mahdollisesti vain rivien välistä. Tavoittelin artikkeleista löytyvien syvempienkin merkitysten löytymistä.

⁴⁷ Juuti & Puusa 2020, 143.

⁴⁸ Pöysä 2015, 29-33, 37.

Toisena analyysimenetelmänäni oli aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jossa aineiston tulkinnan ja ymmärtämisen kautta luodaan tutkimuskohteesta käsitteellisempi näkemys. Tulkinta tarkoittaa merkityssuhteiden avaamista ja ymmärtämisessä tutkimuskohde luodaan temaattisesti uudeksi kokonaisuudeksi⁴⁹. Sisällönanalyysin pelkistämisen-vaiheessa pilkoin aineistoa osiin. Ryhmittelyvaiheessa etsin ja yhdistin samaa aihetta kuvaavat tekstinosat, jotka alkoivat muodostaa alateemoja. Luokittelua jatkamalla ja alaluokkia yhdistelemällä syntyivät yläteemat. Teemoihin oli jo lähiluvun aikana ilmestynyt huomio siitä, mitä *Kalevalan avaimen* sisällöistä ei artikkeleissa käsitelty ja tästä syntyi neljäs yläteema. Käsitteellistämisen vaiheessa tutkimuksen kannalta oleellinen tieto erotetaan ja sen perusteella syntyi teemojen muodostama kokonaisuus eli käsitteellisempi näkemys aineistosta ja tutkimusilmiöstä.⁵⁰

Koko analyysivaiheen taustalla vaikutti hermeneuttinen kehä (hermeneutin = kääntää⁵¹), joka sopii kaikkeen laadulliseen tutkimukseen minkä etenemisen logiikkaa se kuvaa erinomaisesti. Kehässä kuljetaan tutkijan ennakkokäsitysten, teoriataustan ja aineiston välillä. Tutkijan pyrkimyksenä tulkintaprosessissa on syvällisesti ymmärtää toisten ilmiölle antamia merkityksiä ja pyrkiä mahdollisimman lähelle heidän ymmärryshorisonttiaan.⁵² Kaksi tutkijaa ei saa välttämättä saman aineiston pohjalta samoja tuloksia, mutta hermeneuttisessa kehässä kiertäessäni voin kuitenkin päästä mahdollisimman lähelle perusteltua tulkintaa. Aloin nähdä hermeneuttisen kehän ei vaan kaksiulotteisena kehänä, vaan myös kolmiulotteisena, jossa päästään tutkimuskohteeseen syvemmälle ja syvemmälle eivätkä tutkimustulokset tällöin ole arki ajattelua tai pintaraapaisu. Lopuksi pyrin vastaamaan tulosten pohjalta tutkimuskysymyksiin.⁵³ Pyrin saamaan aikaan tutkimustuloksen, joka on myös yleistettävissä. Tutkin esoterian sisältöjä ja siitä käytyä keskustelua ensin *Kalevalan avaimen* avulla ja sitten yleistin löytynyttä tietoa pohtiessani esoteriaa kulttuuriperintönä.⁵⁴

Toisessa pääluvussa esitän tutkimusanalyysin tulokset. Alaluvussa 2.1 esittelen aineistoni avulla Pekka Ervastin, avaimen sekä *Kalevalan avaimen* taustan ja julkaisun. Alaluvuissa 2.2, 2.3 ja 2.4 käyn läpi aineistosta löytyneet muut teemat eli lehtiartikkelit koskien *Kalevalan avainta*, joista osa on kirjoitettu pian kirjan julkaisun jälkeen ja osa noin kahdenkymmenen vuoden sisällä siitä.

⁴⁹ Varto 1992, 64, 69.

⁵⁰ Tuomi & Sarajärvi 2018, 122-127 (Miles ja Huberman (1994) pohjalta).

⁵¹ Tuomi & Sarajärvi 2018, 116.

⁵² Puusa & Juuti 2020, 72-73, 36-37; ks. myös Hänninen, Kajander & Lappi 2022, 51-52.

⁵³ Puusa 2020, 155-156.

⁵⁴ Alasutari 2011, 235.

Alaluvussa 2.2 paneudun niihin teemoihin, jotka olivat selkeästi kirjoitettu *Kalevalan avaimen* puolesta. Niissä *Kalevalasta* puhuttiin pyhänä kirjana, nostettiin esiin suomalais-kansallinen painotus ja Väinämöinen kansallishaltijana sekä pohdittiin ihmiskunnan kehitystä juurirotujen kautta. Alaluvussa 2.3 käsittelen *Kalevalan avainta* ja esoteriaa stigmatisoituna ja hylättynä tietona sekä vastustettuna ja vaiettuna kulttuuriperintönä. Viimeisessä alaluvussa 2.4 nostan esiin *Kalevalan avaimen* teeman, mitä Ervast piti keskeisimpänä Kalevalan tulkinassaan. Yllättävää oli, että se jatkoi vaietun kulttuuriperinnön ajatusta siinä mielessä, ettei sitä käsitelty oikeastaan ollenkaan artikkeleissa. Taide ei noussut esiin suoraan lehtikeskustelusta, mutta rivien välistä ja osin riveiltäkin esiin, joten se limittyi kaikkiin teemoihin ja sillä on tärkeä, moneen suuntaan vievä roolinsa esoteriaa kulttuuriperintönä tarkasteltaessa.

2 Kalevalan avain - lehtikeskustelu 1906-1937

Kansalliskirjaston digitaalisten aineistojen haun ”Pekka Ervast Kalevalan avain” perusteella sanomalehtien sekä aikakauslehtien ja -kirjojen ilmoituksia ja artikkeleita löytyi yhteensä 196 niteen sivua⁵⁵ aikavälillä 28.2.1906-15.8.1939⁵⁶. Näistä suurin osa oli *Kalevalan avaimen* myynti-ilmoituksia ja niissä oli myös Ervastin 50-vuotis- ja kuolinilmoituksia. Seitsemän nimikettä ei sisältänyt hakuun liittyvää sisältöä⁵⁷. Kymmenen artikkelia hain eri haulla muun aineiston tai tutkimuskirjallisuuden pohjalta, koska ne liittyivät keskeisesti Ervastiin tai *Kalevalan avaimen*⁵⁸. Ennen *Kalevalan avaimen* julkaisuajankohtaa löytyi aiheeseen liittyviä artikkeleita kahdeksan, jotka ovat mukana tutkimusaineistossani. Yhteensä käytettyjä artikkeleita on 50. Osa artikkeleista oli vastineita arvosteluihin ja myös Ervast on kirjoittanut osan artikkeleista. Artikkeleihin ei ole laskettu edellä mainittuja ilmoituksia eikä *Kalevalan avaimesta* Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirjassa esitettyjä lainauksia tai erittäin lyhyitä viittauksia.

⁵⁵ Amerikansuomalaisen *Päivälehdin* myynti-ilmoituksia oli vuosilta 1918-2023 yhteensä 103 eli suurin osa niteen sivuista. Amerikansuomalaiset perustivat Kalevalaan, teosofiaan ja antroposofiaan pohjaavia salaseuroja siirtokuntiinsa (näitä oli Suomessakin) vuosisatojen vaihteessa. Anttonen 1999, 238.

⁵⁶ Kansalliskirjasto on digitoinut kaikki Suomessa 31.12.1939 mennessä julkaistut lehdet ja tarjoaa ne asiakaskäyttöön. Löytyy osoitteesta <https://digi.kansalliskirjasto.fi>. Käytän artikkeleita, jotka löytyivät ajanjaksolta 1906-1937.

⁵⁷ *Omatunto* 12/1907, *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 9/1910, *New Yorkin Uutiset* 35/1911, *Sunnuntain* näytenro 5.12/1915, *Pohjan tähti* 1/1920, *Haminan Lehti* 78/1926, *Pohjois-Savo* 100/1935.

⁵⁸ Merkitty lähdeluettelossa *.

2.1 Lukittu kirja ja sen avain

2.1.1 Pekka Ervast

Euroopassa alkoi uusi aika 1800-luvun lopulla kun mm. teollistuminen edistyi, tiede ja teknologia kehittyivät ja ihmiset muuttivat kaupunkeihin. Suomi oli tuohon aikaan Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta. Vaikka uuden myötä syntyi vaurautta, niin ilmeni myös haasteita kuten köyhyyttä ja rikollisuutta. Puolueiden ja kansanliikkeiden kautta pyrittiin kohti uutta yhteiskuntajärjestystä. Modernisaation myötä ihminen alkoi miettiä itseään yhteiskunnan jäsenenä ja itsensä kehittämistä. Ihanne uudesta (esim. ”uusi aika”, ”uusi nainen”, ”uusi uskonto”) aiheutti myös esoteerisuuteen liitettävien asioiden nousemista pinnalle. Laaja kulttuurinen ilmiö syntyi ja 1800-1900 -lukujen vaihteessa okkultisteilla, teosofeilla ja spiritisteillä oli miljoonayleisö. Samaan aikaan kristillinen kirkko sai kritiikkiä ja sen suosio laski. Eliitti ja koulutettu keskiluokka oli kansainvälistä ja matkusteli sekä seurasi Euroopan tapahtumia lehtien ja kirjallisuuden kautta. Jopa jo 1870-luvulta lähtien erilaiset esoteeriseen viittaavat käsitteet olivat Suomessa julkisuudessa. Esimerkiksi spiritualismi tuli Suomeen muotivillityksenä kuten muuallekin, kun kuultiin tanssivista pöydistä^{59,60} Taiteessa elettiin symbolismin ja uusromantiikan kautta eikä maailmansotia oltu vielä koettu. Tätä aikaa vuosisatojen vaihteessa eli myös Pekka Ervast.

Pekka (Petter Elias) Ervast (1875-1934) syntyi Helsingissä ruotsinkieliseen suomenmieliseen Ervastin sivistyssukuun. Ervast oli lapsesta lähtien monipuolisesti lahjakas. Hän kirjoitti, maalasi, soitti, oli kiinnostunut tieteestä ja kielistä.⁶¹ Ervastilla oli nuoresta lähtien henkisiä kokemuksia, joista yksi tärkeimmistä oli vuonna 1893 hänen ripillepäästessään ehtoollisella. Seuraavana vuonna Ervast kuuli ystävältään teosofiasta, luki ensimmäistä kertaa teosofista kirjaa ja innostui aiheesta välittömästi. Ervastin sukulaisten mukaan hänen velvollisuutensa ruotsinkieliseen sivistyneistöön kuuluvana oli kuitenkin keskittyä yliopistoon, johon hän kuitenkin pettyi ja vaihtoi mahdollisen professorin uran teosofiaan. Vuonna 1896 Ervastilla oli uudestisyntymiskokemus, jonkinlainen Kristus-kokemus. Ervast näki jälleen pilven joka repeytyi, kuten ripillepäästessäänkin. Pilven raosta esiintullut valo valaisi hänet kokonaan, meni hänen selkäänsä tullen ulos pään päältä liekinmuotoisena.⁶² Ervast liittyi moneen esoteeriseen seuraan elämänsä aikana, joista tärkeimmät

⁵⁹ Kaartinen & Leskelä-Kärki 2020, 61.

⁶⁰ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 9-10.

⁶¹ Gullman 1991, 67, 87; Gullman 2020, 11.

⁶² Mela 1956, 33, 51-52; Gullman 2020, 30-36, 53-57.

olivat Teosofinen Seura ja hänen itsensä perustama Ruusu-Risti. Hänen ajattelussaan painottuivat erityisesti Blavatskyn teosofia, tolstoilaisuus, Jeesuksen vuorisaarna, suomalaisuus ja kalevalaisuus sekä taide.

Aineistossani oli Ervastin 50-vuotispäivästä sekä hänen kuolemastaan kirjoitettuja artikkeleita, jotka kohdistuvat Ervastiin henkilönä ja kuvaavat hänen työteliästä elämänuraansa esoterian parissa.⁶³ *Helsingin Sanomat* julkaisi 24.12.1925 artikkelin Ervastin elämästä ja urasta hänen 50-vuotispäivänsä kunniaksi.⁶⁴ Artikkelia muokkasivat ja käyttivät monet lehdet kirjoittaessaan Ervastin kuolemasta 58-vuotiaana vuonna 1934. Esimerkiksi *Iltä-Sanomien* artikkelista saa hyvän kokonaiskuvan Ervastin urasta esoteerikkona.⁶⁵

Viime yönä kuoli täällä äkillisesti sydänhalvaukseen tunnettu teosofinen kirjailija ja puhuja Pekka Ervast 58 vuoden ikäisenä... Tultuaan ylioppilaaksi v. 1893 Pekka Ervast aikoi antautua yliopistolliselle uralle, jolle nuorukaisen harvinainen lahjakkuus tarjosi aivan poikkeukselliset edellytykset. Mutta tutustuttuaan seuraavana vuotena erään ylioppilastoverinsa välityksellä teosofiaan hänelle selveni, että ratkaisu elämän ja olemassaolon arvoituksille oli haettava muualta kuin tavallisista yliopistollisista opinnoista. Hän antautui teosofiaa tutkimaan ja on saanut teosofisen liikkeen leviämään koko laajalti eri piireihin. Ervastin teosofinen kirjallinen toiminta on varsin tuottoisa ja monipuolinen. Hän on kirjoittanut lähes 60 alkuperäistä teosofiaa koskevaa suomen ja ruotsinkielistä teosta, minkä lisäksi hän on julkaissut joukon suomennoksia ja ruotsinnoksia eri kielistä.

Huomattavimmat hänen alkuperäisistä teoksistaan ovat v. 1901 ilmestynyt »Valoa kohti», joka sai Suomalaisen Kirjailijaliiton palkinnon, »Mitä on kuolema», »Suuret uskonnot», »Kalevalan avain», »Teosofian sanoma nykyajalle», »Christosophia», »Uudestisyntyvä Suomi», romaani »Haaveilija» y. m. Mainituksi tulkoon myös hänen toimittamansa valikoima suomennoksia maailman pyhistä kirjoista. V:sta 1905 lähtien on hän myös julkaissut omaa aikakauslehteä, joka aluksi ilmestyi »Omantunnon» nimellä, mutta muutettiin v. 1907 »Tietäjäksi», ilmestyen v:sta 1920 saakka »Ruusu-Risti» nimisenä kuukausijulkaisuna. Kun Suomen Teosofinen Seura v. 1907 perustettiin, valittiin kirjailija Ervast seuran ylisihteeriksi, pysyen tässä toimessa v:een 1917. Seuran sisällä esiintyneiden erimielisyyksien johdosta perusti hra Ervast v. 1920 uuden teosofisia tarkoituksia ajavan

⁶³ Suositellen tutustumaan Ervastiin paremmin (tämän tässä tarkoituksessa kapean aineiston ulkopuolelta) esim.: Aimo Mela 1956: *Pekka Ervast. Kirjailija - teosofian tutkija - kristillinen mystikko*; Erik Gullman 2020: *Totuus on korkein hyve. Pekka Ervastin elämäkerta*; Häkkinen & Iitti 2015: *Pekka Ervast, pohjolan valo*; Laine & Kokkinen 2020: *Ruusuristolaisuus ja Pekka Ervastin perintö*.

⁶⁴ ”Pekka Ervast. 50-vuotias.” *Helsingin Sanomat* 1925/349, 8. Artikkelin kirjoittajaa ei mainittu, mutta Gullman (2020, 203) epäilee sitä sisällön perusteella Sven Krohnin kirjoittamaksi.

⁶⁵ Ervastin kuolinilmoituksen julkaisivat myös *Hufvudstadsbladet*, *Kansan lehti*, *Svenska Pressen*, *Turun Sanomat*, *Turunmaa* ja *Församlingsbladet*. Kaikissa oli kuta kuinkin samat tiedot lyhemmin tai pidemmin selostettuna ja oletettavasti pohjautuen juuri tuohon *Iltä-Sanomien* kuolinilmoitukseen ja/tai sitä edeltävään *Helsingin Sanomien* Ervastin 50-vuotiskirjoitukseen, joten kaikissa kirjoituksissa yhtenä Ervastin merkittävimmistä kirjoista mainittiin *Kalevalan avain*. *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirjaan 7/1934* oli kerätty muistokirjoituksia Pekka Ervastista ja näitä oli kirjoitettu *Pohjatuuleen*, *Naisten Ääneen*, *Teosofiin* ja *Helsingin Sanomiin*. Tästä lähtien *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* ja *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* on lyhennetty *Ruusu-Ristiksi* ja *Tietäjäksi*.

seuran nimellä »Ruusu-Risti, Suomen salatieteellinen tutkimusseura». Kirjailija toimensa ohella on hra Ervast hoitanut myös varsin laajaksi muodostunutta teosofista kustannusliikettä. Hän teki teosofisissa tarkoituksissa useita matkoja ulkomaille, Ruotsiin, Norjaan ja Englantiin ja viimeksi Amerikkaan. Paitsi kirjailijana, toimi Pekka Ervast myös teosofisena puhujana. Yli 25 vuoden ajan hän piti Helsingissä talvikuukausina säännöllisiä sunnuntailuentoja.⁶⁶

Ruusu-Risti järjesti Ervastin jäähyväisjuhlan sunnuntaina 27.5.1934 Ruusu-Ristin temppelillä Helsingissä klo 12, jolloin Ervast yleensä piti sunnuntailuentonsa. Juhlissa Hilda Pihlajamäki piti puheen, jossa hän puhui myös siitä vastustuksesta, mitä Ervast sai osakseen. Esityksistä yksi oli Oskar Merikannon Ervastin *Mitä on kuolema* -kirjan loppuluvun sanoihin säveltämä kantaatti *Kuoleman kunniaksi*. Eino Krohn kirjoitti, että ihmisiä juhlissa oli monta sataa ja sähkösanomia tuli ulkomailta asti.⁶⁷ Samassa *Ruusu-Risti* -lehdessä, missä Ervastin kuolemasta kirjoitettiin, myös nimimerkki J.R.H. kirjoitti kutsuen Ervastia mm. opettajaksi ja mysterioksi sekä lisäksi Valkoisen Veljeskunnan mestari-lähettilääksi.⁶⁸ Gullman huomauttaa, että Ervast itse kielsi olevansa opettaja, mutta hänellä oli ilmeisesti ollut joitain oppilaita.⁶⁹ *Teosofi* -lehdessä muisteltiin Ervastia teosofian uranuurtajana ja mainittiin hänen monipuoliset tietonsa, lahjakkuutensa kirjailijana sekä puhujana jolla oli taiteilijan kyky elävöittää esityksensä mielenkiintoisiksi.⁷⁰ Nuoruudenystävä, nimimerkki O.P-a., kirjoitti *Helsingin Sanomissa* otsikolla ”In memoriam Pekka Ervast”.

Kun sinä, ystäväni, nyt vaellat, uskomuksesi mukaan, devakhanin⁷¹ viheriöitsevillä kedoilla... Sinä olet kiinnittänyt huomiosi eräisiin elämyksiin nuorukaisajoiltasi viljavassa laaksossa Hämeessä, laaksossa, jonka niittyjä ja peltoja reunusti vehmaat metsät ja jonka halki virtasi hiljaa lumpeenkukkarantainen joki... Harvoin on varhaisessa nuoruudessa asetettu itselle kysymys, mikä on totuus, niin kiihkeästi kuin sinä sen teit. Olit jo nuorukaisena perehtynyt eurooppalaiseen ajatteluun, tuntemiseen ja tietämiseen. Tolstoi ja Rydberg vaikuttivat sinuun mahtavasti. Spinoza oli mielifilosofojasi. Mutta vasta itämaiseen tietämiseen tutustuttuasi sinä katsoit saaneesi vastauksen kysymykseesi, mikä on totuus. Se, että sinua niin täydellisesti tyydytti madame Blavatskyn Tiibetin luostarien kätköistä löytämä ja Eurooppaan tuoma itämainen viisaus, saa selvityksen lahjakkuudestasi ja monipuolisuudestasi. Sinä et kuitenkaan tyytynyt itämaiseen viisauteen semmoisenaan. Sinä liitit itämaisiin oppeihin länsimaisia aineksia. Nuoruuden ystäväsi O. P—a.⁷²

⁶⁶ ”Kirjailija Pekka Ervast kuollut.” *Ilta-Sanomat* 1934/115, 2. (Lyhennetty.) Carlsonin (2008, 417) mukaan Ervastin kirjallinen tuotanto käsittää yli 100 teosta.

⁶⁷ Eino Krohn ”Pekka Ervastin jäähyväisjuhla.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1934/5-6, 171-174.

⁶⁸ J.R.H. ”Pekka Ervastin jäähyväisjuhlissa.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1934/5-6, 175.

⁶⁹ Gullman 1991, 121, 125, 131-132.

⁷⁰ ”Toimitukselta” *Teosofi* 1934/7-8, 163-164. Artikkelin kirjoittaja oli Yrjö Kallinen, ks. *Ruusu-Risti: Okkultinen aikakauskirja*. 1934/7, 235. *Teosofi* on yhä Suomen Teosofisen Seuran julkaisema lehti.

⁷¹ Deevakhaan = jumalien maa. Ervast 1916, 177.

⁷² O.P-a. ”In memoriam Pekka Ervast” *Helsingin Sanomat* 1934/140, 3. (Lyhennetty.)

2.1.2 Avain

Kalevala oli Ervastille ensin lukittu kirja. Mikä siis oli se avain, joka avasi *Kalevalan* lukon? Ervast kirjoitti *Tietäjässä* vuonna 1912 artikkelin ”Kalevalan avaimet”. Hän oli pitänyt aiheesta jo tuolloin luentoja, jotka oli otettu ylös pikakirjoituksella ja luentojaan hän käytti tehdessään kirjaansa myöhemmin.⁷³ Ervast kirjoittaa siitä kuinka hänen aikanaan ihmisten maailmankatsomuksena on usein materialismi, mutta korostaa sitä ettei *Kalevalaan* tule tutustua tavallisena kirjana ja tieteellisten menetelmien kautta. Jos *Kalevalaa* haluaa ymmärtää oikein, niin tarvitaan uskoa henkeen ja *Kalevalaa* tulee lukea pyhänä kirjana.⁷⁴

Kalevalan lukija tarvitsisi siis sellaisen maailmankatsomuksen, joka on kaikkien uskontojen taustalla oleva salainen viisaus. Se olisi se avain jolla hän voisi avata lukitun kirjan, esimerkiksi *Kalevalan* tai muun pyhän kirjan ja ymmärtää sen todellisen sanoman. Tämä avain, joka avaa *Kalevalan* runojen symboliset merkitykset on Ervastin mukaan teosofia.⁷⁵ Ervast ajatteli, että ihminen haluaa luonnostaan etsiä totuutta ja tämä totuus sitten ilmenisi tietäjien kautta ajasta ja paikasta sekä vastaanottajista riippuen esimerkiksi mytologiana, teologiana, filosofiana tai muuna muotona. *Kalevala* sisältäisi Ervastin mukaan muinaisten suomalaisten tietäjien mysteeritietoa näkymättömästä maailmasta, joten tuota tietoa voi sanoa suomalaiseksi, mutta samalla nuo sisällöt olisivat universaaleja.⁷⁶

Ervastin mukaan teosofiassa ajatellaan niin, että yliluonnollista tai jumallista tietoa voi saada mikrokosmoksen eli ihmiskehon kautta, joka vastaa täysin meitä ympäröivää makrokosmosta.⁷⁷ Ervast puhui siis siitä, miten ihminen voi tutkia näkymätöntä itsensä kautta. Itsestään ihminen voi löytää kolme pääominaisuutta, jotka ovat tahto, tieto ja tunne. Tästä hän voi johtaa ajatuksen että henkisessä maailmassa olisi myös kolminaisuus. Molemmissa tapauksissa ne ovat samanaikaisesti kolme, mutta myös yhtä. Ihminen voi tämän jälkeen päätellä että jokin ikuinen salaisuus eli jumaluus on sekä henkisen maailman että materiaalisen maailman taustalla. Ervastille toinen tärkeä asia *Kalevalan* ymmärtämisessä oli tuntee maailman eri uskontoja ja huomioida kuinka ne kaikki opettavat samaa asiaa. Kaikissa uskonnoissa olisi kaiken taustalla oleva jumala tai absoluutti,

⁷³ Pekka Ervast ”Suomalaisen kabbalan kokele” *Vapaa ajatus* 1917/6, 83.

⁷⁴ Pekka Ervast ”Kalevalan avaimet.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1912/3, 112-113.

⁷⁵ Ervast 1916, 30-34.

⁷⁶ Ervast 1916, 48-50.

⁷⁷ Ervast 1916, 215-216. Vrt. Faivren esoterian määritelmän ensimmäinen piirre.

Kalevalassa Ukko Ylijumala, ja sitten tämä em. jumalallinen kolminaisuus, *Kalevalassa* Väinämöinen (tahto), Ilmarinen (tieto) ja Lemminkäinen (tunne). Ervast oli vakuuttunut siitä, että muinaiset suomalaiset tunsivat kuten muutkin kansat tuon edellämainitun kolminaisuuden sekä salaisen, äärettömän, tuntemattoman jumaluuden eli absoluutin.⁷⁸

Helena Petrovna Blavatsky (1931-1891) oli kirjoittanut *Salaisessa Opissaan* (1888) siitä kuinka pyhiä kirjoja voi avata seitsemällä avaimella ja avaimen määrittelee se taso minkä kannalta kirjaa haluaa lukea. Totuudenetsijälle tärkeimpiä avaimia oli Ervastin mukaan ensinnäkin mystillinen, okkultispsykologinen⁷⁹ avain, jonka avulla avataan ihmisen henkistä kehitystä⁸⁰. Edellämainittua kolminaisuutta avaimena⁸¹ käyttäessä voidaan löytää syy *Kalevalan* jumaluuksien kosioiretkiin. Ervast selittää kosioiretkiä niin, että jumalat asuvat korkeammilla tasoilla näkymättömässä maailmassa; *Kalevalassa* Suvantolassa, Kalevalan kankahilla, jossa on ainainen kesä. Pohjola näyttäytyy maallisenä elämänä ja Pohjolan neito ihmiskuntana. Jumalalliset voimat lähtevät Pohjolaan, haluavat päästä vihille Pohjolan neidon kanssa ja näin auttaa ihmiskuntaa kohoamaan korkeammalle tasolle.⁸²

1800-1900 -lukujen vaihteen yksi keskeisimpiä esoteerisia virtauksia oli teosofia (kreik. theos, jumala ja sophia, viisaus eli jumalviisaus⁸³), joka oli jo ilmennyt eri tavoin esoterian historian aikana.⁸⁴ Liikkeenä Theosophical Society perustettiin Ervastin syntymävuonna 1875 New Yorkissa ja sen perustajia olivat H. P. Blavatsky, Henry Steel Olcott ja William Quan Judge.⁸⁵ Seuran tunnuslauseena on ”There is no religion higher than truth” (Totuus on uskontoja korkeampi).⁸⁶ Tavoitteina oli muodostaa universaalinen ihmiskunnan veljeskunnan sydän kiinnittämättä huomiota

⁷⁸ Pekka Ervast ”Kalevalan avaimet.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1912/3, 113-118.

⁷⁹ Ervast 1916, 219.

⁸⁰ Ervastin mukaan Intiassa oli puhuttu, että on kolme tietä Jumalan luo ja sinne pääseminen on jokaisen ihmisen päämäärä. Jooga tarkoittaa Jumalaan yhtymistä. Ihmiset ovat erilaisia ja voivat kulkea Jumalan luo eri teitä. Itämaiset nimitykset Dshnaana Jooga, Karma Jooga ja Bhakti Jooga vertautuvat Ervastin mukaan Väinämöisen, Lemminkäisen ja Ilmarisen teiksi Jumalan luo.

⁸¹ Teologinen eli luomiseen liittyvä avain. Ervast 1999, 62.

⁸² Pekka Ervast ”Kalevalan avaimet.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1912/3, 119-120.

⁸³ Ks. esim. Häkkinen ja Iitti 2015, 21.

⁸⁴ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 11.

⁸⁵ Von Boguslawski 2021, 20.

⁸⁶ Ks. esim. teosofinenseura.fi (etusivun yläosa).

rotuun, uskontoon, sukupuoleen, kastiin tai ihonväriin, edistää uskontojen, filosofian ja tieteen vertailevaa tutkimusta sekä tutkia selittämättömiä luonnonlakeja ja ihmisessä piilevää voimaa.⁸⁷

Blavatsky uskoi löytäneensä Aasiasta salaisen viisauksiperinteen, mikä on kaikkien uskontojen ja kaiken henkisyuden alkuperä. Tämä esoteerinen salattu oppi olisi säilynyt kauan siirtyessään viisauden mestareilta toiselle. Näitä mestareita olisivat olleet mm. Jeesus ja Buddha, jotka muodostivat ns. Valkoisen Veljeskunnan, joka valvoo ja auttaa ihmiskunnan kehitystä sekä auttaa saamaan aikaan rauhanomaisia ratkaisuja kansallisissa ja kansainvälisissä mahdollisissa yhteentörmäyksissä⁸⁸. Blavatskystä tuli nyt vuorostaan näiden opetusten esittelijä. Hänen *Hunnuton Isis* (Isis Unveiled, 1877) ja *Salainen Oppi* (The Secret Doctrine, 1888) ovat kuuluisimmat ja myydyimmät hänen teoksistaan. Blavatskyä epäiltiin huijariksi, minkä parapsykologinen tutkimusseura todistikin, mutta totesi myöhemmin alkuperäisen raportin puutteelliseksi. Annie Besant liittyi Teosofisen seuraan ja hänestä tuli Olcottin kuoltua vuonna 1907 seuran puheenjohtaja. Sisäisten kiistojen seurauksena mm. Rudolf Steiner erosi liikkeestä vuonna 1912 perustaakseen Antroposofisen seuran.⁸⁹

Suomessa kiinnostus teosofiaa kohtaan heräsi paljolti taiteilijoiden välityksellä. Jo 1880-luvun lopulla muun muassa J.H. Erkko ja Minna Canth tutkivat teosofiaa ja omaksuivat sen näkemyksiä.⁹⁰ Harmainen kuvaa 1900-luvun alun teosofista ideologiaa sivistyneistön kannalta tarpeelliseksi areenaksi, jossa ”oli mahdollista muodostaa ja kokeilla uuden ajan vaatimia mentaalisia käytäntöjä”.⁹¹ Suomen Teosofinen Seura perustettiin vuonna 1907 ja sen ensimmäisenä ylisihteerinä toimi Ervast. *Tietäjä*-lehti oli toiminnassa vuosina 1908-1920 ja sitä tilasivat myös muut kuin seuran jäsenet. Teosofishenkisiä lehtiä olivat myös *Uusi Aika*, *Elämä* ja *Sunnuntai*. Seuran jäseninä oli miehiä ja naisia kaikista yhteiskuntaluokista. Kokouksissa mietiskeltiin, opiskeltiin teosofisia kirjoituksia ja keskusteltiin. Hiljalleen toiminnassa myös Suomessa ilmeni sisäisiä ristiriitoja, liike

⁸⁷ Tavoitteet ovat yhä samat. Lisäksi Ervast nimeää teosofian viideksi piirteeksi ehdottoman jumaluuden (ilmenneen elämän pohja, jonka rauhaan hyvä ja paha uppoutuvat), ilmenneen jumalan eli kolmiyhteisen Logoksen (ilmentää hengen ja aineen, hyvän ja pahan ristiriidat), aikakautisuuden lain (luominen ja hävittäminen, päivä ja yö toistuvat, sis. jälleensyntymän lain joka päättyy jos ihminen saavuttaa jumalallisen tiedon ja viisauden), tasapainon ja syysuhteen eli karman lain sekä salaisen veljeskunnan olemassaolon joka valvoo ja auttaa ihmiskuntaa. Ervast 1916, 34-35.

⁸⁸ Gullman 1991, 18-19.

⁸⁹ Tingay 2006, 320-321.

⁹⁰ Gullman 1991, 23.

⁹¹ Harmainen 2010, 133.

jakaantui vuonna 1920 ja Pekka Ervast erosi⁹² Teosofisesta Seurasta perustaakseen Ruusu-Ristin, jonka sisällön Ervast halusi luoda Blavatskyn alkuperäisen teosofian kaltaiseksi. Sen periaatteet ovatkin hyvin samansuuntaiset kuin teosofian.⁹³ Ruusuristiläisyydessä korostuvat kalevalainen perinne ja Jeesuksen vuorisaarna.⁹⁴ Kristinusko ja esoteria yhdistyivät Ervastin ajattelussa, mutta hän kritisoi aikalaistensa tavoin kirkon opetuksia ja korosti niiden purkamista.⁹⁵ Ervast pyrki käytännölliseen henkisyiden ilmentämiseen. Tärkeää olivat itsekasvatus, taide ja lukeminen.⁹⁶

2.1.3 Kalevalan avain

Ensimmäinen maailmansota ja sisällissota eivät tuoneet katkosta esoteeristen liikkeiden toimintaan. Teosofialla oli laaja vaikutus ajan kirjallisuuspiireihin ja siihen pohjaava ajattelu näkyi yleisesti myös lehdistössä.⁹⁷ Ervast kirjoitti *Kalevalan avaimen* pitämiensä puheiden ja niistä tehtyjen pikakirjoitusmuistiinpanojen⁹⁸ pohjalta kesällä 1916 ja se julkaistiin saman vuoden joulukuussa. Hän on omistanut kirjan Elias Lönnrotin muistolle. Gullmanin mukaan Teosofinen Kannatusliitto antoi Ervastille tuhannen markan apurahan kirjan tekoa varten⁹⁹. *Kalevalaa* oli tutkittu esoteerisesti jo 1800-luvulta lähtien. Alkusanoissa Ervast kertoo, kuinka aiemmin samaa aihetta olivat käsitelleet Martti Humu broshyyrissä (lentolehtisessä) *Kalevalan sisäinen perintö*, Herman Hellner¹⁰⁰, Rudolf Steiner¹⁰¹ ja jo mainittu H.P. Blavatsky.¹⁰²

Aineistostani löytyi Humun artikkeli, jossa hän puhui vuonna 1906 teosofian salaisista avaimista, joilla voi oppia avaamaan *Kalevalaa* ja muita muinaisia kirjoituksia. Humu oli salanimi jonka

⁹² Syinä eroon mm. Ervastin järkähtämätön pasifismi (pahan vastustamattomuus, uudenlaiseen kulttuuriin liittyvä aseettomuus jonka pohjana tietäjien maailmankatsomus) ks. esim. Gullman 1991, 55-56 ja käsitykset Kristuksen toisesta tulemisesta ks. esim. Häkkinen & Iitti 2015, 28-29. Ervastille kosmillinen, mystillinen Kristus ei ole vain historiallinen Jeesus Kristus, vaan energia joka pyrkii syntymään jokaisessa ihmisessä. Ervast 1999, 146.

⁹³ Von Boguslawski 2021, 20-21.

Nykyään Ruusu-Ristin periaatteet on esitetty tiivistetympin seuraavasti: ”Ruusu-Risti on vapaan ajattelun pyhäkkö, jonka jäsenet etsivät totuuden ydintä, salaista jumalviisautta, mikä piilee kaikkien aikojen uskonnoissa, mytologioissa ja filosofisissa ja tieteellisissä järjestelmissä.” Ks. Ruusu-Risti ry. <https://ruusuristi.fi/ruusu-risti-ry/>.

⁹⁴ Leskelä-Kärki 2021a, 28.

⁹⁵ Laine & Kokkinen 2020, 123.

⁹⁶ Gullman 1991, 52-53.

⁹⁷ Leskelä-Kärki 2021b, 119, 127.

⁹⁸ Pekka Ervast ”Suomalaisen kabbalan kokele” *Vapaa ajatus* 1917/6, 83.

⁹⁹ Gullman 2020, 159, alaviite *. Summa olisi Gullmanin mukaan nykyään n. 2500 euroa.

¹⁰⁰ ”Kalevala ett teosofiskt diktvärk”, painettu *Teosofisk Tidskrift*:issä 1904. Ervast 1916, 8.

¹⁰¹ Hgissä 9.4.1912 pidetty esitelmä *Das Wesen nationaler Epen mit speziellem Hinweis auf Kalevala*, painettu manuskriptinä 1912. Ervast 1916, 8; Suomeksi esitelmän nimi oli ”Kansalliseepokset ja erittäin Kalevala” ja se pidettiin Helsingissä Yliopiston juhlasalissa. Pekka Ervast ”Toimittajalta” *Tietäjä* 1912/3, 109.

¹⁰² Ervast 1916, 8. Myöhemmin *Kalevalan* runoja ovat tulkinneet esoteerisesti teoksissaan ainakin Erik Gullman (*Väinämöinen* 1982) ja Kauno Mannonen (*Uuden ajan Kalevala-avain* 2008), joissa he tulkitsevat osin samoja ja osin eri *Kalevalan* runoja kuin Ervast *Kalevalan avaimessa*.

takana oli teosofi Maria Ramstedt (1852-1915).¹⁰³ H.P. Blavatskyn *Kalevalasta* kirjoittamaa artikkelia *Suomen kansalliseepos* (1888) tutkittiin innokkaasti. Eniten lainattiin kohtaa: ”Kalevalan syvempi ja esoterisempi merkitys on taistelu valon ja pimeyden, hyvän ja pahan välillä. Kalevalaiset silloin edustavat valoa ja hyviä voimia, ja pohjolaiset pahoja voimia.” Blavatsky kävi artikkelissaan läpi esimerkkinä kaikista Kalevalan salatuista merkityksistä maailmansyntyrunoa, vertasi sitä muihin luomiskertomuksiin ja kuvasi siinä esitettyä maailman jakautumista kahdeksi (ylempi-alempi, taivas-maa; tähän oletettavasti viittaa Kalevalan ja Pohjolan välinen merkitys).¹⁰⁴

Kalevalan avaimen ensimmäinen painos on vuodelta 1916 ja sen kustantaja oli Teosofinen Kirjakauppa ja Kustannusliike. Kirjasta on otettu useampi painos eri kustantajien toimesta ja se on käännetty ainakin englanniksi ja saksaksi sekä 2000-luvulla digitoitu¹⁰⁵. Turun Sanomissa J.R.H. kuvaa 488-sivuisen *Kalevalan*¹⁰⁶ avaimen sisältöä: ”Kirjassa on 41 lukua, jakautuen 5 osaan: 1 Kalewala pyhänä kirjana, 2 Kalewalan mysteriotietoa, 3 Kalewalan sisäistä siiveysoppia, 4 Kalewalan magiaa ja 5 Väinämöisen paluu.” J.R.H. kuvaa, kuinka Kalevalan avaimessa rinnastetaan Kalevala muihin pyhiin kirjoihin ja esitetään vertailua niihin. Kolme pääsankaria eli Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen esitetään monitasoisesti; jumalina ja jumaluuden kolminaisuutena, Kalewalan siveysopissa ihmishengen kolminaisuutena ja vielä tietäjinä ja opettajina.¹⁰⁷

Ervast toisinlukee osan *Kalevalan* runoista teosofian avulla niitä tulkiten. Näitä runoja ovat esimerkiksi maailmansynty (runo 1), Aino-sikermä (3-6), Lemminkäisen kuolema ja kuolleista herääminen (luonto)äidin avulla (14-15)¹⁰⁸, Väinämöisen käynnit Tuonelassa (16) ja Antero Vipusen (17) luona, Lemminkäisen (13-14) ja Ilmarisen (19) kosiotyöt (mm. kyisen pellon kyntäminen tarkoittaa ajattelun puhdistamista pahuudesta ja itsekkyydestä¹⁰⁹), Väinämöisen kanteleen soitto (41) ja taistelu Sammosta (42-43). Osa runoista on Ervastian mukaan enemmän kansan tapojen

¹⁰³ Martti Humu ”Teosofia Suomessa. (Vanhojen pöytäkirjojen mukaan.)” *Elämä* 1906/16, 4.

¹⁰⁴ H.P. Blavatsky ”Suomen kansalliseepos.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1909/3, 77-81. Ervast kirjoittaa *Tietäjässä*, kuinka artikkeli on näyte siitä mihin suuntaan *Kalevalaa* voi lukea ja se on aiemmin julkaistu *Luciferissa* vuonna 1888, 76. Suomentaja *Tietäjän* artikkelissa oletettavasti Ervast.

¹⁰⁵ Ks. esim. https://www.teosofia.net/e-kirjat/Pekka_Ervast-Kalevalan_avain.pdf vuodelta 2018.

¹⁰⁶ Ervast tulkitsee lähinnä *Utta Kalevaa* vuodelta 1849 eli nykyäänkin yleisesti käytössä olevaa *Kalevalaa*.

¹⁰⁷ J.R.H. ”Kirjallisuutta.” *Turun Sanomat* 1917/3681, 7. Tarkennuksena lukuihin 3-5: Kolmannessa luvussa Ervast esittelee *Kalevalastakin* löytyvän ns. pyhyden eli tiedon salaisen tien niin pitkälle kuin *Kalevala* sitä kuvaa.

Neljännessä luvussa hän käsittelee magiaa ja ihmiskunnan kehitystä sekä sitä, miten tuota tiedon tiellä saavutettua ”yliluonnollista” tietoa voi käyttää maailmassa. Viimeisessä luvussa Ervast käsittelee Väinämöistä kansallishenkenä ja hänen paluutaan. Ervast 1916, 36.

¹⁰⁸ Ervast 1916, 168.

¹⁰⁹ Ervast 1916, 158-159.

kuvausta ja Kullervon tarinasta hän toteaa, ettei sitä käsitellä tässä teoksessa¹¹⁰. Isoimman tulkinnallisen kokonaisuuden muodostavat Aino-sikermä, Lemminkäisen ja Ilmarisen kosioretket ansiotöineen sekä samposikermä. Ervastin mielestä *Kalevalan* tärkeä sisältö oli jäänyt oppineilta huomaamatta, mutta hän myös samassa kommentoi että myös hänen käsityksensä *Kalevalasta* varmasti tarvitsee korjauksia ja hän toivoo että samansuuntaista tutkimusta jatkettaisiin¹¹¹.

Kalevalan avaimen ilmestyminen ja sen myynti oli ilmoituksina useissa lehdissä ajalla elokuusta vuonna 1916 maaliskuuhun 1917 ja osassa useampaan kertaan. Kirjan hinnaksi oli ilmoitettu 7 Suomen markkaa. Suurimmassa osassa ilmoituksia luki yksinkertaisesti, että Pekka Ervast on saanut uuden teoksensa valmiiksi ja siinä selitetään kansalliseepostamme teosofisesti.¹¹² Arvosteluja ja artikkeleita *Kalevalan avaimesta* oli enimmäkseen puolesta, mutta myös sitä vastaan. Lehdissä keskustelu *Kalevalan avaimen* suhteen oli suurelta osin kohteliasta ja myönteistä. Kirjoittajat kaikki vaikuttivat tuntevan erinomaisesti *Kalevalan* ympärillä käyneen keskustelun ja ne päätelmät, mihin tieteessä oli sen suhteen päädytty. Toisaalta esiintyi kirpeääkin keskustelua negatiivisten arvostelujen sekä esoteerikoiden välillä, johon lehtien toimituksetkin ottivat osaa. *Kalevalan* suuri kulttuuriperintöarvo välittyi keskustelusta ja molemmat puolet näyttivät arvostavan *Kalevalaa* erittäin suuresti, mutta osin eri syistä. Aikakausi näyttäytyi artikkelien pohjalta joka tapauksessa esoterian kulta-aikana, jolloin se oli mukana keskusteluissa, siitä oltiin kiinnostuneita ja se otettiin myös monessa kohtaa vakavasti.

2.2 Kalevalan avaimen puolesta...

2.2.1 Pyhä kirja

Seuraavissa luvuissa 2.2-2.4 tutustumme niihin lehtiartikkeleihin, jotka koskevat *Kalevalan avaimen* sisältöä. *Kalevalan* asema kansalliseepoksena on vaikuttanut varmasti suhtautumisessa

¹¹⁰ Ks. tarkemmin luvusta 2.3.

¹¹¹ Ervast 1916, 7-8.

¹¹² Ilmoituksia oli *Dagens Pressissä*, *Sunnuntaissa*, *Turun Sanomissa*, *Suomalaisessa*, *Wiipurissa*, *Etelä-Suomen Sanomissa*, *Keski-Suomessa*, *Etelä-Saimaassa*, *Helsingin Sanomissa*, lehdessä *Suomen kirjakauppa: Suomen kustannusyhdistyksen*, *Suomalaisen kustantajaliiton* ja *Suomen lajittelukirjakauppiasyhdistyksen äänenkannattaja*, *Sanassa*, *Naisten äänessä* ja *Karjalattaressa*.

Aineistosta löytyi vielä seuraavien reilun 20 vuoden ajan ilmoituksia teoksesta lehdissä *Tietäjä: okkultinen aikakauskirja* (1918), amerikansuomalainen *Päivälehti* (1918-1923 isompia ja pienempiä ilmoituksia yht. 103 kpl), *Canadan Uutiset* (1919), *New Yorkin Uutiset* (1920), *Valoa kohti: Teosofinen kuukausijulkaisu* (1921), *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* (1923) ja *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* (1939) sekä *Kirjakauppias: Suomen kirjakauppiasyhdistyksen äänenkannattaja* (1939).

Kalevalan avaimen. Yleinen lähtökohta voisi olla se, että saako *Kalevalaan* koskea näin, voiko sitä lähteä tuosta vaan tulkitsemaan pyhäksi kirjaksi varsinkin kun tiede oli päätyntä tulkinnassaan aivan toiseen suuntaan. Pyhän kirjan teema nousi artikkeleissa eniten esiin. Ervastin mukaan pyhä kirja on ”...kirja, johon on kätkeytyä elämän ja kuoleman jumalallisia mysterioita, kirja, joka osaa neuvoa totuudenetsijälle tien näennäisesti yliluonnolliseen tietoon”. *Kalevala* pyhänä kirjana todistaisi Ervastin mukaan sen että Suomessa olisi ollut tietäjiä ja että suomalaiset olisivat olleet henkisesti sivistynyt kansa.¹¹³

Yksi tärkeimmistä *Kalevalan avaimen* arvosteluista oli varmasti teosofialle myötämielisen *Sunnuntai*-lehden päätoimittajan, runoilija Eino Leinon (1878-1926) arvostelu. Leino kirjoittaa siitä, kuinka *Kalevalaa* on jo tulkittu sekä tieteellisesti että taiteellisesti, ja silti siitä löytyy aina jotain uutta. Leinolle *Kalevala* oli kaikkien suomalais-ugrialaisten kansojen henkinen olemus ja niiden pyhä kirja. Leino muistelee sitä, kuinka taiteilijat olivat *Kalevalan* uuden, henkemmän tulkinnan etulinjassa 1800-luvun lopulla, kun aika muuttui mystilliseksi ja uusromanttiseksi. Leino kirjoittaa, ettei hän tässä lehden palstalla voi muuta kuin pyrkiä kiinnittämään ihmisten huomion *Kalevalan avaimen* ilmestymiseen.¹¹⁴

Ainakin olen omasta puolestani lukenut tämän 488 sivun laajuisen kirjan mitä suurimmalla mielenkiinnolla, yhtyen täydellisesti sen pääasialliseen, *Kalevalaa* mystilliseltä kannalta käsittävään sisältöön... Sitäpaitsi on sen kirjallinen muoto moitteeton, sen tyyli tyyntä, tasaista ja huoliteltua. Pekka Ervast ei ole mielestäni vielä koskaan näin hyvin kirjoittanut. Senkin, joka ei ehkä hyväksy kaikkia hänen salatieteellisiä johtopäätöksiään, täytyy ihmetellä hänen laajoja uskontohistoriallisia tietojaan ja samalla sitä harrasta syventymistä aineeseensa, josta teos kauttaaltaan on todistuksena.¹¹⁵

Suomalaiset taiteilijat olivat käsitelleet aluksi *Kalevalaa* tieteen tapaan suomalaisten luonnonuskontona. Kuten Leino kirjoitti, 1880-luvun lopussa *Kalevalan* tullessa uudelleen ajankohtaiseksi taiteilijat siirtyivät katsomaan *Kalevalaa* teosofian näkökulmasta esoteerisena, kätkeytyä perinteenä. Tärkeää oli se, että Blavatsky oli rinnastanut *Kalevalan* muihin pyhiin kirjoihin eli myös *Kalevalasta* löytyi hänen mukaansa muinaisen filosofian viisautta¹¹⁶. Axel

¹¹³ Ervast 1916, 25-30.

Hermeneutiikka oli 1700-luvulta alkaen pitkään tunnetuin pyhien tekstien (*Vanha ja Uusi Testamentti, Koraani, Talmud...*) eksegetiikkana, mikä tarkoittaa merkityksen ulos vetämistä tekstistä. Tällöin hermeneutiikalla pyritään saamaan objektiivisesti selville pyhän tekstin kirjoittajan tarkoittama merkitys, mikä ei päde enää nykyhermeneutiikkaan. Kakkori 2009, 276.

¹¹⁴ Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 1-2.

¹¹⁵ Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 2.

¹¹⁶ Gullman 1991, 23.

Gallénille¹¹⁷ ja hänen aikalaisilleen Väinämöinen oli yksi ikuiseen, salaiseen tietoon vihityistä initioiduista, jotka säilyttivät tuota tietoa ja siirsivät sitä eteenpäin. *Kalevala* nähtiin pyhänä kirjana.¹¹⁸

Leinon arvostelu mainittiin useissa muissa arvosteluissa. *Sunnuntaissa*, *Helsingin Sanomissa* ja amerikansuomalaisessa *Päivälehdessä* käytettiin kehystettyä myynti-ilmoitusta, jossa mainittiin kuinka jokaisen tulee hankkia itselleen *Kalevalan avain*. Lisäksi ilmoituksessa oli ote Leinon arvostelusta sekä Iivo Härkösen *Karjalan aamulehden* arvostelun loppu (alla). Härkönen kirjoitti myös, että Ervastin mielestä *Kalevala* on teosofisen ”tähestysputken” läpi katsottuna pyhä kirja, jossa on samat syvyydet ja totuudet kuin muissakin pyhissä kirjoissa.

Nerokasta ja ennenkaikkea syväoppista, laajaa lukeneisuutta etenkin juuri uskonnollisfilosofisen maailmankatselun alalta, tapaa tässä teoksessa, ja se ei ole suinkaan vähäksi arvioitavaa aineista. Se on sivistyspääomaa. Ja onhan suorastaan mieltä liikuttavaa nähdä sellaista rakkautta ja palvonnanomaista kunnioitusta, jota teoksen lehdiltä huokuu kansalliseepostamme kohtaan ja samalla myös kaikkea kansallista perustaamme kohtaan.”¹¹⁹

Turun Sanomissa nimimerkki J.R.H.¹²⁰ sanoo alkulauseenaan kirjaa syvälliseksi ja uusia uria aukovaksi Kalevalatutkielmaksi. Hän mainitsee, kuinka kirjaa ovat tekijän tuntevat odottaneet jo vuosikausia. J.R.H. kirjoittaa Ervastin ottavan kirjassaan huomioon tieteen tutkimukset *Kalevalasta* jotka koskevat muodollista *Kalevalaa*, mutta myös sen kuinka *Kalevalan avain* tutkii *Kalevalan* sisäistä henkeä. Myös J.R.H. korostaa sitä, kuinka kirjassa rinnastetaan *Kalevala* muihin pyhiin kirjoihin.¹²¹ J.R.H. kirjoittaa myös *Tietäjän* artikkelissaan siitä kuinka *Kalevalan avain* esittää *Kalevalan* pyhänä kirjana, joka sisältää tietäjien ja viisasten tietoa ja kokemusta. Hän mainitsee myös tässä pyhien kirjojen vertailevasta tutkimuksesta, mutta lisää että erityisesti *Uusi Testamentti* kulkee Ervastilla rinnakkain *Kalevalan* tutkimisen kanssa.¹²² Kokkinen huomioi, kuinka myös mm. Gallen-Kallelan ajatuksissa jo 1800-luvun lopulla *Kalevala*, *Raamattu* ja teosofia olivat läsnä. Gallen-Kallela vertaili *Kalevalaa* ja *Raamattua* teosofian avulla ja etsi niistä salattua tietoa. Aikalaistensa tapaan hän oli kriittinen kirkollista kristillisyyttä kohtaan.¹²³ Gallen-Kallela-Sirénin

¹¹⁷ Vuodesta 1907 Akseli Gallen-Kallela, mitä nimeä käytän tästä lähtien.

¹¹⁸ Stewen 2008, 77.

¹¹⁹ I.H. ”Kalevala ja teosofia.” *Karjalan aamulehti* 1917/12, 3.

¹²⁰ J.R.H. oli todennäköisesti J.R. Hannula.

¹²¹ J.R.H. ”Kirjallisuutta.” *Turun Sanomat* 1917/3681, 7.

¹²² J.R.H. ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/1, 43-44.

¹²³ Kokkinen 2020, 40.

mukaan Gallen-Kallelle *Kalevala* oli suomalaisten pyhä (tai kultainen¹²⁴) kirja, Codex Aureus Fennorum, ja *Kalevalan* kuvittaminen hänen pyhä tehtävänsä.¹²⁵

Kulttuurialan aikakauslehdessä *Ajassa* nimimerkki U.H.¹²⁶ aloitti artikkelinsa myös siitä, että *Kalevalaa* on jo tutkittu tieteen ja taiteen puolelta. Hän oli lukenut Sunnuntai-lehdestä Leinon myönteisen arvion *Kalevalan avaimesta*. Ervastin mielestä *Kalevalan* runoilla voisi olla myös uskonnollinen merkitys, jolloin *Kalevala* olisi ns. pyhä kirja ja U.H. kutsuikin Ervastia Kalevalateologiksi. Ervast näki salattua viisautta myyteissä ja uskoi, että Lönnrot oli runo-osia yhdistellessään tietyllä tavalla inspiroitu, joten *Kalevalaa* voisi pitää pyhänä kirjana.¹²⁷

Nimimerkki O.R. kirjoitti arvostelussaan *Keski-Suomessa*, että *Kalevalan avain* on huomattava suomalaista salatiedettä kuvaava teos, josta ei voi olla hiljaa. Myös hän kirjoitti siitä kuinka *Kalevala* voidaan nähdä pyhänä kirjana, jolloin *Kalevalan* arvo on sen salatessa sisällyksessä. Uutta testamenttia olisi helpompi lukea ja ymmärtää, mutta vanhoissa kirjoissa joihin *Kalevala* lukeutuu sisältönsä puolesta, sisältö olisikin verhottu ja näin vaikeaselkoisempi. Jotta tavallinen lukija voisi ymmärtää *Kalevalaa*, hänen täytyisi tuntea tietäjien maailmankatsomus. O.R. kirjoittaa siitä, kuinka *Kalevalaa* aletaan hiljalleen ymmärtää eri näkökulmista; olihan juuri syntymässä Kalevala-seura¹²⁸, joka yhdistäisi kirjallisen ja taiteellisen työn ja tutkimuksen. O.R.:n mielestä senkin vuoksi Ervastin *Kalevalan avain* ilmestyy hyvään aikaan. Lopuksi O.R. kirjoittaa: ”Elias Lönnrot keräsi unheesta muodot. Pekka Ervast antaa nyt awaimen näihin mysterioihin. Joka on ennakkoluuloista vapaa, iloitsee sydämässänsä näiden wanhojen muistojen elwyttämisestä.”¹²⁹

Kuten esittelemistäni artikkeleista voi huomata, *Kalevalan avain* otettiin osin hyvin myönteisesti vastaan. Ervast oli tuohon aikaan *Tietäjän* toimittajana ja kirjoitti lehteen Leinon *Sunnuntaissa* olleesta pitkästä johtavasta artikkelista *Kalevalan avaimesta*. Ervast kertoo että hän on myös yksityisesti saanut suullisesti ja kirjallisesti sydämellisiä kiitoslauseita, joista hän on iloinen. Lisäksi

¹²⁴ Aureus lat. kultainen.

¹²⁵ Gallen-Kallela-Sirén 2001, 148.

Codex viittaa erityisesti keskiajan käsin kirjoitettuihin ja kopioituihin, runsaasti ja värikkäästi kuvitettuihin/ koristeltuihin kirjoihin (engl. illuminated manuscripts), joissa käytettiin mm. kultaa ja lapis lazulia. Kirjoja on sanottu myös salaiseksi, piilotetuksi taiteeksi, koska taide on kirjan sisällä. Kun eurooppalaiset valtiot etsivät 1800-luvun nationalismiin aikaan juuriaan ja kansallista identiteettiään, haettiin identiteetteihin tukea mm. keskiajan taiteesta. Ponchia 2022.

¹²⁶ Oletettavasti Uno Holmberg, myöh. Uno Harva.

¹²⁷ U.H. ”Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1917/1, 105-106.

¹²⁸ Kalevala-seura perustettiin vuonna 1919.

¹²⁹ O.R. ”Kirja-arvosteluja.” *Keski-Suomi* 1917/18, 3.

hän mainitsee, että kirjan menekki on ollut erinomainen ja hän toivoo että tämä jatkuu ja vielä lisääntyy.¹³⁰ Mela kirjoittaa Ervastin elämäkerrassa, että *Tietäjään* kirjoitettiin arvosteluja kirjasta ja ne olivat ”yhtä ainoata ihastuksen vyöryä. Kirjaa tilataan minkä postittaa ennätetään”.¹³¹

Seuraavina vuosina *Kalevalan avaimesta* kirjoitettiin yhä silloin tällöin välillä pidemmin ja välillä vain siihen lyhyesti viitaten tai joitain kohtia siitä suoraan lainaten. *Tietäjässä* ja myöhemmin *Ruus-Ristissä* oli luonnollisesti usein artikkeleita myös *Kalevalan avaimen* liittyen. Tietäjässä vuonna 1919 runoilija Aarni Kouta kirjoitti arvostelussaan Willie Angervon *Viisikannan virrenvärssystä*, kuinka tämä teos on hänen mielestään jollain lailla yhteydessä *Kalevalan avaimen*. Teoksen avulla Kouta sai varmemman henkisen todisteen *Kalevalasta* pyhänä kirjana.¹³² Seuraavana vuonna Kouta viittasi pidemmin *Kalevalan avaimen*.

Pekka Ervast todella saa ”sanat salasta ilmi, julki luottehet lovesta”. Hän osoittaa, mitä pyhää, salaista, okkultistista tietoa Kalevala todellisuudessaan kaikkien runokuviansa ja säemaalaustensa ja kertomustensa takana sisältää. Siinä on sitä samaa vanhaa, pyhää perinnäistietoa, jota ihmiskunnan kaikkien suurien, sielullisesti synnyttävien ja uudesti luovien aikakausien pyhät kirjat sisältävät.¹³³

Pirkkalan Uutisissa kirjoitti nimimerkki S. vuonna 1935 (*Vanhan*) *Kalevalan* 100-vuotistunnelmissa. S. kirjoitti kuten moni muukin mm. *Kalevalasta* pyhänä kirjana, tieteen *Kalevala*-tulkinnasta sekä *Kalevalan* ja muiden pyhien kirjojen vertailusta. S. kirjoitti myös samposta Ervastin ajatusten pohjalta.

Sampo merkitsee sitä syvintä viisautta, tietoa elämästä ja kuolemasta, mikä tässä elämässä voidaan saavuttaa ja minkä ainoastaan korkeat mysterioihin vihityt ovat saavuttaneet. Tätä käsitystään hän tukee m.m. sillä, että Castren matkoillaan Tibetissä oli kuullut puhuttavan ikivanhasta buddhalaisesta temppelistä, jonka nimi Mongoolin kielellä oli Sampo, Tietäjän kielellä Sangfu, joka merkitsee salainen lähde. On toinenkin tibetiläinen sana Sampun, joka merkitsee elämän puu. Sanskritin kielessä on sana Sanboo eli Sambodsha, joka merkitsee korkein tieto eli viisaus.¹³⁴

Kalevaisessa vuonna 1932 K.L.H etsi puolestaan selitystä kalevala-sanalle ja kirjoitti siitä, miten Ahlqvist oli sen ymmärtänyt. Liettualainen sana kalvis merkitsi seppää ja virolainen sana kalev

¹³⁰ Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/1, 7-8.

¹³¹ Mela 1956, 236.

¹³² Aarni Kouta ”Uutta kirjallisuutta. - Willie Angervo: Viisikannan virrenvärssy.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/12, 328.

¹³³ Aarni Kouta ”Teosofia ja suomalainen kulttuuri. II.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1920/6, 262.

¹³⁴ S. ”Kalevalan sisäinen perintö.” *Pirkkalan Uutiset* 1935/9, 2. Sama S.:n kirjoitus oli myös Kunnallistiedot -lehdessä 1935/9, 4.

herran purppuranpunaista vaatekangasta. *Kalevalan avaimessa* Ervast yhdisti nämä niin, että Kaleva tarkoittaisi maailman seppää ja herraa eli luoja ja näin ollen *Kalevala* tarkoittaisi kansalliseepoksena jumalallista, pyhää kirjaa.¹³⁵

Ruus-Ristissä Eino Krohn kirjoitti myös *Kalevalan* satavuotisjuhlan merkeissä. Hän oli kiitollinen sekä Lönnrotille että suurmiehelle eli Ervastille, joka oli kirkastanut *Kalevalan* esoteerisen merkityksen sen taiteellisesti ja historiallisesti huomattavan merkityksen lisäksi. Krohn kertoi, kuinka Ervast ei nuorena ymmärtänyt *Kalevalaa*, mutta teosofian myötä se alkoi avautua hänelle. Kalevala siis esittäisi vertauskuvallisesti ikuista tietoa ihmisen henkisestä alkuperästä ja kehityksestä sekä kosmillisista ja mystillisistä tapauksista, joita teosofia tutkii ja pyrkii paljastamaan.¹³⁶ Toisessa artikkelissa samassa lehdessä Jorma Partanen kutsui *Kalevalaa* kansamme pyhäksi kirjaksi. Hän kysyi, eikö se satavuotiskautenaan olekin osoittanut pyhyytensä. Tällä Partanen viittasi *Kalevalan* henkeen, joka oli vaikeina aikoina antanut kansalle uskoa ja luottamusta tulevaisuuteen.¹³⁷

Artikkeleissa näkyi siis selvästi pyhän kirjan teema, johon liittyi pyhien kirjojen vertaileva tutkimus sekä niiden oletetusti sisältämä ja tietäjien tuntema salainen, ikuinen tieto. Ilmi tuli myös kirjoittajien syvälinen tietämys ja kiinnostus aihetta kohtaan sekä Ervastin, *Kalevalan* ja *Kalevalan avaimen* arvostus. On huomioitava, että varmasti useimmat kirjoittajat olivat vähintään hyvin kiinnostuneita esoteriasta. Jo tässä luvussa käsitellyissä artikkeleissa oli mainintoja tieteestä ja taiteesta, joita käsitellen myöhemmin. Lisäksi näkyi väläyksiä suomalais-kansallisesta teemasta, joka olikin toinen keskeinen aihe *Kalevalan avaimen* puolesta puhuvissa artikkeleissa.

Ervastin mielestä Suomen kansa nousi kansakuntien joukkoon paljolti *Kalevalan* ansiosta. Suomalaiset itse heräsivät arvoonsa sen myötä ja ulkomailla ihasteltiin suomalaisten muinaista ja tulevaa aikaa sekä *Kalevalaa* eepoksena, joka siitä kertoi. Mutta hiljalleen innostus *Kalevalaa* kohtaan laimeni ja siitä todettiin, ettei se ollut kokonaan kansasta lähtöisin, vaan Lönnrot kerääjänä ja kokoonpanijana vaikutti siihen myös. *Kalevalan* historiallinen arvo väheni. Teosofiakaan ei kuitenkaan Ervastin mukaan väitä, ettei *Kalevalassa* olisi lisäyksiä, muunnoksia ja väärennyksiä,

¹³⁵ K.L.H. ”Ongelmoita oppimassa.” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 1932/20, 22-24.

¹³⁶ Eino Krohn ”Toimittajalta.” *Ruus-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 47-48.

¹³⁷ Jorma Partanen ”Toimitussihteeriltä.” *Ruus-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 52-53.

mutta pyhää kirjaa luetaan niin että etsitään kätkeytyä viisautta sen takaa. Jokaista säettä ei tutkita. Luvun lopuksi esitän vielä tiivistyksen siitä, mitä Ervastin mukaan pyhä kirja tarkoittaa.

...merkitsee ensinnäkin, että siitä kuvastuu Suomen kansan muinainen elämänskatsomus, sen henki. Mutta samalla se merkitsee, että se on pyhänä kirjana asetettava muiden pyhien kirjojen rinnalle ja että se esittää samoja totuuksia kuin nekin esittävät, samaa ikivanhaa viisautta... Teosofia osoittaa, että on olemassa totuuden tieto ja sen tiedon vartijat ja että ihminen on kutsuttu kulkemaan tiellä sitä kohti, kunnes hän tulee totuuden tietäjäksi, viisaaksi ihmiseksi. Sen tähden teosofia näyttää, kuinka kaikissa uskonnoissa on opetettu samaa ja kuinka kaikissa maailman pyhissä kirjoissa ilmenee sama alkuperäinen maailmankatsomus.¹³⁸

2.2.2 Suomalais-kansallinen painotus ja Väinämöinen kansallishaltijana

Teosofiassa tärkeitä ovat kehityskaaret, joita maailmankaikkeus, ihmiskunta, kansat ja yksilöt käyvät läpi. Suomalais-kansallinen kehitys ja siihen liittyvä Väinämöisen näkeminen kansallishaltijana olivat myös monen kirjoittajan artikkelissa keskeisenä aiheena. Väinämöisen paluu oli Ervastin kirjan viides ja viimeinen luku. Ervastille kaikki kansat ovat ihmiskunnassa yhtä, mutta kuitenkin erilaisia kuten jokainen yksilö tai perhe¹³⁹.

Ervastille ja Leinolle, kuten Gallen-Kallelalle ja Halosellekin suomalainen luonto oli erittäin tärkeä. Blavatsky puhui jo 1800-luvun puolella *Kalevalasta*, suomalaisesta luonnosta sekä Pohjolasta tulevasta valosta¹⁴⁰ ja taiteilijat ja kulttuuriväki esimerkiksi Pariisin salongeissa tarttuivat tähän. Blavatsky kirjoitti muun muassa siitä, kuinka suomalaiset ovat luonnonomaista kansaa, vapaita sivistyksen ulkokuullosta, elävät läheisessä yhteydessä luontoon ja ovat aina vuorovaikutuksessa ja sopusoinnussa luonnon elävien voimien kanssa. Blavatskyn mukaan suomalaisille kaikki luonnossa kuten aurinko, meri ja tähdet ovat haltioiden elähdyttämiä siinä missä kaiken yläpuolella on Ukko Ylijumala.¹⁴¹ Pitkälä kuvaa ajan henkeä 1890-luvun Pariisissa, jossa...

¹³⁸ Pekka Ervast ”Kalevalaa tutkimaan.” *Ruus-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 42-44 (alkuperäinen *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1912. Huom! Ervastin aiempia artikkeleita on paljon *Ruus-Risti: okkultinen aikakauskirjassa*).

¹³⁹ Ervast 1999, 146-147.

¹⁴⁰ Blavatskyn läheinen työtoveri kreivitär Constance Wachtmeister kertoi 1903 Ervastille Blavatskyn sanoneen hänelle, että maailmassa tulee olemaan henkisesti pimeä aika, jolloin teosofien tulee kääntää katse Pohjolaa kohti koska Suomesta tulee silloin henkinen valo. Wachtmeister sanoi vielä, että asia yhdistyi Ervastiin. Kreivitär olisi halunnut Ervastin Ruotsiin asumaan ja työskentelemään, mutta Ervast halusi olla Suomessa. Kreivitär vannotti Ervastia sotkeentumasta politiikkaan ja tämän Ervast lupasi. Gullman 2020, 105-107.

¹⁴¹ H.P. Blavatsky ”Suomen kansalliseepos.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1909/3, 78-79.

...kuvataiteilijat olivat suuntautuneita muinaisten kulttuurien taiteeseen, lukivat teosofeja ja Swedenborgia ja odottivat uuden renessanssin syntyvän Skandinaviassa ja Suomessa, turmeltumattomien pohjoisten kulttuurien piirissä. Suomalaisten taitelijoiden keskuudessa vaikutti myös voimakas kansallisuusaate, jota siivittivät kotimaan kielitaistelut ja myöhemmin venäläistämispyrkimysten vastustaminen.¹⁴²

Ervast kuvaa *Kalevalan avaimessa* runoa 41, jossa Väinämöinen soittaa ja luonto kuuntelee, mikä oli Ervastille *Kalevalan* hienoimpia kohtia. *Kalevalassa* kasvikunta ja kivikuntakin on elävää, tuntevaa maailmaa Väinämöisen soittaessa¹⁴³. Luonto oli muinaissuomalaisille tasavertainen ja arvostettu, elävä ystävä. Ervastian mukaan *Kalevala* muistuttaa siitä kuinka ihminen usein taistelee eläimiä vastaan, alistaa heitä ja ajattelee että maa on vain ihmistä varten. Tietäjä on puolestaan vastavuoroisessa rakkaudessa kaiken kanssa. Ervast korostaa, kuinka *Kalevala* ohjaa hyvään luontosuhteeseen ja siihen että luontoa pitää kohdella hyvin.¹⁴⁴ Gallen-Kallelan omasta *Kalevalan avaimesta* Kokkinen löysi merkintöjä mm. edellämainitusta kohdasta, johon Gallen-Kallela oli kirjoittanut ”hyvä!” ja kirjoittanut salatieteilijän ranskankielisen käännöksen *mysticien, mystique*. Kokkisen väitöstutkimuksessaan tutkimat taiteilijat pitivät tärkeänä itsensä kehittämistä henkisesti. Esimerkiksi Gallen-Kallela viritti selvänäköisyyttään luonnossa ollessaan.¹⁴⁵

Leinokin muisteli artikkelissaan, kuinka hienosti suomalainen kulttuuri sai perustan jalkojensa alle *Kalevalan* avulla, mutta sitten mm. puolue-elämä sumensi tätä maailmankuvaa ja kansallisromanttisesta, kristillisestä ja spiritualistisesta maailmankuvasta tuli kansallisrealistinen, epäkristillinen ja materialistinen. *Kalevalan* henkinen tutkiminen ja ymmärrys eivät päässeet kehittymään. Leino kirjoitti, kuten jo mainittua, siitä kuinka uusi käänne tapahtui 1890-luvulla taiteilijoiden avulla. Ajan henki muuttui, Sibelius ja Gallen-Kallela ihastuttivat Suomen kansaa ja Aleksis Kiven romanttisempi puoli tuli esiin. Leino sanoi uskovansa, että Suomi oli hänen aikanaan kansallisen herätyksen kynnyksellä ja että tämä herätys olisi kalevalainen.¹⁴⁶ Leinon mielestä *Kalevalan* avain on tärkeä jokaiselle suomalaiselle, mutta erityisesti kirjailijalle, taiteilijalle tai sisäistä näkemystä omaavalle suomalaisuuden harrastajalle. Leinon voisi ajatella puhuvat *Kalevalan* kulttuuriperinnöstä ja katsovan puhuessaan myös tulevaisuuteen, kun hänen mukaansa Suomen kansalle on selviämässä että *Kalevala* on...

¹⁴² Pitkälä 2021, 91.

¹⁴³ Vrt. esim. ”Petäjät piti iloa, kannot hyppi kankahilla.” tai ”Vuoret loukkui, paaet paukkui, kaikki kalliöt tärähti.” Väinämöisen soittoa tulivat kuuntelemaan maan, ilman, veden ja tulen haltiat esim. metsän emäntä, ilman luonnottaret, ve’en ukko, neiti päivätär.

¹⁴⁴ Ervast 1916, 189-207.

¹⁴⁵ Kokkinen 2019, 244-245, 364.

¹⁴⁶ Eino Leino ”*Kalevalan* avain. Pekka Ervastian uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 1.

...koko tämän rodun syvimmän hengen ja perustavien ominaisuuksien, sen entisen ja nykyisen, vieläpä varmasti tulevaisenkin sielun-elämän herkkä heijastelija, takanaan epälukuinen määrä muuta runoutta, tietoa, viisautta, uskoa sekä vuosituhansien koulussa kehittyntä henkistä näkemystä ja viljelystä...¹⁴⁷

J.R.H. mainitsee Ervastille tyypillisen piirteen ilmenevän *Kalevalan avaimessa*. Kosmillisen maailman ja ihmissielun syvien mysterioiden lisäksi kirjassa näkyy suomalais-kansallinen painotus. J.R.H. nostaa *Kalevalan avaimesta* esiin tuon viimeisen luvun, jossa Väinämöinen esitetään Suomen kansallishengenä ja esitetään hänen palanneen takaisin. Väinämöisen inspiroimia olisivat olleet kansallisen Suomen työntekijät keskiajan lopulta Mikael Agricolasta eteenpäin ja tietysti Elias Lönnrot¹⁴⁸, joka kansallishengen inspiroimana toi esille uuden sammon *Kalevalan* muodossa. J.R.H.:n mielestä Väinämöisen työ on jatkunut ja samppoa ilmentävät myös esimerkiksi suomalainen musiikki, kuvataide ja arkkitehtuuri jotka ovat muuallakin herättäneet kiinnostusta. Sammon kehitykseen J.R.H. sanoo liittyvän myös *Kalevalan avaimen*, joka voisi olla uusi perusta jälleen uudelle sammolle.¹⁴⁹ Samassa *Tietäjä*-lehdessä H. Kaarto on kirjoittanut *Kalevalan avaimesta* lyhyen tekstin, jossa hän kertoo kuinka nautti kirjasta jota lukiessa sai ”liidellä okkultisella taivaalla, jossa saa hengittää puhdasta jumalviisauden ilmaa”. Kaarto oli innostunut ajatuksesta Väinämöisestä kansallishaltijana, hänen lupauksistaan Suomen kansan hyväksi ja hänen siivittämästään Suomen henkisestä tulevaisuudesta.¹⁵⁰

Leinokin kirjoitti *Kalevalan avaimen* arvostelussaan siitä, miten kansallinen teosofia oli Suomessa. Hän sanoo että vaikka yleensä teosofinen liike on kansainvälinen, Suomessa on sen sisällä kansallinen pohja ja tutkimus, jolloin suomalainen lukija ”tämän kirjan kautta saa tutustua eräisiin tämän liikkeen päätöksiin ikään kuin omasta ikkunastaan”.¹⁵¹ Iivo Härkönenhän kirjoitti, kuten jo mainittua: ”Ja onhan suorastaan mieltä liikuttavaa nähdä sellaista rakkautta ja palvonnanomaista kunnioitusta, jota teoksen lehdiltä huokuu kansalliseepostamme kohtaan ja samalla myös kaikkea kansallista perustaamme kohtaan.”¹⁵² Harmainen muistuttaa, että esimerkiksi Leinon teosofiatulkinnat voi osin nähdä kulttuurinationalismina, jossa oma kulttuuri haluttiin nähdä

¹⁴⁷ Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastian uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 1-2.

¹⁴⁸ Ervast sanoo Elias Lönnrotia yhdeksi Väinämöisen 12:sta auttajasta, mutta ettei Lönnrot itse ollut tästä tietoinen koska se olisi raskauttanut häntä liikaa. Myös mm. Topelius, Runeberg, Snellman, Sibelius ja Leino olisivat eläneet Väinämöisen inspiraation alaisuudessa. Ervast 1999, 156-157.

¹⁴⁹ J.R.H. ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/1, 44; J.R.H. ”Kirjallisuutta.” *Turun Sanomat* 1917/3681, 7.

¹⁵⁰ H. Kaarto ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/1, 45-46.

¹⁵¹ Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastian uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 2.

¹⁵² I.H. ”Kalewala ja teosofia.” *Karjalan aamulehti* 1917/12, 3.

ainutlaatuisena ja merkityksellisenä. Blavatskyn *Kalevala*-kirjoitusten kautta suomalaisuus voitiin nähdä Intian tai Kiinan kaltaisena kulttuurimahtina, jolloin se olisi tärkeässä roolissa eurooppalaisen sivistyksen uudistamisessa.¹⁵³

Kalevalan avaimessa Ervast tulkitsi Väinämöistä kirjassaan ensin ihmiseksi ja jumalaksi. Väinämöisellä oli Ervastin mukaan vielä yksi taso, millä hän liittyy erityisesti Suomen kansaan ja siksi tätä tasoa Ervast avaa kansallis-okkulttisella avaimella. Väinämöinen voitaisiin nähdä Suomen kansallishengenä. Tässä kohtaa Ervast avasi yhtä näkymättömän maailman salaisuutta. Ervastin mukaan yksilöt tai kansat ovat omanlaisiaan ja jokaisella on oma henkinen ilmakehänsä eli ns. aura. Tämä aura on esimerkiksi kansan päälle kaareutuva muoto näkymättömässä maailmassa, jossa näkyy mm. kansan luonteenlaatu, henkiset pyrkimykset ja taiteelliset taipumukset eli ns. persoonallinen sielu. Mutta myös kansoilla, kuten yksilöillä, on korkeampi minä. Tätä Ervast kutsuu kansallishaltijaksi joka pitää huolta kansasta ja johtaa sen henkistä kasvua.¹⁵⁴

Ervast oli Eino Krohnin mukaan vuodesta 1905 alkaen ollut yhteydessä Suomen kansallishaltijan ja muiden Suomen sisäisen tehtävän puolesta työtä tekevien henkien kanssa näkymättömässä maailmassa. *Kalevala* olisikin Suomen Kansallishengen aidoin ilmaus. Tätä kautta Ervast alkoi ymmärtää *Kalevalaa* paremmin ja tämän uuden ymmärryksensä hän avasi *Kalevalan avaimessa* ja sitä täydentämään kirjoittamassaan *Onko Kalevala pyhä kirja?* (1919) -teoksessaan. Kuten J.R.H.:kin kirjoitti, Lönnrotkin oli tämän ajatuksen mukaan ollut läheisessä suhteessa Suomen kansallishengen, mikä inspiroi häntä luomaan *Kalevalan*.¹⁵⁵ Gullmanin mukaan Ervast pystyi vasta teosofian saatua vakiintuneen ja tunnustetun aseman Suomessa tuomaan esiin ajatuksensa Väinämöisestä Suomen kansallishaltijana ja siihen liittyvästä aseettoman kulttuurin aloittamisesta jonka pohjana olisi teosofia.¹⁵⁶

Ervastille teosofiassa ja Ruusu-Ristissä oli voimakkaasti kysymys Suomesta, vaikka samalla hän oli kaikkien ihmisten ja kansojen veljeyden kannalla - nämä eivät sulkeneet pois toisiaan. Ervast puhui myös Euroopan tulevista ajoista. Ensin tulisi kiirastuli ja sen jälkeen kansat nähtäisiin toistensa veljinä, jolloin jokainen kansa saisi toteuttaa itseään ja luoda omanlaisensa sivistyksen kaikilla elämän aloilla. Ervast piti kuten yksilöitä ja kansoja, myös kaikkia uskontoja ja elämäkatsomuksia

¹⁵³ Harmainen 2020, 136.

¹⁵⁴ Ervast 1916, 469-473.

¹⁵⁵ Eino Krohn ”Toimittajalta.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 47.

¹⁵⁶ Gullman 1991, 21-22.

toistensa sisarina, saman elämän viisauden puun oksina ja lehtinä. Jotta kansa olisi sivistynyt ja onnellinen, sen pitäisi Ervastin mukaan olla yhteydessä ”viisauden salaisen maailman kanssa”. Yhteyden puuttuessa kulttuuri rappeutuisi. Ervastin mukaan muinaisten kansojen mysterioiden esteenä olivat kristillisen ajan kirkko ja ylipisto. Jotta ”mysterioiden renäsanssi” tapahtuisi, kansojen tulisi muistaa menneisyytensä ja löytää korkeampi itsensä.¹⁵⁷ Koudankin mukaan suomalaisten täytyy rakentaa *Kalevalasta* löytyvän pyhän, salaisen perinnäistiedon pohjalle. Kouta puhuu uuden henkisen kulttuurin kukoistuksesta ja suursuomalaisuudesta, jossa veljet liitetään veljiin ja Viro, Aunus, Inkeri, Karjala liitetään entiseen emämaahan aseettomasti, ajatusten kautta jotka ovat menneelle uskollisia ja luovat tulevaisuuden kulttuuria.¹⁵⁸

Gunnar Aspelund kirjoitti *Pohjatuulessa* otsikolla ”Pekka Ervast kansallisena herättäjänä”. Aspelund kirjoitti siitä, kuinka Suomen kansan tulevaisuus ja tehtävä oli läheinen Ervastille, joka rakasti Suomen kansaa, heimoja ja pohjolan henkeä. Vuodesta 1910 lähtien Ervast oli puhunut Suomen piakkoin tapahtuvasta itsenäistymisestä¹⁵⁹ Venäjän vallan alta. Ervastin mukaan Suomesta voisi tulla henkinen suurvalta, jolla olisi suuri merkitys ihmiskunnan historialle. Aspelundin mielestä Ervast ei kuulu vain hänen aateveljilleen ”vaan kaikille, joille totuuden etsiminen on elämän suurin ja pyhin pyrkimys”. Tämän voisi nähdä totuudenetsijöiden kulttuuriperintöyhteisön määritelmänä.¹⁶⁰ Luvun lopuksi liitän näyttelijä Jussi Snellmanin runon *Kalevalan avaimen tekijälle*:

Pietari peloton poika, vesa juuresta jumalten, et oo eilispäivän lapsi, piltti vieras viimeöinen.
 Vaan oot niinkuin vankka vuori, meren patsas paljon nähnyt, aikojen taruntakaisten,
 muinaisuuden muistelmien selväntarkka tallettaja.
 Ikivanha, aina nuori vielä oot vihitty viisas; sananparsien pyhien, salaloitsujen lukija,
 saarnaaja sanan totisen, viisauden vireä tulkki, pyhän puustavin puhuja.
 Kussa kuljit kuulemassa, ongelmat nuo oppimassa? millä mailla mahtis voitit, tietos rohkean
 tapasit?

Kuollehiksi kuului noidat, loitsijat lopettaneiksi; poiss’ on tietäjät totiset, poissa pontevat
 profetat.

Unhon hiekkään uupui urhot, mahtajat manan merehen.

Umpeen kasvoi uhrilehdot, alttarit alas romahti; luhistui lujimmat linnat, maahan kaatui
 kaikki tornit. Korpi on sijalla sillä, hongikon hämärä huone; taikka virran on vilinä, veen on
 laine vellovainen.

¹⁵⁷ Ervast 1916, 477-484.

¹⁵⁸ Aarni Kouta ”Teosofia ja suomalainen kulttuuri. II.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1920/6, 262-263.

¹⁵⁹ Häkkinen ja Iitti kirjoittavat, että Ervast myös jo vuonna 1932 ennakoii Euroopan unionin ja yhteisvaluutan. 2015, 19.

¹⁶⁰ Gunnar Aspelund ”Pekka Ervast kansallisena herättäjänä.” *Pohjatuuli* 1934/11-12, 194.

Sokeana soita, maati maleksi matala kansa, juoksi joutavan jälellä, turhan tuulia tapaili, virvavalkeiden valeita; osti kullat kulkureilta, houkkioilta sai hopeat, narrin naaman naapureilta vierahilta viisautensa; entisyytensä unohti elämänsä ehjän määrän. - Korkea kuningaskansa orjakansaksi aleni.

Yksi on jällelle jäänyt muiston viimeinen murunen; pyhätöstä pylväs paras, alin paasi alttarista:

itse arkku aartehien, tiedon lipas luu on lukko, salasalpa onnen Sampo. Mistä mies nyt mielen tarkka, tiedon vallalla varattu päästämähän, poistamahan eestä estehet tuhannet? Sinä, vilpitön, vakava, lukot ankarat avasit, terällä tehoisan taian, piirsit poikki Sammon salvat.

Katso kansa nyt omaasi tutki tuota, tunnustele: Siinä on sinun kuvasi, siinä ilmi ihanteesi; entisyyden ehjät jäljet, tulevaisen tunnusmerkit. Tie on viitattu visusti, taival tarkasti kuvattu, matka suorin suunnaeltu.

Kaunis on päivä pääsi päällä, valo valtava sivulla, ylen kirkas ympärillä, suurin selkeys sisällä.

-Jussi Snellman¹⁶¹

2.2.3 Ihmiskunnan juurirodut

Vähemmän huomiota artikkeleissa saivat ihmiskunnan kehitys ja juurirodut, mutta tästäkin aiheesta kirjoitettiin. Blavatsky jakoi tietonsa ihmiskunnan juuriroduista, jotka liittyvät sen kehitykseen. Juurirotuja olisi seitsemän, joilla oli myös jokaisella seisemän alarotua. Blavatskyn Salaisen opin mukaan suomalaiset kuuluisivat atlantilaisen eli neljännen juurirodun seitsemänteen mongolilaiseen alarotuun.¹⁶² Kun tutkielmaani tehdessä tutustuin esoteriaan ja teosofiaan, juurirodut herättivät itsessäni eniten hämmennystä. Lahelma ja Kokkinen kirjoittavatkin siitä, kuinka ”Tällainen rotuteorioihin perustuva ajattelutapa on tietenkin nykypäivän näkökulmasta hyvin ongelmallinen, mutta 1800-luvun lopulla ja vielä pitkään seuraavallekin vuosisadalle ajatus ihmisroduista oli yleisesti hyväksytty ja edusti myös tieteen valtavirtaa.”¹⁶³ Juurirodut eivät kuitenkaan käsittääkseni liity kansallisiin rotuihin samalla tavoin kuin rotuajattelua tai arjalaisuuden käsitettä on pyritty käyttämään esimerkiksi fasismissa. Teosofia kannatti ihmisten veljeyttä ja tasa-arvoa.¹⁶⁴

K.L.H. kirjoittaa Ervastiin pohjaten, kuinka kahdella ensimmäisellä ihmisrodulla ei ollut fyysistä kehoa. Kolmannen juurirodun aikana olisi tapahtunut syntiinlankeemus, josta rotu ”tuli mustaksi

¹⁶¹ Jussi Snellman ”Kalevalan avaimen tekijälle” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/4, 164-166.

¹⁶² Ervast 1916, 114-115, 403 alaviite 1.

¹⁶³ Lahelma & Kokkinen 2021, 221.

¹⁶⁴ Ks. tarkemmin Harmainen 2020, 184-193: *Esoteria, rodut ja nationalismi*.

synnistä” ja heidän asumansa Lemuria upposi Tyyneen valtameren. K.L.H.:n mukaan kaukana historiassa Atlanta-mantereella eli ihmiskunnan neljäs juurirotu, jotka polveutuivat lemuralaisista. Nämä atlantalaiset olivat täydellisessä sopusoinnussa ja elävässä yhteydessä luonnon kanssa sekä pystyivät esimerkiksi näkemään haltijoita. Kalevalainen henki ja kulttuuri olisi heiltä peräisin.¹⁶⁵ U.H.:kin kirjoitti, kuinka Ervastin mukaan teosofisesta näkökulmasta katsottuna osa *Kalevalan* runoista on tuhansia vuosia vanhoja ja ne olisivat ihmiskunnan neljännen juurirodun eli atlantilaisten ajalta, jotka asuivat Atlantiksella, Atlantiin vajonneella mantereella.¹⁶⁶ K.L.H.:n mukaan Ervast tarkoittaa, ettei arjalaisen rodun sielu-elämän tunteminen riitä silloin *Kalevalan* ymmärtämiseen.¹⁶⁷ Ervastin tulkinnan mukaan moni Lemminkäiseen liittyvä kohta, ainakin Ahti Saarelainen ja Saarella asuva Kyllikki kuvaavat atlantilaista kehityskautta. Sammon ryöstö olisi myös tähän aikaan liittyvä suuri sota Atlantiksella ”valkoisten” ja ”mustien” maagikkojen välillä, joka vertautuisi Raamatun vedenpaisumukseen.¹⁶⁸ Blavatskyn mukaan nykyään ihmiskunta eläisi viidennessä eli arjalaisessa juurirodussa ja kuudes ja seitsemäs juurirotu olisivat vasta tulossa¹⁶⁹.

Ervastille *Kalevala* esittelee ihmiskunnan kehityksen magian näkökulmasta kolmen aikakauden eli atlantilaisen, arjalaisen ja näiden väliin jäävän murrosvaiheen kautta. J.R.H. kirjoitti, kuinka Lemminkäinen edustaa tunnetta ja kuuluu atlantilaiseen juurirotuun, joille tunne oli tärkeintä. Ilmarinen puolestaan edustaa toimintaa ja järkeä ja kuuluu arjalaiseen juurirotuun.¹⁷⁰ Tässä Ervast esitti jälleen yhden avaimen. Okkultishistoriallisella avaimella *Kalevalaa* avattaessa Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen sekä Louhi olisivat eri juurirotujen maagikko-opettajia, joista edellä mainitut olisivat valkoisia tietäjiä ja Louhi puolestaan käyttäisi mustaa magiaa eli tavoittelisi tietoa ja valtaa. Maagikko-opettajat etsivät oppilaita jotta pystyisivät edistämään ihmiskunnan kehitystä. Ilmarinen paljastaa Louhelle taitonsa ja huomaa myöhemmin, että hänen tulee taistella takaisin Pohjolasta sinne antamansa tieto ja valta eli sampo, koska sitä käytettiin siellä väärin ja itsekkäisiin tarkoituksiin. Väinämöinen oli murrosajan tietäjä ja maagikko. Näin tulkittuna esimerkiksi Aino olisi ollut jo siirtymässä atlantilaisuudesta arjalaisuuteen (tunteesta ja yhteisöllisyydestä

¹⁶⁵ K.L.H. ”Uusi vaihe Kalevalan tutkimuksissa.” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 1920/7, 4.

¹⁶⁶ U.H. ”Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1917/2, 106.

Ervastin mukaan Kalevalan runollinen ulkoasu on arjalaiselta ajalta, mutta siinä on osittain myös atlantilaisen ajan sisältöä. Ervast 1916, 419.

¹⁶⁷ K.L.H. ”Uusi vaihe Kalevalan tutkimuksissa.” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 1920/7, 3-4.

¹⁶⁸ U.H. ”Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1917/2, 106-107; Ervast 1999, 70.

¹⁶⁹ Ervast 1916, 115.

¹⁷⁰ J.R.H. ”Kirjallisuutta.” *Turun Sanomat* 1917/3681, 7.

itsenäisyyteen), eikä siksi voinut hyväksyä suvun määräystä mennä Väinämöiselle. Marjatta nähtäisiin tästä näkökulmasta katsottuna jo kokonaan arjalaiseen aikakauteen kuuluvana.¹⁷¹

Ainon ja Marjattaaan vertautuva yhteys juurirotujen ja erilaisten uskontojen välillä tuli esille Eino Krohnilta. Hän kirjoittaa kuinka Ervastin ja *Kalevalan avaimen* mukaan kalevalaisessa sivistyksessä, vanhojen kansojen keskuudessa ihmisen tajunnantila oli erilainen eikä niin kiinni aineessa. Ihmiset olivat lähempänä luonnonomaista selvänäköisyyttä. Silloin oli Krohnin mukaan vaikeampi kuin nykyään kulkea kohti Kristusta. Krohn huomioi, että vanhat uskontomuodot, kuten esimerkiksi uuspakanalliset seurakunnat Saksassa, Unkarissa ja Eestissa tai vanhat uskonnolliset seremoniat olivat tulleet muotiin. Krohnin mielestä niitä ei voi kuitenkaan sellaisinaan toistaa nykyajassa, koska ihmiskunnan kehitysvaihe ja tajunnantila on erilainen. Aino kuvaisi tämän ajatuksen mukaan suomalaista pakanuuden aikaa ja Marjatta kristinuskon aikaa.¹⁷²

Ervast huomautti *Kalevalan avaimessa*, ettei hän käsittele teoksessaan Kullervo-tarua, joka kertoo arjalaisen rodun vaiheista ja sieluelämästä¹⁷³. Fyrqvistin mukaan Ervast ei käsitellyt Kullervon tarinaa suurelle yleisölle tarkoitettussa *Kalevalan avaimessa*, koska Kullervon okkultishistoriallinen merkitys oli niin salainen. Ervast puhui Kullervo-runoista Kalevalakokouksessa vuonna 1912, jossa hän sanoi että kyseiset runot ovat sekä henkinen ja psykologinen, että kansallinen asia. Aihe liittyy edellisessä luvussa käsittelemääni Väinämöiseen kansallishaltijana. Ervastille Kullervo kuvaa erityisesti neroutta yksilössä, kansassa ja ihmiskunnassa. Neroa eivät läheisetkään ymmärrä ja häntä sorretaan. Jos nero syntyy yläluokkaan, niin hänet pakotetaan opiskelemaan yliopistossa. Tämä viittaisi Ervastiin itseensä ja Fyrqvist epäileekin, että Ervast olisi samaistunut voimakkaasti Kullervon hahmoon. Ervast puhuu katkerasti ”pikkuihmisistä” jotka elävät yleisesti hyväksytyjen lakien ja normien mukaan eivätkä ymmärrä neroa, joka sitten eri tavoin estettynä usein kärsii ja yrittää saada patoutuneen luovuuden energian purkautumaan vaikka tekemällä jotain ns. paha. Toisena puolena Kullervosta Ervast esittää hänet Suomen kansan nerona, jota myös on sorrettu. Kullervo-runot kuvaisivat sitä aikaa, jolloin Suomi ei voinut luoda mitään itse eikä siihen uskottu. Myös Suomen nerouden luovuus vinoutui ja ilmeni mm. kansan alkoholikäytössä ja väkivaltaisessa käytöksessä. Tämä näkemys liittyy siihen aikaan, kun Kullervo oli Suomen

¹⁷¹ Ervast 1916, 419-423, 428-430, 439-458, 460.

¹⁷² Eino Krohn ”Toimittajalta” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1937/2, 41.

¹⁷³ Ervast 1916, 466, alaviite 1.

kansallishaltijana. Tämän Ervast oli maininnut erittäin salaisena tietona, josta hän ei voinut puhua enempää.¹⁷⁴

Lukujen 2.1-2.2 perusteella esoteria näyttäytyy omaksiotettuna ja yhteisölleen arvokkaana kulttuuriperintönä. Esoterialla vaikuttaisi olevan useita aineettomia ja aineellisia kulttuuriperinnön symboleja. Esoterian kulttuuriperinnön symboleiksi voidaan lukea esimerkiksi esoteeriset kirjat, lehdet sekä tilaisuudet jotka olivat tärkeitä vuosisadan vaihteen sivistyneistön kulttuurisessa miljöössä ja myös kaunokirjallisuus tai muu taide, johon esoteria oli voimakkaasti vaikuttanut¹⁷⁵. Faron sopimuksen (2011) myötä esiteltiin kulttuuriperintöyhteisön käsite. Kulttuuriperintöyhteisö tarkoittaa esimerkiksi jonkin perinteen aktiivisia harjoittajia, jotka kokevat kulttuuriperinnön itselleen merkitykselliseksi ja sitä kautta perinne pysyy elävänä. Luvuissa esiin nousi ns. totuudenetsijöiden yhteisö. Kulttuuriperintöprosessissa puolestaan tutkitaan sitä, miten jostain menneisyyden objektista tai ilmiöstä tulee kulttuuriperintöä.¹⁷⁶

Kulttuuriperinnön tutkimuksen professori Anna Sivulan kulttuuriperinnön teoriassa kulttuuriperintöyhteisöt ja niiden identiteettityö ovat keskeisiä. Yhteisö ylläpitää kulttuuriperintöään monumentalisoinnilla, omaksumisella ja historioinnilla. Kulttuuriperintöyhteisön jäseniä yhdistää jaettu historia. Esoterian historia on alkanut ainakin antiikin Kreikasta, luultavasti jo aiemmin. Sitä on tarkoituksellisestikin verhottu, mutta siirretty eteenpäin seuraavan sukupolven totuudenetsijöille ja totuudenetsijöiden kulttuuriperintöyhteisölle. Monumentalisoivassa identiteettityössä jaettua historiaa käytetään menneisyyden jäljen tai symbolin valitsemiseen ja suojelemiseen. Tuollainen symboli voisi olla esimerkiksi Ervastin *Kalevalan avain*. Omaksuvassa identiteettityössä kulttuuriperintöyhteisön osallisuuskokemus yhdistyy tuohon menneisyyden jälkeen ja yhteys symboliin vahvistuu. Esimerkiksi esoteeristen liikkeiden kokouksissa voidaan lukea Ervastin tekstejä ja keskustella niistä. Historioivassa identiteettityössä puolestaan vahvistuu yksilön käsitys itsestään yhteisön historian jatkumossa ja siinä yhdistyvät jaettu historia ja osallisuuden kokemus. Tätä voisi kuvata esimerkiksi se työ, mitä nykyään vaikkapa ruusuristolaiset tekevät digitoidessaan Ervastin teoksia. Tätä kautta kaikki voivat päästä helposti tietoon käsiksi.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Ervast 1999, 43-48. Kullervo-runot. Tonttulassa Kalevalakokouksessa 2.6.1912 (löytyy myös Ruusu-Risti: okkultinen -aikakauskirja 1945/8); Fyrqvist 2007, 77-80.

Maria Ramstedtin mielestä Kullervo oli usein tulkittu väärin. Hän kuvasi todellisuudessa taiteellista työtä ja sitä, kuinka taiteilija voi tuhoutua omaan miekkaansa. Carlson 2008, 425.

¹⁷⁵ Kokkinen 2019, 373.

¹⁷⁶ Lämsä 2023. Faron sopimus = Euroopan neuvoston sopimus kulttuuriperintösopimuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä.

¹⁷⁷ Sivula 2017, 9-17.

2.3 ... ja vastaan

2.3.1 Stigmatisoitu tieto

Tässä vaiheessa siirryn käsittelemään *Kalevalan avainta* vastaan olleita tai vastustuksesta kertovia artikkeleita. Esittelen tässä ensimmäisessä alaluvussa kaksi *Kalevalan avainta* vastustanutta artikkelia ja niihin kirjoitettuja vastineita. Artikkeleissa esitetty stigmatisointi sai yleisiä ajan piirteitä. Opas ja Mahlamäki viittaavat Michael Barkunin stigmatisoidun tiedon (2013) käsitteeseen, mikä tarkoittaa valtavirrasta poikkeavaa ja sen torjumaa tietoa. Hulkkonen ja Opas tutkivat vaihtoehtohoitoja ja kirjoittavat henkisyysliittävistä kritiikistä, pilkasta ja epämoraaliseksi tuomitsemisesta. Sitä tapahtuu Barkunin mukaan niin maallikkojen kuin eri instituutioiden, kuten yliopiston, hallinnon, valtamedian ja joidenkin uskonnollisten tahojen puolelta. Tämä johtuu erityisesti tieteestä poikkeavista epistemologisista ja ontologisista piirteistä.¹⁷⁸

Nimimerkki Lauri Sauramo kirjoitti *Vapaa ajatus* -lehdessä 3/1917 pitkän arvostelun *Kalevalan avaimesta* otsikolla ”Suomalaisen kabbalan kokele”. Sauramo kirjoitti kokevansa tarpeelliseksi tutustua *Kalevalan avaimen*, koska hän oletti sen olevan tärkeä teosofeille (”kirja varmaankin tulee olemaan meikäläisten teosofien kantakirja”) ja koska ”jumalviisas” Eino Leinokin oli sitä kehunut. Sauramo nostaa aluksi esiin sen miten kirkkouskonto ei ollut enää ajankohtainen. Toisaalta uskontotieteen herättämä vapaampi mielenkiinto uskonnollisia ilmiöitä kohtaan ei auta Sauramon mielestä niiden kriittisessä tarkastelussa, vaan johtaa tunteiden kannattelemiin lennokkaisiin unelmiin eli mystiikkaan. Pekka Ervastian *Kalevalan avaimen* mystiikkaa Sauramo kutsuu fanaattiseksi mielikuvituksen lennoksi.¹⁷⁹

Sauramo epäilee, että Ervastian aineisto on Maria Ramstedtilta, koska kirjassa on ”niin perin naisellisetkin kuvitelmat, katsantotavat ja pikkupiirteet, että niitä sieluelämän erikoisuuksiin hiukankin perehtyneen on mahdoton uskoa miehisen fantasian luomiksi”. Sauramo myös mainitsee Ramstedtin laajat käsikirjoitukset *Kalevalan* salaopista, joista tämä oli suunnitellut suurteosta ja jotka hän olisi antanut Ervastille ennen kuolemaansa. Sauramo kirjoittaa, että ”...henkilöt, joille vainaja oli lukenut käsikirjoituksiaan, väittävät, että Ervastian kirjassa esiintyvät monet hänen ajatuksensa ja kuvitelmansa sellaisinaan”. Ja jos Ervast tunsikin Ramstedtin hänelle jättämän aineiston,

¹⁷⁸ Opas & Mahlamäki 2022, 30; Hulkkonen & Opas 2022, 369-370, 372-373.

¹⁷⁹ Lauri Sauramo ”Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain.” *Vapaa ajatus* 1917/3, 34-35.

niin silloin Ervastin tulisi asiasta mainita miehekkäästi ja kunniakkaasti.¹⁸⁰ Sauramon tekstissä esiintyvät naiselliset kuvitelmat ja sen vastapainona vaatimus toimia miehekkäästi. Naiseuden ja mieheyden ero oli oletettavasti tuohon aikaan suurempi kuin nykyään ja täytyy muistaa, että esimerkiksi homoseksuaalisuus oli vielä rikos. Rikollisessa valossa esittäminen stigmatisoi tiedon.

Sauramo kirjoittaa Ervastista noitakeinottelijana joka järjestää heti aluksi sopivan valaistuksen tempuilleen, jotta ne vaikuttaisivat ihmeellisemmin ja kaameammin. Eri keinoin ”...valmistetaan mieliä ihmisuskolle ja kaikille noitamaisen mielikuvituksen kuperkeikoille otolliseksi”. Seuraavaksi Sauramo moittii Ervastia, joka pilaa tuon kamalan jännityksen löpöttelemällä liikaa ja kertoo suoraan kuinka tietäjät nykyäänkin käyttävät magiaa eli noituutta saadakseen oppilaita. Tämän luettuaan Sauramo sanoo tullessa varovaiseksi ”...etteivät vain tekijän noitakeinot pystyisi”. Parhaaksi okkultistien noitakeinoksi Sauramo nimeää viisastelun verhoamisen salakähmäisyyteen, koska ihmisillä on aina ollut heikkous salaperäiseen. Sauramo viittaa siihen kuinka ennen tieto oli ”harvojen tietoniekkojen hallussa” ja kuinka he itsekkäistä syistä pitivät sitä salassa, mutta arvoituksina antoivat muille siitä muruja. Teosofeja ja muita keinottelevia velhoja hän pitää samanlaisina.¹⁸¹ Tämä salaperäisyyden ja magian sekä itsekkyyden esiin nostaminen on mielestäni tapa marginalisoida jokin tieto ja toisaalta tehdä se vaarallisen kuuloiseksi sillä tavalla, ettei sitä tee mieli alkaa tutkimaan. Silloin tiedon sisältö voi jäädä hämäräksi ja/tai tutkimatta.

Suomalaisia oli pidetty suurina maagikoina, mutta myös pelätty heidän olevan liitossa paholaisen kanssa. Ervast määritteli *Kalevalan avaimessa* sen, mitä hän käsittää magialla. Magia on yleensä käsitetty valkoiseksi jos sillä pyritään hyvään, ja mustaksi jos sillä on tarkoitus aiheuttaa pahaa.¹⁸² Ervast huomauttaa, että magia on ymmärretty usein väärin. Se ei ole temppuja ja loitsuja, vaan sitä kuinka tietäjä hallitsee voimia näkymättömässä maailmassa. Ervast sanoo itse uskovansa magiaan, muttei sitä sellaisenaan hyväksy. Hän ei arvosta magiaa, jos sen kautta pyritään aineellisiin elämänetuihin tai menestykseen. Rehellinen työ ja vilpiton käytös toimivat siis Ervastin mielestä paremmin kuin magia. ”Todellinen magia ei koske ruumiilliseen elämään muuta kuin välillisesti, se edistää vain henkistä kasvua ja ihmiskunnan sisäistä sivistystä. Muunlainen magia, milloin siinä todella käytetään salaisia voimia, on jumalallisen kyvyn prostituimista.”¹⁸³

¹⁸⁰ Lauri Sauramo ”Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain.” *Vapaa ajatus* 1917/3, 35-36.

¹⁸¹ Lauri Sauramo ”Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain.” *Vapaa ajatus* 1917/3, 36.

¹⁸² Ervast 1916, 387-391, 398.

¹⁸³ Ervast 1916, 399-401.

Mansikka ja Mahlamäki kirjoittavat, kuinka monet magian muodot olivat varhaismodernina aikana laillisia ja hyväksytyjä. Luonnollinen magia oli osa luonnontiedettä ja tunnettiin myös Kuninkaallisessa Turun akatemiassa ja puhdasoppisessa kirkossa.¹⁸⁴ Yksi tärkeä aihe monissa esoteerisissa teksteissä on erottautuminen oman edun tavoittelusta ja materialistisesta ahneudesta, joita ennen sanottiin esimerkiksi noituuden tai alkemian harjoittajien saattavan tavoitella.¹⁸⁵ Gilbertin mukaan esimerkiksi ruusuristiläisissä manifesteissa 1600-luvun alussa painotettiin materiaalisen alkemian vaaroja.¹⁸⁶ Ervast varoitti henkimaailman ja mietiskelyn vaaroista ja Blavatsky joogasta.¹⁸⁷ Ervast ymmärsi ystävänsä Eino Leinon boheemia taiteilijaelämää. Ervastin mukaan moni taiteilija näyttäytyy epämoraalisena, koska on kuten Leino, inspiroivan maailman välittäjä eli mediumi, muttei vielä maagikko joka voisi hallita itsensä.¹⁸⁸

Tätä aihetta sivuaa viime vuosien voimakas ja vilkasta keskustelua herättänyt uushenkisiksi itsensä kokeneiden henkilöiden siirtyminen näkyvästi kristinuskoon. Esimerkiksi K.L.H.:n kirjoittamasta hypnoottisuudesta voitaisiin kenties sitäkin taustaa vasten olla montaa mieltä; erityisesti kristinuskossa esimerkiksi hypnoosi, erilaiset energiahoidot ja kanavoinnit tai tarotluennat voidaan nähdä toimintana jossa henkimaailmasta kuka tahansa, myös jokin pahuuden ilmentymä, voi tarjota tietoa. Ervast tuntui löytäneen pahuuden vastustamattomuuden ajatuksen myötä kultaisen keskitien, jossa ulkokultainen hurskaus ja materialismi ovat yhtä huonoja vaihtoehtoja. Hänen mukaansa pahuuttakin pitää ymmärtää ja rakastaa, jolloin sen saa parannettua. Tätä oppia opetti myös Jeesus. K.L.H.:n mukaan atlantilainen tietäjä vetosi tunteeseen ja mielikuvitukseen. Esimerkiksi Väinämöinen sai hypnoottisella laulullaan Joukahaisen näkemään näkyjä ja otti hänet valtaansa. Persoonallisella magnetismilla ja hypnotismilla Väinämöinen myös paransi sairaita kuten Jeesuksen sanotaan tehneen. K.L.H.:n mielestä musiikki, laulu ja soitto ovat yleisimmät ja voimakkaimmat tavat saada ihminen tai luonto hypnotisoitua. Pitää vaan löytää avain joka vastaa kohteen ”tunneväreilytilaa”, niin heidät saa valtaansa. Tulkitsen K.L.H.:n sanoman kuitenkin Ervastin tarkoittamaksi valkoiseksi magiaksi. Ohimennen sanoen, K.L.H.:n mukaan osalla suomalaista

¹⁸⁴ Mansikka & Mahlamäki 2020, 33.

¹⁸⁵ Gilbert 2006, 306.

¹⁸⁶ Gilbert 2006, 313.

¹⁸⁷ Gullman 1991, 163: Mietiskelyn kontemplaatio-kykyyn, jossa ihminen oppii näkemään henkimaailman hänelle näyttämiä asioita, liittyy sellainen vaara ettei se välttämättä liity moraaliseseen kasvuun ja ihminen muuttuu vain itsekkäämmäksi.

Rautaniemi 2021, 59: Blavatskyn mukaan fyysiset joogaharjoitukset ovat mustaa magiaa, jotka voivat viedä ihmisen alempien impulssiensa valtaan.

¹⁸⁸ Ervast 1990, 42-43.

nuorisoa on taipumus kehittyä uuden ajan *Kalevalan* sankareiksi. Hänen mukaansa heitä opetetaan ja kasvatetaan Turun Suomenkielisessä Yliopistossa.¹⁸⁹

Palataksemme Sauramon arvosteluun, hän jatkaa salaperäisen, vihan ja rikollisuuden korostamisella. Sauramo huomioi kuinka sana salainen toistuu *Kalevalan avaimessa* jatkuvasti (mm. salainen viisaus, tieto tai oppi): "...kaikenkarvainen "salainen" esiintyy harva se sivu useaan kertaan...Lisäksi herättää suorastaan pyhää vihaa se rikollinen röyhkeys, jolla suomalaiset okkultistit kutsuvat sekamelskaansa "salatieteeksi", vieläpä ainoaksi "tositieteeksi..." Sauramo korostaa, että tieteellä ei ole mitään salaisuuksia ja että okkultismi on tieteen vastakohta verhotessaan asiat sumuiseen salaperäisyyteen. Sauramon mielestä okkultismia ei saa suomentaa salatieteeksi koska sellainen suomennos on "mitä julkeinta petosta, johon sisältyy tarkoituksellinen väärennys".¹⁹⁰ Sauramo vetoaa tässä myös tieteeseen, mitä käsitellään enemmän seuraavassa luvussa.

Seuraavaksi Sauramo puhuu mystikoiden opeista, joilla yhdytään jumaluuteen ja sanoo että niillä "keskiajan mystikotkin kohosivat sammuvaan tylsyyden tilaansa, täten myös pääsivät itämaan jumalviisaat nirvanaansa..." Sauramon mukaan nämä opit vertautuvat Ervastian *Kalevalan avaimessa* esittämään tiedon tiehen, mitä käsittelen luvussa 2.4. Ervastian ajattelussa ihmisen tiedolle ei ole rajoja, mitä Sauramo pitää esimerkkinä Ervastian kritiikittömyydestä. Sauramo arvostelee myös Ervastian neuvoa etsiä totuutta pyhän kirjan opetusten mukaan. "Jos syventyy vain yhteen kirjaan, luulee sen lopulta todeksi, olipa se mitä himphamppua tahansa".¹⁹¹ Sauramolle *Kalevala* oli kaunis muinaissuomalainen runokirja, mutta Ervastian tutkimukset...

...koomillista mietiskelyä, matami Blovatskyn "Salaisen opin" ja Kalevalan runojen keittämistä yhteen. Pekka parka on varmaan luullut teosofiselle sekamelskalle tekevänsä hyvänkin palveluksen, juurruttamalla sen kansalliseen maaperään. Mutta todellisuudessa matamin surkean naurettava keitos on siten käynyt vieläkin hullunkurisemmäksi.¹⁹²

Sauramo kirjoittaa esimerkkinä Ervastian "jumalallisista" hullutuksista siitä kuinka Kalevalan sankarit esiintyvät erilaisina eri avaimilla avattuna, jos "tekijän abrakadabrasta olen saanut oikeaa tolkkua". Sauramo tulkitsee kaikissa kohtaa Ervastia mielestäni aivan oikein. Ervastian mukaan

¹⁸⁹ K.L.H. "Uusi vaihe Kalevalan tutkimuksissa." *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 1920/7, 5. Ervast puhui ja kirjoitti pahan vastustamattomuudesta paljon, ks. esim. 1916, 382-383.

¹⁹⁰ Lauri Sauramo "Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain." *Vapaa ajatus* 1917/3, 36-37.

¹⁹¹ Lauri Sauramo "Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain." *Vapaa ajatus* 1917/3, 37.

¹⁹² Lauri Sauramo "Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain." *Vapaa ajatus* 1917/3, 37-38.

Kalevalassa naiset edustavat miesten korkeampaa minää, mihin Sauramo kommentoi: ”mikä naisellinen piirre!”. Sauramo sanoo tässä kohtaa että oli ajatellut pidemmällekin teosta käydä läpi, mutta kokee että se veisi liian pitkälle ja olisi hyödytöntä. Hän epäilee että Leino olisi lukenut siitä vain johdannon ja sanoo että kuka ”jaksaa pakottaa lukemaan” *Kalevalan avaimen* loppuun, riemuitsee siitä ettei *Kalevalaan* sisälly ”...sellaisia päättömiä hullutuksia kuin Ervast (ja ”Martti Humu”) on keittänyt kokoon”. Sauramo kehottaa teosofeja lukemaan Buddhan sanat siitä ettei pidä uskoa mitään muuta kuin omaa kokemustaan, jonka on hyväksi havainnut. Loppukappaleessa Sauramo viittaa Ervastiin piskuisena hölynpölytietäjänä.¹⁹³ Sauramo hyökkää edellisissä kappaleissa *Kalevalan avainta* kohtaan aseinaan mm. naiseus sekä kritiikkittömyys.

Gullmanin mukaan Sauramo arvosteli teosofiaa myös *Sunnuntaissa*, jossa oli myös Ervastia avoimesti vastustavia kirjoituksia. *Sunnuntain* avustajista pieni osa oli teosofeja, mutta sen nähtiin kuitenkin olevan teosofiomyönteinen. Tätä linjaa arvosteli mm. runoilija Aaro Hellaakoski, jonka mielestä Eino Leinon *Alla kasvon Kaikkivallan* -teoksessa näkyivät (negatiivisesti) Leinon *Sunnuntaissa* saadut vaikutteet teosofiasta.¹⁹⁴ *Vapaa ajatus* puolestaan oli ateistinen eli henkisyiden kieltävä lehti. Melan mukaan Sauramon arvostelu ei häirinnyt Ervastin rauhaa, mutta Sauramon syytöksiin kirjallisesta varkaudesta Ervastin oli välttämätöntä reagoida.¹⁹⁵ Ervast kirjoitti *Vapaa ajatukseen* pyytäen tilaa oikaisulleen. Hän nimittää lehden numerossa 6/1917 Sauramon arvostelua *Kalevalan avaimesta* kyhäykseksi. Ervast kertoo, että hän sai paketin Maria Ramstedtin käsikirjoituksia vasta Ramstedtin kuoleman jälkeen (ei ennen kuten Sauramo esitti arvostelussaan), mutta ei ollut niitä kotonaan säilyttänyt eikä vielääkään niihin tutustunut. Ervast kirjoitti myös, että *Kalevalan avain* pohjautuu pikakirjoitusliuskoihin hänen omista esitelmistään, liuskat olivat hänellä yhä tallessa ja esitelmistä osa oli julkaistu Tietäjässä. ”Olen tähän saakka luullut, että ”Vapaa Ajatus” nimestään päättäen on aatteellinen ja vakavassa hengessä toimitettu lehti. Mutta kyseessä olevassa asiassa ”Vapaa ajatus” ei kykene vastaamaan sanoistaan.”¹⁹⁶

Vapaa ajatus vastasi samassa numerossa Ervastin kirjoitukseen. He olivat julkaisseet herra Lauri Sauramon heille julkaistavaksi lähettämän arvostelun. Jos Ervastille oli tehty vääryyttä Ramstedtin käsikirjoitusten suhteen, *Vapaa ajatus* valitti sitä että on tullut sekoitetuksi asiaan. He siirtävät vastuun asiasta kuitenkin Sauramolle. Lisäksi toimitus kirjoitti, että vaikeivat tahdo enempää

¹⁹³ Lauri Sauramo ”Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain.” *Vapaa ajatus* 1917/3, 38-39.

¹⁹⁴ Gullman 1991, 169.

¹⁹⁵ Mela 1956, 239.

¹⁹⁶ Pekka Ervast ”Suomalaisen kabbalan kokele. - ”Vapaan ajatuksen” toimitukselle.” *Vapaa ajatus* 1917/6, 83.

kajota herrojen kiistaan, ihmettelevät he kuitenkin sitä ettei Ervast ole tutustunut kyseisiin käsikirjoituksiin. He mainitsevat asian riippuvan siitä millä ehdoilla Ervast sai kirjoitukset ja että tästä Ervast ei ollut mitään maininnut.¹⁹⁷ Ervast oli itse asiassa kirjoittanut Ramstedtin (Humun) ja omasta *Kalevalan* tutkimuksestaan noin puoli vuotta aiemmin Tietäjään vuonna 1916 seuraavasti:

Olemmehan teosofeina jo odottaneet tämmöistä kirjaa! Martti Humun ansiokas ja alustava kirjanen ”Kalevalan sisäinen perintö” herätti meissä halun saada enemmän samaa laatua. Se herätti mielenkiintomme ja uteliaisuutemme, mutta ei mitenkään sitä tyydyttänyt. Kun Martti Humu kymmenkunta vuotta sitten piti luentojaan Helsingissä Kalevalasta, enpä minä silloin aavistanut, että itse vielä tulisin sekä puhumaan että kirjoittamaan samasta aineesta. Liian hämärältä se minusta tuntui. Vasta kun vuosia myöhemmin tulin (näkyttömässä maailmassa) vihityksi kalevalaisen magian salaisuuksiin ja sain kokea sen voimasanojen yhä vielä tänäpäivänä elävää tehokkuutta, aukenivat silmäni ja syttyi minussa pyhä tuli, joka innosti Kalevalaa lähemmältä tarkastamaan ja tutkimaan.¹⁹⁸

Tietäjässä Ervast jatkaa keskustelua Sauramon artikkelista otsikolla *Uskomatonta ajattelemattomuutta*. Tässä Ervastia voi lukea myös siinä mielessä, että hän kuvaa esoterian sisältöihin kohdistuvaa stigmatisointia. Ervast kirjoittaa kuinka Sauramon artikkelissa on hyökätty teosofian kimppuun ja pyritty saamaan se naurunalaiseksi. Keskustelu on hyväksi teosofialle, mutta arvostelujen aseiden tulee olla puhtaat, jotta lukijat voivat sitten tehdä omat päätelmänsä. Tämä on keskeinen ajatus nykyäänkin erityisesti aiheista, joista ollaan perustavanlaatuisesti eri mieltä. Ervast viittaa toisenlaisena aseena siihen, kun Sauramo vihjaa Ervastin käyttäneen hyväkseen Ramstedtin käsikirjoituksia. Ervast lisää lyhyesti edellisen kirjoituksensa perään, ettei ole vielä ehtinyt lukea Ramstedtin käsikirjoituksia. Ramstedtin tytär oli paperit tuodessaan sanonut, että ne ovat muistiinpanoja joista ei saa selvää eikä niistä ole kellekään hyötyä. Ervast pohtii, että kenties seuraavana kesänä hänellä olisi aikaa käydä papereita läpi. Lopuksi Ervast siteeraa *Vapaan ajatuksen* numerossa 5/1917 ollutta kohtaa, jossa puhutaan syyttömän ihmisen parjaamisen seuraamuksista. Ihminen joutuu joskus tietämättään salassa syytetyksi ja huonoon valoon eli saa vihollisia mutta ei voi itseään puolustaa. Tällöin tuo parjaaja on Ervastin mukaan tehnyt kauheimman rikoksen. Ervast kirjoittaa, että *Vapaa ajatuksella* on pitkä matka aatteen ja sen jokapäiväisen toteuttamisen välillä.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Toimitus ”Suomalaisen kabbalan kokele.” *Vapaa ajatus* 1917/6, 83-84.

¹⁹⁸ Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1916/7-8, 244-245.

¹⁹⁹ Pekka Ervast ”Uskomatonta ajattelemattomuutta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/4, 189-191.

Toinen kielteinen arvostelu, josta myös syntyi keskustelua, oli nimimerkki Veli Laurentiuksen artikkeli Helsingin kuvalehdessä 8/1917 otsikolla ”Kalevalan avain”. Laurentius kirjoittaa, kuinka hän ei Ervastin ajatuksen kuperkeikoista saa selkoa. Hän käyttää paljon samoja argumentteja kuin Sauramokin:

Väinämöinen ja Ilmarinen olivat hekin jumalia, mutta niissä kuperkeikoissa, joita Ervastin naisellisesti koulutettu fantasia tekee, esiintyvät he usein ihmisinäkin. Ja silloin nainen on miehen korkeampi minä - sen opin lienee keksinyt rouva Maria Ramstedt (Martti Humu), joka teosofisen kalevalaviisauden meillä on perustanut... Ilmariselle on Pohjolan tytär hänen korkeampi minänsä. Yleensä: vaimo on miehen pää! Naiset, eikö teitä tämä jumalallinen viisus miellytä?... En voi ryhtyä tarjoilemaan Ervastin keittämiä herkkuja muuta kuin maistiaisiksi. Mutta kellä ei ole parempaa tehtävää eikä pelkää päänsä menevän sekaisin kirjan abrakadabrassa, johon sen jotkut hienot ajatukset hukkuvat kuin vesipisarot hiekkaan, hän ottakoon itse kirjan ja lukekoon.²⁰⁰

Myös Veli Laurentiuksen arvostelusta nousee naiseuden tema esiin. *Työmiehen illanvietto* -lehdessä jo vuonna 1902 nimimerkki L. S-i. oli arvostellut Ervastin romaanin *Haaveilija* ja myös hän huomautti Ervastin kirjoittavan unelmista ja tunteista sen sijaan että halveksisi turhaa miettimistä ja hentoa tunteellisuutta. Harmaisen mukaan kyseinen lehti arvosteli teosofiaa jatkuvasti monin sanankääntein, mutta Ervastin kohdalla teosofian arvostelussa puhuttiin myös akkamaisuudesta, hentomielisyydestä ja naisellisesta haaveilusta.²⁰¹ Naisellisuus ja tunteet olivat siis selkeästi yksi asia, mitä käytettiin lyömäaseena erityisesti Ervastia kohtaan.

Niina Hämäläinen kirjoittaa *Kantelettaren* marginaalisesta ja unohdetustakin asemasta. Keskeisiä syitä sivuuttamiseen ovat hänen mukaansa naisten perinteeksi nähdyt runot, joissa sisältönä ovat laajasti tunteet.²⁰² Harmaisen mukaan yksi tärkeä syy siihen ettei teosofiasta tullut hyväksyttyä ja valtakulttuurina oli feminiinisten ja maskuliinisten rajojen venyttäminen. Teosofiassa ihanteena oli androgyyni, johon viettienergia ei vaikuttaisi negatiivisesti. Heteronormatiiviselta kannalta katsottuna teosofiset sukupuoli-ikätykset olivat uhka siveellisyydelle.²⁰³ Kokkinen ja Lahelma puolestaan tuovat esiin sen kuinka ensimmäinen suomalainen pitkän ammattiuran luonut naiskuvanveistäjä Sigrid Af Forselles on jäänyt marginaaliin suomalaisessa taidehistoriassa eikä hänen taidettaan ole ymmärretty. Syynä tähän voisi olla mm. Forsellesin henkinen etsijyys ja

²⁰⁰ Veli Laurentius ”Kalevalan avain.” *Helsingin kuvalehti* 1917/8, 88-89.

²⁰¹ L. S-i. ”Uusia kirjoja.” *Työmiehen illanvietto* 1902/16, 134; Harmainen 2010, 75, 137.

²⁰² Hämäläinen 2022, 52, 67-68.

²⁰³ Harmainen 2010, 137.

sukupuoli.²⁰⁴ Toisaalta esoteerisissa liikkeissä naisten taiteilijuus oli hyväksyttävää, vaikka muutoin miehet hallitsivat taiteen, tieteen ja uskonnon julkista kenttää.²⁰⁵ Usein esoteerisissa liikkeissä naiset olivat myös tärkeissä asemissa. Teosofisen Seuran H.P. Blavatsky ja Annie Besant ovat tästä hyviä esimerkkejä.

Naisten äänessä vuonna 1934 kirjailija ja suomentaja sekä teosofiassa mukana ollut Annikki Reijonen kirjoitti artikkelin Ervastin kuoleman yhteydessä. Reijosen mielestä harvassa oli sellainen mies kuin Ervast, joka puhui naisista suurella kunnioituksella, ymmärtämyksellä ja rakkaudella. Reijonen viittaa ensin teosofian ohjelmaan, jossa tunnustetaan kaikkien ihmisten veljeys ilman mitään rajoituksia. Hänen mielestään Ervastin asenteena oli aina nähdä ihminen ikuisena henkenä ennen esimerkiksi sukupuolta, rahaa, älykkyyttä ja tämä tasa-arvoisuus näkyi kaikessa Ervastin toiminnassa. Reijosen mielestä Ervast ymmärsi hyvin naisia, koska oli vanha sielu, paljon kokenut, tunsu ihmisen hyvin ja pystyi osoittamaan korkeinta ihmisrakkautta. Reijonen kirjoittaa myös Ervastin tinkimättömästä rauhan periaatteesta. Ervast näki, että naisten kautta väkivalta poistetaan maailmasta ja tulevaisuuden yhteiskunnassa vähintäänkin symbolisesti tulee nainen hallitsemaan.²⁰⁶

Palataan Veli Laurentiuksen artikkeliin, johon Helsingin kuvalehdessä julkaistiin vastine nimimerkiltä Vaaka²⁰⁷. Vaakan kirjoituksen jälkeen esitettiin Veli Laurentiuksen selitys ja vielä toimituksen huomautus. Vaaka aloittaa mainitsemalla, että tieteellisesti on vaikea todistaa minkään uskonnollisen katsantokannan totuutta. Vaaka kuitenkin kokee että teosofian avulla saadaan laajempia merkityksiä esiin vaikkapa *Kalevalasta*. Teosofia yhdistää erilaiset uskonnot ja löytää niistä oleellisen, joten kalevalaiset henkilökuvat ovat vertauskuvallisia kuten esimerkiksi kreikkalaisen mytologian jumalolennot. Vaaka kirjoittaa ettei *Kalevalan avain* ole tieteellinen kirja eikä kirjan tavoite ole tehdä tyhjäksi tieteen tuloksia, vaan laajentaa niitä. Tieteen mukaan *Kalevala* olisi verrattain uusi kirja koska siinä on kristinuskon vaikutusta näkyvissä, mutta Ervastin mukaan samat tarinat esiintyvät niin kristinuskossa kuin paljon vanhemmissa, kuten Intian uskonnoissa tuhansia vuosia sitten. Ervastin mukaan joka tapauksessa *Kalevalan* sisältö olisi ikuinen totuus. Esimerkiksi kaikissa muissakin vanhoissa uskonnoissa ominaista on ”syvien totuuksien

²⁰⁴ Lahelma & Kokkinen 2021, 209, 238-239.

²⁰⁵ Välimäki & Torvinen 2021, 188.

²⁰⁶ Annikki Reijonen ”Pekka Ervastin ajatuksia naisesta.” *Naisten ääni* 1934/15-16, s. 242-243.

²⁰⁷ Ervast kuului Suomen Teosofisen Seuran osaston helsinkiläiseen ja ruotsinkieliseen Vägen-loosiin (suom. Vaaka). Välimäki & Torvinen 2021, 193. Kyseisen loosin jäsen voisi olla kirjoituksen takana.

symbolisoiminen miehen ja naisen välisellä suhteella”. Vaaka näkee *Kalevalan* siis pyhänä kirjana ja toivoo lopuksi, että teosofian epäilijätkin kohtelisivat kunnioituksella rehellistä vakaumusta.²⁰⁸

Veli Laurentius vastaa lyhyesti tähän, että hän käsitteli *Kalevalan avainta* vain kirjallisuus omittaisuutena Kalevala-viikon takia ja lisää värikkääseen tapaansa:

Voin selvyiden vuoksi lisätä, että Kalevala on minulle niin rakas puhtaasti runollisena aarreaittana, että kaikki okkultiset ja kabbalistiset selityskokeet tuntuvat minusta arveluttavilta. Ne ovat tuhohyönteisiä runouden ruusutarhassa.²⁰⁹

Tämän jälkeen toimitus vielä kirjoitti, että kun heidän Kalevalanumerossaan oli tuo ”Veli Laurentiuksen” pakina jossa oli ”Ervastin Kalevalan avain tuomittu epäilyttäväksi Kalevalatulkinnan harha-askeleeksi”, niin he antoivat myös tilaa Vaakan vastineelle. Omantunnon vapauden nimessä toimitus kokee tärkeäksi julkaista asiallisia ja erilaisia kirjoituksia joissa näkyy kirjoittajan elämänvakaus, vaikka ne toisia loukkaavatkin. Toimitus korosti lausuntovapautta, joka on heille pyhä ja lopuksi kirjoittaa: ”Kun kysymys teosofian arvosta kuitenkin pakostakin laadultaan on hieman lehtemme ohjelman ulkopuolella, niin emme tätä väittelyä mielellämme jatka. Arvoisaa yleisöä kehoitamme tutustumaan molempiin kirjoitelmiin ja itse toimimaan tuomarina asiassa.”²¹⁰

Veli Laurentius kirjoitti hyvin samansuuntaisesti kuin Lauri Sauramo ja L. S-i. *Tietäjässä* 4/1917 Ervast kirjoitti: ”Helsingin kuvalehdessä on niinikään ollut samasta kynästä lähtenyt arvostelu...”²¹¹ eli ilmeisesti molemmat kielteiset arvostelut olivat samalta henkilöltä. Lauri Sauramo ja Veli Laurentius viittaisivat nimenkin mukaan samaan kirjoittajaan, joka oli kirjailija Lauri Soini/Soininen, joka käytti useita nimimerkkejä. Harmaisen mukaan nimimerkki L. S-i. oli yksi niistä²¹².

Olen käynyt kaksi artikkelia vastikkeineen melko tarkasti tässä läpi löytääkseni sellaisia perusteita millä Ervastia, *Kalevalan avainta*, teosofiaa ja esoteriaa stigmatisoitiin. Perusteita olivat ainakin naiselliset kuvitelmat miehekkyuden vastapainona, salaperäisyys ja magia, kritiikkittömyys, rikollisuus ja koomillisuus. Ervast joutui läpi elämänsä vastustuksen kohteeksi ajatustensa takia. Hyvä esimerkki pilkasta on ns. Antellin stipendi. Nuori Ervast haki vuonna 1898 stipendiä

²⁰⁸ Vaaka ”Kalevala teosofian valossa” *Helsingin kuvalehti* 1917/11, 126-127.

²⁰⁹ Veli Laurentiuksen ”selitys” *Helsingin kuvalehti* 1917/11, 127.

²¹⁰ Toimituksen ”huomautus” *Helsingin kuvalehti* 1917/11, 127-128.

²¹¹ Pekka Ervast ”Uskomatonta ajattelemattomuutta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/4, 189.

²¹² Harmainen 2010, 75.

matkustaakseen ensin Eurooppaan tutkimaan spiritismiin ja okkultismiin liittyviä aiheita ja sen jälkeen Intiaan. Ervast oli kyllä muodollisesti pätevä hakija, mutta vasta ylioppilas muiden hakijoiden ollessa tohtoreita ja dosentteja. Ervast kirjoitti Tietäjässä myöhemmin seuraavasti:

...sain kuulla, että lehdissä oli hakemustani pilkattu. Kyllähän se olikin makupala herroille materialisteille ja -uskovaisille! Eräs lehti kertoi, että muuan nuorukainen tahtoi lähteä ulkomaille taikurintaitoa oppimaan voidakseen palata kotimaahansa oikein etevänä salonkimaagikkona. Toinen (uskovainen lehti) taas ehdotti, ettei yliopisto tuhlaisi rahojaan mokomaan moskaan, vaan että pantaisiin toimeen yleinen rahankeräys, jolla stipendinhakija voitaisiin kustantaa raitioiteitse Lapinlahden hullujenhuoneeseen. J. n. e.²¹³

Rikolliseksi syyttämistä kuvaava esimerkki on Tattarisuon tapaus. Helsingin Tattarisuolta löydettiin vuosina 1930-1931 ruumiinkappaleita. Tapaus oli järkyttävä ja siitä kirjoitettiin paljon lehtiin ja tekijää etsittiin. Kirjailija Aarne Haapakoski (nimim. Outsider, 1904-1961) kirjoitti aiheen tyyliä kirjan *Mustalais-suon arvoitus* (1931) lisäten siihen hurjia esoteerisia, fasistisia ja kommunistisia aineksia. Syyllisiä etsittiin mm. vapaamuurareista ja ruusuristiläisistä. Ervastkin oli kuultavana, mutta näyttöä hänen syyllisyydestään ei ollut. Syylliset, jonkinlaista okkultismia harjoittanut ns. Noita-Kallio tuttavineen, vihdoinkin löydettiin ja tuomittiin.²¹⁴ Meltonin mukaan henkisten ja uskonnollisten ryhmien odotetaan lisäävän moraalialia ja hyvinvointia. Jos yksi niistä ei vastaa tähän niin kaikkien muidenkin toimintaa voidaan alkaa epäilemään.²¹⁵

1900-luvun puolivälissä historia- ja yhteiskuntatieteissa nähtiin, että 1800-luvun ja vuosisatojen vaihteen esoteria oli edistänyt kritiikistä luopumista, irrationaalisuuden nousua ja sitä kautta fasismia ja totalitarismia. On erittäin ymmärrettävää pyrkiä etsimään syitä maailmansodille ja ratkaisuja siihen etteivät ne toteutuisi uudelleen. Samalla esoteria kuitenkin joutui jälleen marginaaliin. Tähän historiapolitiikkaan suhtaudutaan nykyään kriittisesti. Toisaalta Harmainen tuo esiin, että esoteriankin historiaa sitten idealisoitiin ja se nähtiin ”länsimaisen kulttuurihistorian ”salattuna” suurena kertomuksena”, mitä puolestaan on kritisoitu nykyään.²¹⁶ Kokkinen ja Mahlamäki toteavat, että koska esoterian perintö näkyy joka puolella elettyä elämäämme ja sen käytäntöjä ja ajattelutapojamme, sen tunnistaminen ja ennakkoluuloton arviointi ovat entistä

²¹³ Nimim. Lucas (päätoimittaja Pehr Hjalmar Olsson) oli kirjoittanut Vårt Land -lehdessä raitiovaunulipusta. Karjalatar kirjoitti otsikolla ”Opintoja nykyajan noituudesta”. Hufvudstadsbladetissa pilkattiin anomusta verraten sitä jonkun rouvan apurahahakemukseen, joka halusi oppia tekemään hattuja. Nimim. Boulot sanoi aikovansa sitten itse hakea min. 100 000 markan apurahaa oppiakseen kunnolla taikomaan. Nya Pressen oli Ervastin puolella. Gullman 2020, 78-82; Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1915/12, 465.

²¹⁴ Häkkinen & Iitti 2015, 51-59, 76.

²¹⁵ Melton 2006, 11-13.

²¹⁶ Harmainen 2020, 171. Ks. kokonaisuudessaan esoteriasta ja politiikasta Harmainen 2020, 171-194.

tärkeämpiä. Ei-tieteellisissä teksteissä esoteriasta puhutaan irrationaalisenä ja siitä kiinnostuneisiin ihmisiin viitataan hurahaneina hulluina, jotka ovat joko huijareita tai huijattavia. Sama näkyi jo Ervastian ajan lehtikeskustelussa.²¹⁷

2.3.2 Hylätty tieto

Länsimaisen esoterian tutkimuksen piirissä esoteria näyttäytyy yleisesti hylättynä tietona (Hanegraaff: rejected knowledge). Tässä luvussa tutkin tieteen ja esoterian suhdetta tästä näkökulmasta. Carlsonin mukaan suomalainen kansanrunoudentutkimus syntyi samaan aikaan kuin teosofinen liikekin ja tutkijoiden suhtautuminen teosofien ajatuksiin oli varovaista. Teosofit ja antroposofit keskustelivat kuitenkin *Kalevalasta* aktiivisesti tiedemaailman kanssa vielä 1900-luvun alussa, mikä päättyi vasta sotien jälkeen.²¹⁸ Anttonen mielestä teosofiset ja antroposofiset *Kalevalan* tulkinnat (erityisesti Ervastian) olivat ehkäpä suosittuja juuri siksi, että ne olivat niin selvässä vastakkainasettelussa ns. virallisen kansanrunoudentutkimuksen historiallisen ja ”materialistisen” kansanrunouden tulkinnan kanssa.²¹⁹ Aineistossani näkyy selkeästi esoteerikoiden halu olla keskusteluyhteydessä tieteen kanssa ja sieltä nousi esiin myös pyrkimys etsiä synteisiä sen kanssa. Tiedettä kuitenkin myös kritisoitiin.

Tieteen rooli tuli voimakkaasti esiin aineistostani ja sen näkemyksiin oli perehdytty tarkasti. J.R.H. kirjoitti siitä kuinka *Kalevalan avain* lähtee tieteelliseltä pohjalta ja tieteellisistä *Kalevala*-tutkimuksista, mutta lähtee sitten ihan uusille urille.²²⁰ O.R. kertoo, kuinka tieteen näkökulmasta *Kalevala* olisi tehtävänsä tehnyt kansallisessa herätystyössä, mutta historialliseksi lähdeokseksi siitä ei olisi.²²¹ Leino kirjoitti Ervastian tuntevan hyvin Kaarle Krohnin kannan siitä että muinaissuomalaiset olivat animisteja, manisteja ja shamanisteja uskonnoltaan. Krohnin mukaan *Kalevalan* sisältö olisi ”runollisesti verhottua kristinuskoa” tai jopa saksalaisilta peräisin. Kaarle Krohnin *Kalevala*- ja muinaissuomalaisten käsitystä Leino sanoo ”tieteelliseksi” lainausmerkeissä.²²² S. kirjoittaa siitä, kuinka Lönnrotille *Kalevalassa* kuvastui esi-isiemme permalainen sivistys. Tieteellisessä tutkimuksessa kuitenkin oli todettu, ettei *Kalevala* ole yhtenäinen kansansuussa säilynyt eepos, vaan runokokoelma joka oli kerätty ja kokoonpantu sieltä

²¹⁷ Kokkinen & Mahlamäki 2020, 11-12.

²¹⁸ Carlson 2008, 417-418.

²¹⁹ Anttonen 1999, 238.

²²⁰ J.R.H. ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1917/1, 43.

²²¹ O.R. ”Kirja-arvosteluja.” *Keski-Suomi* 1917/18, 3.

²²² Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastian uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 1.

täältä saaduista eri-ikäisistä runoista, erityisesti Karjalasta. Lönnrot olisi myös tehnyt joitain lisäyksiä itsekin *Kalevalaan*. Näin ollen *Kalevala* ei kertoisi suomenheimon menneisyydestä ja olisi ”vain” runokokoelma.²²³

Leinon mielestä aiempaa *Kalevala*-tutkimusta kuten Ahlqvistin ja Julius Krohnin väittelyitä sekä Cygnaeuksen ja Castrénin ajattelua yleisö oli kuunnellut kiinnostuneena. Myöhemmin tieteen puolella ei oltu Leinon mielestä päästy *Kalevalan* suhteen samaan kehitykseen kuin taiteessa, koska tiede oli analyttinen eikä synteettinen eikä tieteilijöillä ollut tietäjän ominaisuuksia. Leino kirjoitti myös Kalevala-seuran syntyhetkistä. Seuran tarkoituksena olisi ”yhdistää kaikki kalevalaisen hengen läpitunkemat tiedemiehet ja taiteilijat saman katon alle”.²²⁴ Kaksi vuotta *Kalevalan avaimen* ilmestymisen jälkeen Ervast kirjoitti *Kalevalan avainta* täydentämään teoksen *Onko Kalevala ”pyhä” kirja?* (1918). *Tietäjässä* 1/1919 Olga Salo arvioi että kirja on kirjoitettu pirteästi ja lennokkaasti eikä kuivasti kuten monet tieteelliset teokset.²²⁵ S.M. kirjoitti myös Ervastin uudesta kirjasta, jossa hän teki tarkempaa tieteellistä analyysia ja kävi läpi tieteellisen kannan rajoituksia. S.M. korosti, että tämän uuden teoksen myötä avautuu tieteellisempi suunta Suomen teosofisessa kirjallisuudessa.²²⁶

Professorit Julius Krohn (1835-1888) ja hänen poikansa Kaarle Krohn (1863-1933) olivat oman aikansa tärkeimmät *Kalevalan* tieteelliset tutkijat. Saman suvun professorit Eino (1902-1987) ja Sven (1903-1999) Krohn olivat Ervastin perustamassa Ruusu-Ristissä voimakkaasti mukana erityisesti nuorempina.²²⁷ *Kalevalan* esoteerisen tulkinnan ja *Kalevalan* tieteellisen tutkimuksen suhteen Ervastin taistelupari oli erityisesti Kaarle Krohn. *Kalevalan avaimessa* Ervast mainitsee usein Kaarle Krohnin ja kommentoi tai oikaisee hänen *Kalevalan* tulkintojaan. Esimerkiksi Kaarle Krohnin mielestä neitseellinen syntymä oli *Kalevalaan* lainattu kristinuskosta, minkä Ervast kumoaa perusteluilla siitä kuinka tuo sama aihe toistuu jo vanhoissa uskonnoissa.²²⁸ Professori E.N. Setälä²²⁹ oli toinen joka kommentoi *Kalevalan avainta* tieteen, mutta ei kuten Krohn maantieteellishistoriallisen, vaan luonnonmyyttisen lähestymistavan näkökulmasta. Setälä kirjoitti *Kalevalasta*

²²³ S. ”Kalevalan sisäinen perintö.” *Pirkkalan Uutiset* 1935/9, 2.

²²⁴ Eino Leino ”Kalevalan avain. Pekka Ervastin uusi teos.” *Sunnuntai* 1917/1, 1.

²²⁵ Olga Salo ”Uusia kirjoja.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/1, 22-23.

²²⁶ S.M. ”Uusia kirjoja.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/1, 23-24.

²²⁷ Carlson 2008, 421.

²²⁸ Esim. Osiris Egyptissä, Krishna Intiassa, Buddhan äiti. Ervast 1916, 66-76.

²²⁹ Setälä oli naimisissa Julius Krohnin tyttären, spiritualisti Helmi Krohnin (1871-1967) kanssa 1891-1913, joka tunsi hyvin myös teosofian. Leskelä-Kärki 2021c, 245-247.

teoksessaan *Sammon arvoitus* (1932), jossa hän Carlsonin mukaan käy läpi kaikki sammon tulkinnat paitsi teosofisen²³⁰. Setälä esitteli kuitenkin kaikki Ervastin *Kalevalan avaimessa* esittämät sampo-tulkinnat ja sanoo sitten käsittämättömäksi sitä ”...miten tekijä voi hyväksyä näin monta eri johtoa yht’aikaa. Eihän niistä pitäisi ainakaan muuta kuin yksi olla oikea...Tekijän käsityksen mukaan onkin ”filologiasta huolimatta” pidettävä mielessä ”Samposanan okkulttinen merkitys””.²³¹ Fyrqvistin mukaan suomalaisten muinaisuskon suhteen Ervast oli joka tapauksessa Setälän koulukunnan puolella, joka piti Krohnin ajatusta vainajien palvojista vääränä ja korosti luonnonuskoa.²³² Kokkinen kirjoittaa myös Akseli Gallen-Kallelan olleen Setälän puolella ja kritisoineen Krohnin ajatuksia kansanrunojen kristillisyydestä.²³³

Tietäjässä 3/1919 Ervast kirjoitti Kaarle Krohnin uudesta kirjasta *Kalevalankysymyksiä. Opas suomen kansan vanhojen runojen tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille* (1918). Ervast kehuu kirjaa opettavaiseksi ja valaisevaksi. Krohn mainitsee kirjassa Ervastin *Kalevalan avaimen* ja kirjoittaa kolme²³⁴ sivua siitä. Krohn korostaa esimerkiksi sitä ettei *Kalevalaa* voi käyttää runojen alkumuodon ja syntyperän tutkimuksessa, vaan täytyy keskittyä alkuperäisiin kansanrunoihin. Krohn käyttää *Kalevalan avainta* esimerkkinä siitä, että kuitenkin välillä ajattelemattomasti *Kalevalaa* käytetään muinaistieteellisen tutkimuksen aineistona. Hän mainitsee että Ervast kyllä tuntee hyvin *Kalevalan* tutkimuksen ja silti selittää Suomen kansan menneisyyttä *Kalevalan* avulla.²³⁵

Krohn ottaa esimerkin, joka hänen sanojensa mukaan ”räikeästi valaisee” hänen näkemyksensä. Ervast kirjoittaa kuinka Krohn tiedemiehen tarkalla silmällä löytää muodollisesti heikon kohdan, jota Ervast kuitenkin ihailee: ”Yksin meillä yöt tulevat, yksin päivät valkenevat, yksin syntyi Väinämöinen”. Ensimmäiset säkeet ovat Kultaneidon taonnan toisinoista ja viimeinen on Lönnrotin lisäämä. Ervast sanoo että on tämän kyllä tiennyt kirjaansa kirjoittaessaan ja että hänen mielestään Lönnrot teki kuten runonlaulajan tai tietäjän kuuluu²³⁶. Krohn on tähän kommentoinut, että... ”Eihän mahdollisuus, että vasta Lönnrotin välityksellä on Suomen kansan runoihin tullut

²³⁰ Carlson 2008, 418.

²³¹ Ervast esittää sampon erityisesti salaiseksi viisaudeksi ja esittelee mm. Castrénin mukaan buddhalaisen tempelin nimen olevan mongoliksi sampo, tiibetiksi sangfu joka tarkoittaa salaista lähettä. Ervast kuvaa sampoa myös tuottamassa jauhoa, suolaa ja rahaa, jotka edustavat maallista ja henkistä hyvää sekä sivistystä. Setälä 2011, 247.

²³² Fyrqvist 2007, 102.

²³³ Kokkinen 2020, 24.

²³⁴ Gullman 2020, 170.

²³⁵ Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/3, 85-86.

²³⁶ Samaa mieltä oli artikkelissaan U.H. ”Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1917/2, 106.

korkeampaa viisautta, ole tekijälle pääasia. Käsittääkseni hän pyrkii osoittamaan, että kansanrunojemme muinaiset sepittäjät olivat tietäjiä, teosofisessa merkityksessä.” Krohn kysyy, eikö myös teosofisen tutkimuksen pitäisi kääntyä Suomen kansan vanhojen runojen eli alkuperäislähteiden puoleen, jos tähän pyritään. Krohnin mielestä Ervastin tieteellisen tutkimuksen tunnustaminen ja totuudenetsintä on hänelle luettava kunniaksi. Silloin tulee kuitenkin hänelle ja muille totuudenetsijöille olla samat vaatimukset siinä mitä tulee tietolähteiden käyttöön.²³⁷

Ervastin mielestä kyse on siitä, ”onko muinaissuomalaisilla yleensä ollut okkultista elämäntietoa ja onko heidän runoutensa todistuksena heidän viisaudestaan”. Hän sanoo että on itse tutustunut tieteelliseen runotutkimukseen vasta kun ydinkysymys oli hänelle selvä ja siksi hänen ajatuksensa saattavat kuulostaa rohkeilta ja tuulesta temmatuilta mikä ei ole eduksi asialle. Ervast kertoo *Kalevalasta* etsineensä runoudessa säilyneitä todistuksia viisaudesta, jonka hän ilmeisesti siis tiesi jo olevan siellä.

Prof. Krohnin ystävälliset sanat tekevät minulle mahdolliseksi painostaa tätä seikkaa pelkäämättä joutua väärinkäsityksen tai pilkan alaiseksi. Vakaumukseni siitä, että muinaissuomalaisilla oli okkultista tietoa, on kotoisin toisesta maailmasta. Tällöinen väite on abrakadabraa tieteelliselle tutkijalle, sillä hänelle ei paljon selvitä, vaikka lisäänkin, että muinaissuomalaiset tietäjät ovat itse minulle sen todistaneet toisessa maailmassa. Tämä jää tieteellisesti katsoen paljaaksi olettamukseksi, jos se ollenkaan otetaan huomioon. Se se kuitenkin antaa avaimen minun Kalevalatutkimusteni ymmärtämiseen. Kalevala oli minulle ennen lukittu kirja, jonka kieltä en rahtuakaan käsittänyt. (Olihan äidinkieleni ruotsi.) Äkkiä se muuttui pyhäksi kirjaksi. Minulle oli selvinnyt, että muinaissuomalaiset olivat olleet osallisia muinaiseurooppalaisista mysterioista, ja kun sen perästä otin Lönnrotin Kalevalan käteeni, näin ja tunsin, että siihen oli kätkeytyä todistuksia vanhasta viisaudesta.²³⁸

Tiede, uskonto ja esoteria sekä taide olivat yhtä pitkään, mutta erottautuivat erityisesti valistuksen ajalla. 1800-1900 -lukujen vaihteessa esoteria voitiin nähdä tieteen ja uskonnon välissä ja pyrkivän saamaan aikaiseksi yhteys niiden välille samalla kun ne vetäytyivät poispäin toisistaan. Esimerkiksi teosofit, kuten Blavatsky ja Ervast tai taiteilijat arvostelivat kirkon kristinuskon opetuksia ja pyrkivät lähemmäs tiedettä, mikä ei heitä ottanut vastaan. Toisaalta myös tieteeseen oltiin yleisesti 1800-luvun lopussa petytty koska se ei ollut löytänyt ratkaisua tappaviin sairauksiin ja köyhyyteen ja näin ihmisistä itsestään alkoi tulla omia auktoriteettejaan²³⁹. Boguslawskikin huomauttaa, että

²³⁷ Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/3, 86. Gullmanin mukaan Ervast tilasi *Suomen Kansan Vanhat Runot* -teossarjaa vuodesta 1916 kuolemaansa saakka. 2020, 171.

²³⁸ Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/3, 87.

²³⁹ Harmainen 2021, 49.

esoteerikot kritisoivat tiedettäkin. Näin toimivat oman aineistoni kohdalla esimerkiksi Ervast²⁴⁰, Eino Leino ja Olga Salo. Boguslawski kirjoittaa, kuinka Blavatsky toisaalta kritisoi tieteen materialistisuutta ja kuitenkin halusi tieteestä tukea teosofialleen.²⁴¹ Blavatskyn teosofia pyrki yhdistämään materialismin ja spiritualismin, tieteen ja ajattoman viisauden.²⁴²

Hyvä esimerkki uskonnon, esoterian ja tieteen yhdistämisestä näkyy edellisessä luvussa esitellyn Vaakan artikkelissa. Vaaka toivoi, että teosofian epäilijätkin kohtelisivat kunnioituksella siihen vakaumuksella suhtautuvia ja sanoo teosofiaa uskonnon ja tieteen yhdistäjäksi. Hän viittasi tieteen kehittymiseen ja siihen kuinka jo tuolloin fysiikan ja kemian aloilla oli tehty uusia tutkimuksia jotka ”...järkevät materialismin perustuksia ja saavat selvityksensä vain teosofisen maailmankatsomuksen valossa”.²⁴³ Aarni Kouta kirjoitti *Kalevalan* myytistä, joka on ”hedelmöittänyt kirjallisuutemme, taiteemme, musiikkimme” ja ehdottaa synteesiä tieteen, taiteen ja henkisyyden suhteen. Koudan mukaan Ervastissa yhdistyy filosofi ja ”taiteilijan näkemys, runoilijan intuitsiooni” ja *Kalevalaan* sisältyvät tiede, tieto, taide ja uskonto. Koudan mielestä suomalainen renesanssi ja sivistys voisivat rakentaa tieteensä, taiteensa ja olemuksensa ilmennykset teosofian pohjalle.²⁴⁴

Eino Krohn kirjoitti *Ruus-Ristissä* vuonna 1935, ettei usko tieteellisen tutkimuksen koskaan tunnustavan Ervastin salatieteellisiä tutkimuksia päteviksi, koska silloin sen pitäisi hyväksyä täysin uudenlainen tietoteoreettinen perusta. Krohn kuitenkin näkee, että on olemassa tosiseikkoja ja näkökantoja, joiden avulla tieteellinen ja salatieteellinen tutkimus voisivat lähestyä toisiaan. Krohnin mukaan on vaikea todistaa sattumiksi vastaavuuksia kansanrunouden ja muiden kansojen mytologisten tarujen välillä. Hänen mielestään maantieteellis-historiallinen metodi oli ”...liian jyrkästi julistautunut ainoaksi autuaaksi tekeväksi opiksi...siten ovat tämän suunnan itsessään arvokkaat tutkimustulokset antaneet kovin yksipuolisen kuvan kansanrunoudestamme”.²⁴⁵

²⁴⁰ Yhtenä esimerkkinä Ervastin kommentteista tiedettä kohtaan on hänen artikkelinsa Tietäjässä vuonna 1915 Sigurd Wettenhovi-Aspin pitämästä esitelmästä Egyptin hieroglyfeistä ja niiden suhteesta suomenkieleen. Ervast kirjoitti mm.: ”Ajatelkaa nyt: meikäläisellä murrosajalla, jolloin oppineet ihmiset pitivät miltei häpeänä uskoa mihinkään suureen, ihanteelliseen ja ylevään, jolloin sivistys vaatii, että muutaman vuoden ulkoluvulla vernissoitu maisteri tai tohtori ivahymyllä katselee ”haaveilijaa”, joka omistaa elämänsä ja henkensä jollekin aatteelle...” Pekka Ervast ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1915/12, 496.

²⁴¹ Boguslawski 2020, 196, 203, 209.

²⁴² Gullman 1991, 17.

²⁴³ Vaaka ”Kalevala teosofian valossa” *Helsingin kuvalehti* 1917/11, 126-127.

²⁴⁴ Aarni Kouta ”Pekka Ervastin kirjailijatoiminnasta. (Eräitä ajatuksia ja ääri viivoja.) IV.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1920/5, 210-211.

²⁴⁵ Eino Krohn ”Toimittajalta.” *Ruus-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 48-49.

Fyrqvist huomioi Ervastian, kuten myös mm. Blavatskyn ja Steinerin eri teksteistä usein toistuvan tietynlaisen valmistautumisen tulevaan kritiikkiin jo kirjoittaessaan, mikä ei ole mielestäni ihme koska he tiesivät ettei heitä tulla moneltakaan suunnalta ymmärtämään. Fyrqvist myös kritisoi Ervastia siitä, että hän pukee *Kalevalan* teosofian ”lainakaapuun”. Fyrqvist korostaa sitä, että Ervast itse puhui siitä, kuinka Krohnin koulukunta oli vienyt *Kalevalan* Suomen kansalta, mutta hän itse tekee Lönnrotille samoin eli ryöstää häneltä tekijyyden antaessaan olettaa että Lönnrot tietämättään seurasi Valkoisen veljeskunnan mestarien ohjeita eli Väinämöistä. Fyrqvist kutsuu Ervastian kirjoitustyyliä esimerkiksi *Kalevalan avaimessa* tieteen imitoimiseksi, pseudotieteeksi tai tieteen karikatyyriksi.²⁴⁶ Ervast oli opiskellut yliopistossa ja muutoinkin hyvin oppinut, joten tieteellinen tyyli kirjoittamisessa oli hänelle varmasti sinänsä luontaista. Teosofien ja spiritualistien käsityksiä pilkattiin usein, kuten todettua. Tieteellisyyden korostamisella toivottiin esoteerikoiden piirissä arvostusta²⁴⁷.

Tiede hylkäsi esoterian osin epistemologisin perustein, mutta toisaalta myös keskusteli avoimesti esimerkiksi *Kalevalan avaimesta*. Tämä voidaankin mielestäni nähdä parhaana tapana toimia tilanteessa, jossa näkemykset tiedosta eroavat perustavanlaatuisesti mutta molemmat näkemykset ovat kuitenkin vallalla yhteiskunnassa. Osittain esoterian jäämiseen tieteen ulkopuolelle vaikutti se, että 1800-luvulla uudet vasta muotoutumassa olevat tieteenalat tarvitsivat selkeitä rajoja siitä mikä kuuluu niiden tutkimusalueeseen. Henkisyteen liittyvät asiat rajattiin ulos. Esoteerikot kuitenkin jatkoivat taistelua tieteen, tiedon ja henkisten asioiden määrittelyoikeudesta. Uskonto puolestaan oli alkanut monimuotoistua Suomessa ja Euroopassa eli ihminen sai ilmaista omaa uskonnollisuuttaan vapaammin. Toisaalta pelättiin sitä, että jos kirkko ja valtio eivät toimisi auktoriteetteina uskonnollisissa kysymyksissä niin kuka huolehtisi moraalista²⁴⁸. Joka tapauksessa 1900-luvun aikana esoteria siirtyi uskonnollisuuden kentälle, vaikka yhäkin sillä on toiveita yhteistyöstä tieteen kanssa.²⁴⁹

Kokkinen mainitsee Pekka Halosen kirjeen tulevalle vaimolleen Maija Mäkiselle, jossa Halonen kirjoitti mm. teosofiasta ja lisäsi että kirje on ehkä poltettava, koska se voi antaa hänestä väärän käsityksen. Kokkinen kirjoittaa, että esoteria saa nykyäänkin aikaan erilaisia negatiivisia reaktioita, myös tietokirjallisuudessa. Hän oli väitöstutkimusta esitellessäänkin joutunut epäluuloisten ja jopa

²⁴⁶ Fyrqvist 2007, 40-41, 98, 106-107.

²⁴⁷ Kokkinen 2019, 205.

²⁴⁸ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 11-12.

²⁴⁹ Boguslawski 2020, 214, 219-220. Laajemmin esoterian ja tieteen suhteesta ks. Boguslawski 2020, 195-220.

hyökkäävien asenteiden kohteeksi. Kokkinen korostaa sitä, että on eettiseltä kannaltakin tärkeää tutkia esoteriaa ja sen suhdetta taiteilijoihin sekä tuoda esiin neutraalisti heidän henkistä ajatteluaan. Negatiiviset reaktiot johtuvat usein siitä ettei tiedetä tarpeeksi esoteriasta eikä siitä kuinka yleistä se on ollut ja kuinka laajasti vaikuttanut länsimaiseen kulttuuriin.²⁵⁰

Nykyään myös aineettomia tai henkisiä asioita, esimerkiksi esoteriaa, voidaan tutkia tieteessä tutkimalla ihmisten niille antamia merkityksiä ja tavoittelemalla ilmiön syvällistä sisällöllistä ymmärtämistä.²⁵¹ Esimerkiksi teosofiaan liittyy ajatus ehdottomasta jumaluudesta.²⁵² Tieteessä voidaan ainoastaan tutkia uskomuksia, näkemyksiä tai teorioita tällaisesta mahdollisesta universaalista ja piilotetusta todellisuuden ulottuvuudesta. Tieteellä ei ole välineitä saada suoraa tietoa jumaluudesta tai todistaa sitä oikeaksi tai vääräksi. Hanegraaf silti korostaa, että vaikka tiede ei voi todistaa jumalaa tai absoluuttia todeksi, se ei tarkoita sitä ettei se voisi olla olemassa.²⁵³

2.3.3 Vastustettu ja vaiettu kulttuuriperintö

Harmainen kutsuu teosofiaa globaalien mittakaavan massaliikkeeksi²⁵⁴. Gullman kirjoittaa siitä kuinka esimerkiksi 1890-luvulla teosofiasta oltiin laajasti kiinnostuneita, mutta toisaalta se sai osakseen voimakasta vastustusta ja sitä vastaan hyökättiin²⁵⁵. Esoteriaa voisikin mielestäni kutsua myös vastustetuksi kulttuuriperinnöksi. Vastustuksesta kirjoittivat esimerkiksi Martti Humu, Olga Salo, I.H. K.L.H ja Jorma Partanen²⁵⁶. Esimerkiksi vuonna 1906 Maria Ramstedt salanimellään Martti Humu kirjoitti teosofian tulosta Suomeen ja vuonna 1935 Jorma Partanen kommentoi yhä jatkunutta vastustusta.

”Eihän se, tuo teosofia ole mitään muuta kuin paljasta tuulenpieksämistä, haaveilua, taivahan takaisten hourailua!” puhuvat useat asiaan perehtymättömät; ja näin he asiaa tutkimatta ovat valmiit miestä mutkimaan ja kilvan kiistassa he muiden muassa huutavat: ristiinnaulitse!²⁵⁷

²⁵⁰ Kokkinen 2019, 75.

²⁵¹ Enges 2012, 63.

²⁵² Ervast 1916, 34.

²⁵³ Hanegraaf 2013, 11-12.

²⁵⁴ Harmainen 2020, 111.

²⁵⁵ Gullman 1991, 115.

²⁵⁶ Olga Salo ”Uusia kirjoja.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1919/1, 22; I.H. ”Kalewala ja teosofia.” *Karjalan aamulehti* 1917/12, 3; K.L.H. ”Uusi vaihe Kalevalan tutkimuksissa.” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 1920/7, 5.

²⁵⁷ Martti Humu ”Teosofia Suomessa. (Vanhojen pöytäkirjojen mukaan.)” *Elämä* 1906/16, 4.

Myyttien salatieteellistä tutkimusta on harrastanut ehdoton vähemmistö. Tämä ei milloinkaan ole väittänyt omistavansa koko totuutta, eikä se myöskään ole odottanut, että sen väitteet hyväksyttäisiin sellaisinaan, perusteluitta ja arvostelutta: se vain viittaa jokaisella ihmisellä olevaan mahdollisuuteen vakuuttua sen väitteiden todenperäisyydestä, mutta se jättää myös jokaisen ratkaistavaksi, tahtooko hän pelkällä järjellään kieltää ne, vai haluaako hän lähteä kulkemaan sitä vaivalloista tietä, joka käy hänen itsensä kautta, ja joka vaatii tiedon lunnaksi etsijän itsensä.²⁵⁸

Esoteerista tietoa, joka on vaitiololupauksen alainen, on osassa sen alle lukeutuvia liikkeitä. Yleensäkin henkisestä tiedosta virallisen uskonnon ulkopuolelta piti vaieta aiemmin tai se piti pukea vertauskuviin. Esoteria näyttäytyy myös vaiettuna kulttuuriperintönä eri tavoin.

...vasta meidän päivinä, teosofisen liikkeen aikana on saatu puhua vapaasti ja julkisesti totuuden etsimistä koskevista asioista. Ennen odottivat polttoroviot, kidutuskammiot, vankilat tai muu kauhea vaara sitä ihmistä, joka yritti puhua jotain totuudesta. Perin luonnollisista syistä olivat siis ajattelevat ihmiset, jotka etsivät totuutta ja jotakin tiesivät, pakotettuja pitämään tietonsa salassa tai ilmoittamaan sen salaperäisissä muodoissa tai vain uskotuille ystäville.²⁵⁹

Gullmanin mukaan Blavatskystä lähtien henkiset tietäjät pystyivät julkisesti kertomaan käsityksistään eikä heidän tarvinnut enää toimia salassa. Tätä tuki muun muassa se, että tiede vapautui kirkon ylivallassa ja tutki kuitenkin myös suuren yleisön mielenkiinnon kohteena ollutta spiritismiä eli myös näkymätöntä maailmaa. Oli mahdollisuus tuoda myös mm. teosofiaa esille.²⁶⁰ Tässä mielessä lehtikeskustelu *Kalevalan avaimesta* oli, kuten jo todettua, melko asiallista ja siitä kuitenkin kirjoitettiin useissa lehdissä. *Kalevalan* tutkijat ottivat teksteissään huomioon myös esoteerisen *Kalevalan* näkemyksen. Yleisnäkemyksellä esoteerikoilla ja Ervastilla oli kuitenkin, että heitä sivuutettiin, vastustettiin ja heistä vaiettiin. Ervast oli puhunut ennen kuolemaansa pettyneenä siitä ettei hänen panoksensa *Kalevalan* tutkimukseen ollut herättänyt tutkijoissa lainkaan reaktiota²⁶¹. Vastustuksesta ja vaikenemisesta esimerkkinä on Juho S.:n artikkeli *Sunnuntaissa* 7/1917. Hänenkään mielestään lehdissä ei käsitelty *Kalevalan* avainta tarpeeksi ja näytti, että...

...paljon turhemmillekin asioille tilaa riittävän...Kyllä sangen herkästi julaistaan joko artikkeli eli reklamerataan kirjaa joka tavalla tai toisella *vastustaa* eli hiukan ivallisesti puhuu Teosofiasta. Vaan mistään vakavammasta *ei tiedetä*. *Kalevalan* avain, joka ilmestyi viime joulukuksi, on siksi mielenkiintoinen kirja, että kyllä siitä sentään kannattaisi mainita.

²⁵⁸ Jorma Partanen ”Toimitussihteeriltä.” Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja 1935/2, 51-52.

²⁵⁹ Ervast 1980a, 76-77.

²⁶⁰ Gullman 1991, 7, 17.

²⁶¹ Carlson 2008, 421-422.

Teosofinen aate siksi vakava ja aikakauslehti *Tietäjä* siksi arvokas, että odottaisi ainakin julkisen sanan palvelijain asiasta tietävän.²⁶²

Toisaalta sanomalehtien kautta tiedot levisivät ja stigmatisoitu, hylätty ja vastustettu esoteerinen tieto saavutti nopeasti kuulijat ympäri maailmaa. Kun kansainvälinen teosofisen seura jakautui kahteen leiriin sisäisten ristiriitojen takia, Ervast kirjoitti seuraavasti:

Pilkkaajat ja vainoojat käyttivät tilaisuutta hyväkseen nauraakseen teosofialle ja Teosofiselle Seuralle. Maailman lehdet olivat täynnä mitä ilkkuvimpia ja herjaavimpia kirjoituksia Teosofista Seuraa ja teosofiaa vastaan ja kaikki vanha viha madame Blavatskya vastaan, kaikki Hodgsonin vanhat syytökset vedettiin taas esiin ja kulkivat uudestaan läpi sanomalehtien; taas paljastettiin maailman nähtäväksi, kuinka ihmeellisen rokkaisia teosofit olivat, kuinka hirveitä peppureita ja kavaltajia ja ennen kaikkea kuinka ryhmiä, sokeita, ja helposti nenästä vedettäviä. Tämä kulki kuin lauluna ympäri maailman...²⁶³

Mielenkiintoinen kulttuuriperintöön liittyvä teema nousi esiin aineiston rivien välistä (ja osin riveiltäkin) sekä tutkimuskirjallisuudesta. Esoterian yhteys taiteeseen on nykyään paljon tieteessä tutkittu teema. Esoteerisen tiedon nähdään nykyään vaikuttaneen esimerkiksi Suomen kultakauden taiteeseen laajalti ja tätä kautta se on mielestäni osallisena viralliseenkin kulttuuriperintöön; kylläkin ristiriitaisesti ja erityisesti viime aikoihin asti pitkälti vaiettuna. Tieto teosofiasta ja kiinnostus sitä kohtaan heräsi paljolti juuri taiteilijoiden välityksellä. Ranskassa opiskelivat taidetta esim. Gallén-Kallela, Vallgren, Blomsteadt, Halonen ja Enckell jotka ottivat vaikutteita monelta suunnalta ja mm. Sar Péladanin ruusuristiläisyydestä.²⁶⁴ Esimerkiksi Gallen-Kallela on ollut todennäköisesti vaikuttamassa siihen, että teosofia ja myös Kalevalan teosofinen tulkinta tulivat Suomeen.²⁶⁵

Teosofiset näkemykset ja Ervastkin vaikuttivat moniin taiteilijoihin, jotka eivät välttämättä tätä yhteyttä ilmaisseet.²⁶⁶ Ns. Kämpin piiri oli tietynlainen taiteilijaryhmä, jonka teokset viittasivat välillä toisiinsa ja samalla loivat kulta-ajan *Kalevala*-kulttuuria. Tuonelan joutsen -aihetta työstivät yhtä aikaa Akseli Gallen-Kallela, Jean Sibelius ja Eino Leino.²⁶⁷ Kansallistaiteilijoilla ja heidän taiteellaan on suuri kulttuuriperintöarvo, mutta heidän yhteyttään esoteriaan ei ole aina haluttu nähdä eivätkä taiteilijat itsekään aina halunneet tulla yhdistetyksi esoteriaan. Moni heistä oli

²⁶² Juho S. ”Eräs merkillinen asia.” *Sunnuntai* 1917/7, 4. Kursivoinnit Juho S.

²⁶³ Ervast 1980b, 33. (ryhmiä = tyhmiä, kirjoitusvirhe lainauksessa)

²⁶⁴ Gullman 1991, 35.

²⁶⁵ Kokkinen 2020, 59-60.

²⁶⁶ Gullman 1991, 86.

²⁶⁷ Carlson 2008, 44.

kuitenkin henkinen etsijä, joka ei välttämättä kuulunut mihinkään liikkeeseen. Kokkisen mukaan kultakauden taiteilijoiden mielestä tuli olla kriittinen kaikkea, myös ja erityisesti henkistä tai esoteerista tietoa kohtaan. Taiteilijat arvostelivat sokeaa uskoa, kristillistä kirkkoa ja yhteiskunnan turmeltunutta sivistystä. Ajateltiin, että uusi henkisyys ja tiede lähestyisivät toisiaan, mutta myös taiteilijat kritisoivat tiedettä materiaalisuudesta ja kapeakatseisuudesta. Gallen-Kallelan mukaan tieteen tuli lähestyä metafysiikkaa.²⁶⁸

Gallen-Kallelan ajatuksen mukaan taide on syntynyt sitä varten, että se antaisi muodon jumalalliselle mysteeriolle. Kun Gallen-Kallela luki Ervastian *Kalevalan avaimesta* tietäjistä joilla oli hallussaan uskontoja yhdistävä salattu viisaus eli philosophia perennis, jota he toivat esiin mytologioissa, teologioissa ja filosofioissa, Gallen-Kallela kirjoitti rivien viereen ”tai taiteen”. Hän siis ajatteli että myös taiteen avulla salattua viisautta pystytään tuomaan esille ja tätä kuvasi ars perennis. Kokkisen mielestä Gallen-Kallelan taiteen tulkinnoissa kansalliset tulkinnat ovat painottuneet sen sijaan että hän käsitteli luultavasti teemoja ennemminkin universaalista ja henkisen taiteen näkökulmasta. Kokkinen mainitsee Gallen-Kallelan jälkeen *Kalevalaa* teosofis- ja esoteeristyyllisistä näkökulmista lähestyneinä taitelijoina ainakin Matti Visantin, Eemu Myntin, Eemil Halosen ja Heikki W. Virolaisen.²⁶⁹

Välimäki ja Torvinen kirjoittavat musiikista salatietona, joka ajatuksena on ikivanha. Esimerkiksi keskiajalla musiikin korkeimpana muotona pidettiin musica mundanaa (maailmankaikkeuden musiikkia), mitä tutkittiin yliopistoissa sellaisten arvostettujen aineiden kuin astronomian ja geometrian kanssa. Esoteerikoista esimerkiksi Blavatsky ja Steiner etsivät mm. sävelten ja planeettojen, viikonpäivien tai värien välillä olevia vastaavuuksia. Modernin esoterian aikana Suomessa sävellyksiin vaikutti suuresti *Kalevala*, mikä näkyy myös Sibeliuksen sävellyksessä *Tuonelan joutsen* (1895/1897). Sibelius kuului Suomen Vapaamuurareihin ja esimerkiksi Oskar Merikanto Suomen Teosofiseen Seuraan.²⁷⁰

Eino Leino ja Ervast olivat ystäviä, mutteivat tavanneet kuitenkaan jatkuvasti koska Ervast ei käynyt ravintoloissa. Panu Rajala kirjoittaa *Virvatuli. Eino Leinon elämä*. -teoksessaan (2017) siitä, kuinka Leinon yhteys teosofiaan on kiistelty ja tuo yhteys haluttu kieltää.

²⁶⁸ Kokkinen 2019, 374-375.

²⁶⁹ Kokkinen 2019, 150-151; Kokkinen 2020, 5, 60.

²⁷⁰ Välimäki & Torvinen 2021, 186-187.

Kirjallisuudentutkijat ja Leinoa tulkinneet runoilijat ovat joko torjuneet tai ohittaneet kysymyksen jotensakin vaivautuneina. Ei oikein sopinut suuren runoilijan kuvaan liittyä hurahtaneen uskonryhmän kellokkaaksi... Toiselta puolen teosofit ovat omiessaan Leinon mestarikseen syyttäneet ahdasnäköisiä kirjallisuudentutkijoita hänen keskeisen perintönsä kätkemisestä.²⁷¹

Leinon tietyt teokset ja hänen esoteeriset näkemyksensä niissä pyrittiin siirtämään kaanonista marginaaliin. Rajala sanoo *Alla kasvon Kaikkivallan* -teosta Leinon teosofisen kauden pääteokseksi. Ihailun lisäksi teos herätti hämmennystä ja kiusaantuneisuutta eikä siitä tehty juurikaan arvosteluja. Tämä johtui siinä aistituista kytköksistä esoteeriseen ajatteluun. Teoksessa on selvästi teosofisia ajatuksia. Leino yhdistää siinä, kuten Ervast, pakanallista, kalevalaista ja kristillistä ainesta.²⁷² Runoilija L. Onerva vähätteli teosofiaa, vaikka se näkyy hänenkin ajattelussaan selvästi ja hän käsitteli sitä romaanissaan *Yksinäisiä* (1917). Onervan tuotannossa on näkyvissä mm. etsijyys, vaeltaja, erakko, pasifismi, nykyihmisen luonnon sortaminen ja sotiminen sekä hunnutetun totuuden etsiminen. Kun hän kirjoitti Leinon elämäkerran *Eino Leino - runoilija ja ihminen* (1932), hän sivuutti teosofian osuuden kutakuinkin kokonaan.²⁷³

Taiteen ja henkisyiden ristiriitaisesta yhteydestä Ervast mainitsee sen, kuinka suurimmat runoilijat ovat aina vedonneet yliaistilliseen ja heitä ei kuitenkaan syytetä valheellisiksi tai heidän taiteestaan puhuta humbuugitaiteena. Hän esittää muutamana esimerkkinä Shakespearen kummittelevat vainajat ja luonnonhenget, Ibsenin *Peer Gyntin* (jossa hänet voidaan nähdään Ervastin mukaan totuudenetsijänä), peikkojen luolan ja kuoleman valtakunnan, Gluckin oopperan *Orfeus* joka näyttää tuonelan ja taivaan, Danten *Jumalaisen näytelmän*...

Niinkauan kuin salaisia asioita kuvataan satuina ja vertauskuvina, niin kauan ne pysyvät taiteellisina ja saavat kriitikkojen hyväksymisen osakseen. Mutta jos niistä yritetään tehdä jokapäiväistä todellisuutta ja siis esittää tieteellisinä tosiseikkoina, silloin luonnollisesti materialistien ja skeptikkojen mielestä ollaan jouduttu luvattomille alueille ja koko taide leimataan valheelliseksi.²⁷⁴

Ervast kirjoitti paljon taiteesta ja se oli yksi keskeinen teema hänelle elämässä ja esoteriassa. *Kalevalan avaimessa* Ervast vertasi myös maailmanluomista taiteilijan luovaan työhön²⁷⁵. Ervast oli aikanaan merkittävä kulttuuripersoona ja moni taiteilija oli hänen ystävänsä. Leinon ja Gallen-

²⁷¹ Rajala 2017, 359-360.

²⁷² Rajala 2017, 363-364, 369-371.

²⁷³ Parente-Capková 2021, 130.

²⁷⁴ Ervast 1953, 45.

²⁷⁵ Ks. esim. Ervast 1916, 80.

Kallelan lisäksi heitä olivat esimerkiksi Oskar Merikanto, Arvid Järnefeld ja Aarni Kouta. Ervast ajatteli itseäänkin ensisijaisesti taiteilijana. Teosofien ja Ruusu-Ristin tilaisuuksissa esitettiin korkeatasoista taidetta. Tästä hyvänä esimerkkinä oli jo aiemmin mainittu Oskar Merikannon Ervastin sanoihin tekemä sävellys *Kuoleman kunniaksi*.²⁷⁶ Taiteen voisi siis nähdä välittäjänä virallisen ja epävirallisen kulttuuriperinnön välillä. Se toi esoteerisia ajatuksia esille, vaikka tästä yhteydestä pyrittiinkin useimmiten vaikenemaan.

2.4 Totuudenetsijän pyhyden eli tiedon salainen tie

Totuudenetsijän tiedon tie on Ervastin mukaan *Kalevalasta* löytyvä tietynlainen vihkimyspolku, jollainen löytyy muistakin pyhistä kirjoista. Sitä kulkemalla löytäisi täydellisen tiedon ja viisauden luo.²⁷⁷ Ervast vielä yliopistolla opiskellessaan suunnitteli väitöskirjaansa *Vägen till kunskapen eli Tiedon tie*. Hänen ajatuksensa oli käsitellä Rig Vedaa ja avata sen sisältämää salaista oppia.²⁷⁸ Tämä ajatus siis vaihtui myöhemmin *Kalevalan* salatun sisällön tulkitsemiseksi. Tiedon tietä on kuvattu *Kalevalan avaimen* luvussa 3 sivuilla 211-385 eli hieman vajaan 200 sivun verran. Ervast sanoi *Kalevalan* tärkeimmäksi puoleksi kyseistä totuudenetsijän tiedon tietä. Hän sanoo kuvanneensa tietä kirjassaan niin pitkälle kuin sitä *Kalevalassa* on esitetty.²⁷⁹

Totuudenetsijä²⁸⁰ -termi esiintyy Ervastilla usein ja etsijyys olikin ajalle tyypillinen piirre ja käsite. Ervastin mielestä totuuden etsiminen on ihmiselle luontaista.²⁸¹ Kokkinen huomioi, kuinka suomenkielisissä lehdissä termi yleistyi 1900-luvun alussa, vaikka oli tunnettu jo 1890-luvulla ja erityisesti teosofiasta, tolstoilaisuudesta tai kristinuskosta puhuttaessa.²⁸² Esimerkiksi säveltäjä, teosofiassa ja antroposofiassa mukana ollut Ida Moberg (1859-1947) allekirjoitti teosluettelonsa S(sannings) S(ökare) eli totuuden etsijä, lyhennettynä ruotsiksi SS. Välimäki ja Torvinen mainitsevat, että tämä oli esoteerikoiden allekirjoituksille tyypillinen tapa.²⁸³

²⁷⁶ Gullman 1991, 49-50, 53, 121; Gullman 2020, 14-15.

²⁷⁷ Ervast 1999, 70.

²⁷⁸ Fyrqvist 2016, 72, 94.

²⁷⁹ Ervast 1916, 32, 36.

²⁸⁰ Uskontososiologiaan pohjautuvaa etsijyyttä on tutkinut erityisesti Steven Sutcliffe. Ks. esim. hänen artikkelinsa ”Uusia näkökulmia etsijyyteen. Kuinka selittää liikettä sisään ja ulos uusista uskonnoista?” teoksessa *Uushenkisyys* 2022. Etsijyys oli okkulttuurin lisäksi Nina Kokkisen väitöskirjan keskeinen käsite. Etsijästä ja totuudenetsijästä ks. Kokkinen 2019, 52-62.

²⁸¹ Gullman 1991, 72.

²⁸² Kokkinen 2019, 54.

²⁸³ Välimäki & Torvinen 2021, 200-201.

Lehtiartikkeleissa tiedon tie mainittiin vain muutaman kerran. Sauramo mainitsi tiedon tien ohimennen negatiivisessa merkityksessä. O.R. kirjoitti siitä, kuinka osalle ihmisistä Kalevala on pyhä kirja ja sen arvo on sen salatussa sisällyksessä. Ja että Ervastin mukaan Kalevala kuuluu sisältönsä puolesta vanhoihin mysterio-oppaisiin. Tietäjät olisivat kätkeneet totuuden eri aikoina erilaisiin vertauskuviin ja heidän maailmankatsomuksensa eli teosofian avulla totuus avautuisi. O.R. kertoo Ervastin sanoman siitä, että Kalevalassa tärkeintä on tiedon tie.²⁸⁴ U.H. kirjoitti puolestaan siitä kuinka Ervast avasi *Kalevalan* tiettyjen sanojen vertauskuvallisia merkityksiä. *Kalevalassa* esimerkiksi ”hihtää hiiden hirvi” tarkoittaa sitä kuinka ihmisen tulee oppia hillitsemään ajatuksiaan.²⁸⁵

Päättökäytännössäni pyrin tutkimaan sitä miten esoterian sisältöihin suhtauduttiin Kalevalan avaimen kohdalla. Koska aihetta ei lehtikeskustelussa juurikaan lähestytty, sekin näyttäytyi minulle vaietun kulttuuriperinnön näkökulmasta. Erityisesti kriittisen kulttuuriperinnön ja marginalisoidun tiedon näkökulmista on tärkeää analysoida myös sitä mitä ei käsitelty, vaikka tässä tapauksessa käsittelemättä jättäminen ei luultavasti tarkoittanut tiedon hylkäämistä. Tiedon tie on ollut ja on varmasti joidenkin ihmisten hyvin tuntema, mutta ainakin itselleni haastava ymmärtää ja sitä se on voinut olla myös Ervastin aikalaisille. Aiheen kohdalla myös virhetulkinnan mahdollisuus sisältyi työhöni. Koin silti tärkeäksi käsitellä sitä, koska se oli Ervastille *Kalevalan avaimen* tärkein osa. *Kalevalan avaimen* ilmestymisen aikaan Ervastin läheinen työtoveri Väinö Valvanne (1887-1919) kirjoitti Tietäjässä asiasta, josta oli sanojensa mukaan useasti maininnut Ervastille. Valvanteen mielestä tulisi rajoittaa vaativaa teosofista tutkimustyötä ja yksityiskohtaisen tuonpuoleisen tiedon tavoittelemista. Sen sijaan tulisi käytännöllisemmin osallistua ympäröivään maailmaan auttaen sitä.²⁸⁶

Ervast piti siis *Kalevalan* keskeisenä esoteerisena sisältönä siitä löytyvää mysterioviisauden esoteerista siveysoppia eli tietynlaista itsekasvatusmenetelmää. Tällä menetelmällä Ervast tarkoittaa sellaista kaikkien tietäjien tuntemaa moraalia tai eettisiä elämänohjeita joiden avulla ihminen voi kehittyä henkisesti. Ervast korosti myös esimerkiksi Jeesuksen oppien, erityisesti vuorisaarnan,

²⁸⁴ O.R. ”Kirja-arvosteluja.” *Keski-Suomi* 1917/18, 3.

²⁸⁵ U.H. ”Kirjallisuuskatsaus. Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1917/1, 107.

²⁸⁶ Väinö Valvanne ”Veljeys ja työnteko. (Keskustelun jatkoa.)” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1916/11, 405, 407. Täytyy kuitenkin muistaa, että myös Ervast painotti henkisyudessa käytännön ihannetta.

näkemistä eettis-mystisenä itsekasvatusjärjestelmänä²⁸⁷. Tämä menetelmä on kahteen tai oikeastaan kolmeen osaan jakautuva totuudenetsijän tiedon tie, joka sisältää ensin valmistavan puhdistuksen tien ja toiseksi tiedon hankkimisen tien jossa totuudenetsijästä voi puhdistuksen jälkeen tulla tiedon saavuttamisen väline. *Kalevalassa* valmistava tie esitetään kosioiretkissä ja tiedon hankkimisen tie samposikermässä.²⁸⁸

Ervast tulkitsee *Kalevalan* runoja tiedon tien osalta okkultis-psykologisella eli itsekasvatuksen psykologisella avaimella, joka on yleispätevä ja ajaton.²⁸⁹ Eri avaimilla *Kalevalaa* tulkitessa *Kalevalan* sankarien merkitys muuttuu ja tässä Lemminkäinen, Ilmarinen ja Väinämöinen ovat ihmisiä ja totuutta ja salaista viisautta etsiviä viikimyskokelaita. Väinämöinen nähdään tässä jumalallisten Väinämöisvoimien edustajana ja myös ihmisenä (tietäjänä tai mestarina).²⁹⁰ *Pirkkalan Uutisissa* S. mainitsikin siitä kuinka Ervastille *Kalevalan* sankarit ovat ihmisinä samporetkeläisiä. Hän puhui myös jälleensyntyisestä. Ilmarinen onnistui Pohjolan neidon kosinnassaan, mutta tulisieluinen Lemminkäinen ”sortuu Manalan mustavetiseen jokeen” josta hänet kuitenkin herätetään eloon ja hän pääsee uusiin seikkailuihin.²⁹¹

Eino Krohn kirjoitti siitä, kuinka jälleensyntyminen oli professori Kettusen²⁹² mukaan ollut osana suomalaisten salaisia tietoja. Ervast oli ennustanut että kansan usko jälleensyntymiseen tullaan todistamaan tulevien kansanviisauden kerääjien toimesta.²⁹³ Nimimerkki Saarelainen syventyy ”uudelleen lihaantumisoppiin” artikkelissaan Ainon tarinan kautta. Aino voidaan nähdä hänen mukaansa myös puhdistuksen tietä kulkevaksi totuudenetsijäksi. Ihminen tuntee rauhan maailmasta ikävää Ainon eli aineen maailmaan ja alkaa kysellä Untamon²⁹⁴ unia eli kääntyy maallisen elämän puoleen. Ihminen laskeutuu surun ja murheen kouluun ja hänen tulee oppia valtaamaan Pohjolan tytär. Kun ihminen sitten on täällä karkeassa aineessa, hän pääsee ”opettelemaan Unnon unesta valveille pääsemistä Kalervon kankahille”. *Kalevalassa* kuvataan hopiaista siimaa, joka Saarelaisen tulkinnan mukaan kuvaa hopealankaa jonka teosofiassa ajatellaan yhdistävän ihmismonadin

²⁸⁷ Laine & Kokkinen 2020, 123. Vuorisaarnan viisi käskyä: älä suutu, älä ajatuksissasikaan ole epäpuhdas, älä vannoo, älä ole pahaa vastaan ja älä sodi vaan rakasta kaikkia ihmisiä, johtavat Ervastin mukaan henkiseen tietoon. Gullman 1991, 217.

²⁸⁸ Ervast 1916, 216, 218.

²⁸⁹ Ervast 1916, 418.

²⁹⁰ Ervast 1916, 220.

²⁹¹ S. ”Kalevalan sisäinen perintö.” *Pirkkalan Uutiset* 1935/9, 2.

²⁹² Viittaa ilmeisesti Tarton ja Helsingin yliopistojen itämerensuomalaisten kielten professori Lauri Kettuseen.

²⁹³ Eino Krohn ”Toimittajalta.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 47-50.

²⁹⁴ Unto on maan isäntä eli myös aineellinen maailma.

käyttövälineeseensä eli kehoonsa. Lanka katkeaa kuolemassa ja yhdistyy jälleen seuraavassa elämässä uuteen kehoon.²⁹⁵

Tiedon tiellä siis voi laskea olevan kolmannenkin jakson. Ervast sanoo kuinka ennen puhdistuksen ja varsinaisen tiedon tietä ihmissielun tulee olla viritettynä totuudenetsijän vireeseen. Joukahainen ja Ainokin ovat siis totuudenetsijöitä. Tästä esimerkkinä Ervast tulkitsee Aino-sikermää eli ensin Joukahaisen ja Väinämöisen kilpalaulantaa ja sitten Väinämöisen kosintaa ja Ainon hukuttautumista.²⁹⁶ Ervast tulkitsee Joukahaista ylimielisenä ihmisenä, joka kehuskelee omilla tutkinnoillaan ja tiedoillaan tieteestä ja taiteesta. Ervast korostaa että tällaiselle materialistiselle ihmiselle olisi tärkeää tietää, että on olemassa myös vanhaa mysteriotietoa minkä rinnalla Joukahaisen tieto kalpenee. Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon ja pelastuakseen Joukahainen lupaa Ainon Väinämöiselle.²⁹⁷

Luvussa 2.2.3 esittelin Ervastin okkultishistoriallisella avaimella avaamaa Aino-tulkintaa. Okkultispsykologisella avaimella eli totuudenetsijän näkökulmasta Ervast tulkitsee tätä usein ihmeteltyä vanhan Väinämöisen kosintaa niin, että Aino edustaa Joukahaissielun pyhintä ja kauneinta puolta. Kun Ainolle esitetään Väinämöistä mieheksi, Ainosielu kauhistuu viisautta, mitä se ajattelee ilottomaksi ja tyhjäksi verrattuina kykyihinsä ja kauneuteensa. Äiti yrittää kannustaa Ainoa epäitsekääksi ja luopumaan menneistä unelmista, mutta Aino haluaa elää unelmissaan ja hukuttautuu. Ervast vertaa Ainoa kristinuskon Mariaan, joka meni Joosefin, vanhan miehen kanssa naimisiin ja sanoo että Mariatila on korkea verrattuna Ainotilaan. Ervastin mukaan totuutta ei saa etsiä ylpeydellä niinkuin Joukahainen, ettei sitä lähestyisi pelolla niinkuin Aino.²⁹⁸

Kosioretkissä, joka on puhdistuksen valmistava tie vihkimyksen portille, ihmisielu pyrkii fyysisessä eli päivätietoisuudessaan yhtymään sisäänsä kätettyyn Pohjolan neitoon eli vihkiytymään korkeampaan minäänsä. Tulkitsen ansiotyöt sellaisiksi, joissa lyhyesti sanottuna puhdistetaan ajatukset, tunteet ja tavat/luonne mietiskelyn avulla. Toisessa vaiheessa, samporetessä, kuvataan vihityn tietä joko samassa tai myöhemmissä jälleensyntymissä. Ihmisen tajunnan painopiste siirtyy päivätietoisuudesta näkymättömään maailmaan ja salainen tieto etsitään valmistamalla omasta kehosta sampo- eli aurinkoruumis niin että oman tulkintani mukaan chakrat eli kehon (erityisesti

²⁹⁵ Saarelainen ”Vellamon neidon onginta” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1924/3, 111-115.

²⁹⁶ Ervast 1916, 221.

²⁹⁷ Ervast 1916, 223-225.

²⁹⁸ Ervast 1916, 230-239.

alimmat) energiakeskukset ja ns. kundaliinienenergia saadaan toimimaan optimaalisesti (vrt. Pohjolan härän avulla Lemminkäinen saa Sammon irti, härkä = kundaliini).²⁹⁹ Matti Koskinen ja Rauno Rinkinen tiivistävät hyvin tiedon tien kaksi osaa:

Ervast kuvaa Kalevalan avaimessa henkisen tiedon tietä...Tietäjät korostavat mielen alueiden puhdistusta ensimmäisenä askeleena totuudenetsijän tiellä. Niin Kalevalakin antaa Lemminkäiselle ja Ilmariselle ansiotöitä, jotka olivat molemmilla samat: ne merkitsivät alemman minän eli persoonallisuuden puhdistumista ja Pohjolan häihin valmistautumista... Ilmarinen oli takonut Sammon, jonka Pohjolan emäntä oli lukinnut Pohjolan kivimäkeen. Vasta kun Ilmarinen oli takonut Sammon, hän sai Pohjolan neidon...Sampo taas on se salainen viisaus, joka on tietäjien ja viisaiden eli Valkoisen tai Salaisen Veljeskunnan hallussa.³⁰⁰

Pohjolan akka oli siis kätkenyt sammon vuoreen, mikä tarkoittaisi Ervastin tulkinnassa sitä että korkein maagillinen tieto on piilossa fyysisessä kehossa. Voimakkaimmat salaisuudet ovat vatsassa ja sukupuolivoimassa ja ne värittävät myös ajatus- ja tunne-elämiä (pää ja sydän). Alempana kehossa olevat salaisuudet ovat syvempiä ja korkeampia ja niiden haltuunotto on vaikeampaa ja vaarallisempaa.³⁰¹ Sampo tarkoittaa aurinkoruumista, mutta vielä enemmän chakroja ja sampo onkin chakran nimitys. Hakaristi tarkoittaa myös chakraa ja Ervastin mukaan pyöriessään oikeaan suuntaan chakrat näyttävät ihmisen olevan tietäjä.³⁰²

Ansiotyöt suorittanut ja Pohjolan häihin osallistunut tiedon tien kulkija käy läpi neljä vaihetta, jotka ovat: 1) Veneen souto, 2) Kanteleen soitto, 3) Sammon otto ja 4) Viimeinen ottelu. Veneen souto selvittää lopullisesti psyykkisyyden ja mediumismin läksyn; Kanteleen soitto selvittää erotuksen oikean ja väärän vaikutusvallan välillä; Sammon otto erotuksen hyvän ja pahan magian välillä; Viimeinen ottelu erotuksen inhimillisen itsevanhurskauden ja jumalallisen uhrautumisen välillä. Kalevalan sankarit menettävät Sammon viimeisessä ottelussa. Näin Kalevala kuvaa, kuinka viisauden lähde ja onnen tuoja eivät ole yksilöitä varten, vaan Sammon murut kuuluvat kaikille.³⁰³

Pohjolan sijainnille on annettu paljon erilaisia vaihtoehtoja³⁰⁴. Partanen ei uskonut että Lappi edustaisi Pohjolaa, mitä pohti myös Lönnrot³⁰⁵. Esimerkiksi Lemminkäisen meno Pohjolaan voidaan nähdä suomalaisen tietäjän loveenlankeamisena eli siirtymisenä sisätajuntaansa loitsujen

²⁹⁹ Ervast 1999, 70-71, 73-74, 88-89. Ks. Ervast 1916, 211-383.

³⁰⁰ Koskinen & Rinkinen 2020, 278.

³⁰¹ Ervast 1999, 87-88. Ervast muistuttaa myös lauseesta ”Niin ylhäällä, kuin alhaalla.”

³⁰² Ervast 1999, 122.

³⁰³ Koskinen & Rinkinen 2020, 278-279.

³⁰⁴ Siikala 2013, 47.

³⁰⁵ Ks. lisäksi Lönnrotin Alkulause 1849 vuoden Kalevala-laitokseen. Esim. Kalevala 1894/1904, V.

turvin ja tietoisena mikä vertautuisi edellä esitettyyn kuvaukseen samporetkestä.³⁰⁶ Tätä Kalevalassa kuvasivat myös Väinämöisen vierailut Tuonelassa ja Antero Vipusen luona.³⁰⁷

Esoteerisuudessa tärkeä näkökohta on se kuinka maailmankaikkeus, ihmiskunta, kansat ja yksilöt ovat jatkuvan kehityksen alaisia. Kokkinen puhuu siitä miten vuosisatojen vaihteen taiteelle tärkeää oli näkemys henkisestä kehityksestä, joka usein nähtiin kehämäisenä, ikuisena kiertokulun lakina, jossa edistyksen päämäärä oli lähellä sen lähtöpistettä.³⁰⁸ Kokkisen mukaan esoteriassa on aina ajateltu ihmissielun olevan lähtöisin absoluutista minkä hän unohtaa tullessaan maalliseen elämään. Hänellä on yli-inhimillisiltä vaikuttavia kykyjä, joista löytyvät vastaukset elämän ja kuoleman kysymyksiin ja nämä kyvyt heräävät itseä kehittämällä. Sitten sielu siirtyy takaisin absoluuttin luo. Nähdäkseni tiedon tie kuvaa juuri tätä kehityskulkua yksilön osalta.³⁰⁹ Tätä voisi verrata Joseph Campbellin (1904-1987) Sankarin matka -käsitteeseen ja siihen kuinka matka yleensä kuvataan kehänä, jossa lähdetään absoluutista maailmaan ja kaiken tavoitteena on palata takaisin absoluuttiin. Campbell kirjoittaa siitä kuinka tietty kosmogoninen kehä, ns. monomyytti, esiintyy pienin muunnoksien eri kulttuurien pyhissä kirjoituksissa. Sankari symboloi pelastavaa jumalaa, joka on jokaisen ihmisen sisällä. Campbell kirjoittaa moneudessa piilevästä ykseydestä sekä sankarista etsijänä joka löytää tuon ykseyden ja kertoo siitä muille.³¹⁰ Monet taideteokset joista monomyytin rakenne on löydettävissä ovatkin kiinnostaneet ihmisiä koko historiamme ajan *Iliasta ja Odysseiasta* Goethen³¹¹ ja *Star Wars*³¹² -elokuvaan asti. Jo Aristoteles puhui juonesta, joka sisältää

³⁰⁶ Jorma Partanen ”Toimitussihteeriltä.” *Ruusu-Risti: Okkultinen aikakauskirja* 1935/2, 52-53.

³⁰⁷ Näin uskoi ainakin M. A. Castrén, jonka mukaan nuo matkat kuvaavat samaanin matkaa tuonpuoleiseen. Siikala 2013, 43.

³⁰⁸ Kokkinen 2019, 366.

³⁰⁹ Kokkinen 2019, 364.

³¹⁰ Campbell 1990, 47-48. Siikalan mukaan mytologioiden vertailu osoittaa niissä olevia yhdenmukaisuuksia. Sankarin matkan tyylisiä universalistisia selityksiä on kuitenkin arvosteltu myyttikäsitteen yksinkertaistamisesta. Siikalan mielestä ”ikiaikaisina ja universaaleinakin myyttiset mielikuvat ovat kulttuurisesti määrittäviä”. Siikala 2013, 64; Frog korostaa myös ettei usko että mytologiat olisivat niin yhdenmukaisia kuin on usein ajateltu. Frog 2015, 14; Campbellin mielestä mytologioita tulisi tutkia sekä paikallisesta näkökulmasta, että siitä mitä universaalia niissä on. Doty 2000, 241, 307. Campbellin mukaan monomyytistä on valtavasti erilaisia muunnelmia. Campbell 1990, 214.

³¹¹ Tutkin Padovan yliopiston History of Tourism -kurssityönäni Goethen Italian matkaa 1786-1788, jonka muistiinpanoista hän loi kuuluisan kirjansa Italian Journey (*Italian matka päiväkirjoineen*, alkuperäinen julkaistiin saksaksi 1816-1817). Myös Goethe halusi nähdä itsensä antiikin tyylisenä kirjailijana ja loi ilmeisesti tarkoituksellisesti matkansa kirjallisen muodon *Odysseyksen* mukaiseksi muokaten todellisia tapahtumia sopimaan sen malliin. Zilcosky 2017.

Eino Leino teki loppukesällä 1908 oman Grand Tourinsa seuraten Goethen jalanjalkia. Seuraavan talven hän käänsi Roomassa Danten *Divina Commediaa* suomeksi. Fyrqvist 2016, 102.

³¹² Booy'n mukaan Campbell ei ollut kiinnostunut aikansa taiteesta tai populaarikulttuurista ja kritisoi teknologiaa, mutta innostui nähdessään ensimmäisen *Star Wars* -trilogian sen luojan George Lucasin luona. Lucas loi elokuvat ensin tiedostamattaan ja sitten tietoisesti monomyytin kaavaan. Campbellin mielestä elokuvat voidaan nähdä initiaationa, reittinä ihmisenä kypsymiseen yhteiskunnassa jossa ihmisten henkinen kehitys jää kesken ja rituaalit ja myytit ovat hävinneet käytöstä. Ihmisen tulisi syntyä vastuulliseksi aikuiseksi, jota voisi sanoa toiseksi syntymäksi. Initiaatorituaaleja ei länsimaiden kulttuureissa ole juurikaan jäljellä, jolloin tätä toista syntymää ei aina pääse tapahtumaan. Doty, 2000, 141-144; Booy 2021, 91.

alun, keskikohdan ja lopun. Tarinat ovat ihmiselle luontaisia, kuten laadullisessa tutkimuksessakin on todettu erityisesti narratiivisen lähestymistavan kohdalla³¹³. Sankarin matkaa tutkitaan akateemisesti nykyään esimerkiksi persoonallisuus- ja sosiaalipsykologiassa sekä käytetään asiakastyössä³¹⁴. Rakenteen on esitetty sisältävän portaita, jotka voi tiivistää kolmeen vaiheeseen: lähtö, initiaatio ja paluu. Tällöin lähtöä voisi *Kalevalassa* edustaa Aino-sikermä, initiaatiota kosioretket ja paluuta³¹⁵ samposikermä. Esimerkiksi initiaatiovaiheessa kohdataan esteitä mm. ansiotöiden symboloimana ja voitetaan palkinto, joka tämän tulkintani mukaan olisi Pohjolan häät, jossa Ilmarinen vihitään Pohjolan neidon kanssa. Ervast sanoi, että hän tulkitsee tiedon tietä niin pitkälle, kuin sitä on *Kalevalassa* kuvattu. En ole tutkimukseni aikana löytänyt tietoa siitä, kuinka tie jatkuisi.

Faivren esoterian määritelmän neljäs kohta eli alkemiasta lainattu transmutaation käsite vaikuttaisi vertautuvat totuudenetsijän tiedon tiehen. Faivren mukaan transmutaatio voidaan nähdä alkemian polkuna, jonka kolme vaihetta ovat hyvin samansuuntaisia perinteiseen mystikon tiehen verrattuna (sen vaiheet puhdistautuminen, valaistuminen ja yhdistyminen).³¹⁶ Vertaan vielä lopuksi tiedon tietä ja Sankarin matkaa alkemiaan. Kokkinen väitöskirjassaan vertasi Hugo Simbergin Tampereen Johanneksen kirkkoon tekemien lasi- ja seinämaalausten kuvaohjelmaa alkemian henkisen kehityksen vaiheisiin, jossa tavoiteltiin kullan tai viisasten kiven valmistamista mikä oli alkemistien Suuri Työ (lat. Magnum Opus). Simbergin työt voi tulkita sielun matkaksi takaisin taivaaseen.³¹⁷ Aluksi alkemia nähtiin neliportaisena (nigredo/blackening, albedo/whitening, citrinitas/yellowing, rubedo/reddening), sitten 1400-1500 -luvulta lähtien kolmiportaisena (citrinitas jäi pois) ja välillä se on nähty myös ainakin 7- tai 12-portaisena. Sankarin matkan laajempi versio nähdään useimmiten 12 portaisena. Siinä missä alkemiassa ei ilmeisesti ikinä onnistuttu fyysisesti tuottamaan alemmista metalleista, kuten lyijystä kultaa, niin se esitti myös ihmisen henkistä kehitystä. Esittääkö Ervast *Kalevalasta* löytyvän tiedon tien henkisen alkemian reseptinä, jossa lopulta löydetään viisasten kivi ja ns. suuri työ on valmis?³¹⁸

³¹³ Ks. esim. Eskola & Suoranta 2008, 23.

³¹⁴ Rogers et al. 2023. Campbell oli saanut vaikutteita ajatteluunsa mm. C. G. Jungilta, joka käytti mm. myyttejä potilastyössään.

³¹⁵ Jedin paluu ja Kuninkaan paluu viittaavat suoraan Sankarin matkan paluu -vaiheeseen. *Jedin paluu* (1983) Star Wars -saagan ensimmäisen trilogian viimeinen elokuva; *Kuninkaan paluu* (2003) Taru Sormusten herrasta -trilogian viimeinen elokuva.

³¹⁶ Faivre 1994, 13.

³¹⁷ Kokkinen 2019, 310-320. Sis. Simbergin Johanneksen kirkon kuvaohjelman tulkinnan alkemian vaiheiden nigredo, albedo ja rubedo kautta.

³¹⁸ Jung 1968, 246, 255, 260.

Jäin pohtimaan sitä, ovatko Joukahainen ja Aino alkemian nigredo-vaiheen totuudenetsijöitä, Ilmarinen ja Lemminkäinen kosioiretkissä albedo-vaiheen totuudenetsijöitä Ilmarisen jatkaessa siitä vihittynä totuudenetsijänä rubedo-vaiheeseen, jossa hän sampo-sikermässä³¹⁹ löytää viisasten kiven? Sammon hajoamisessa toteutuu Sankarin matkan viimeinen vaihe eli ”paluu eliksiirin kanssa”, jossa se hyvä mitä totuudenetsijä-sankari-alkemisti on löytänyt matkaltaan, jaetaan muiden kanssa. Voidaanko sammon murujen jakaminen kaikkien kesken, paluu eliksiirin kanssa ja viisasten kiven löytäminen rinnastaa toisiinsa? Näin tulkittuna Kalevala voitaisiin nähdä ns. pyhänä kirjana.

Mietin myös sitä, olisiko Lönnrot sisällyttänyt Kalevalaan tämän tiedon tien tietoisesti. Suuri esikuva Lönnrotille *Kalevalan* luomisessa olivat hänelle rakkaat Homeroksen eepokset. Myös skandinaavisesta mytologiasta kertovat Edda-tekstit vaikuttivat Kalevalan synnyn taustalla.³²⁰ Väinö Kaukonen tutki laajasti *Kalevalan* muokkaustyötä. *Kalevalan* keskeisiksi aihioiksi tulivat jo varhain sampojako ja kosintarunot. Kaukonen mukaan M. A. Castrén näki *Kalevalan* kahtena runoelmana, joissa kosintarunot katkaisevat samposikermän joka on *Iliakseen* vertautuva eepillinen sikermä ja lyyrillisemmät kosiorunot vertautuvat *Odysseiaan*.³²¹ Ervastin mukaan Lönnrot ei tiennyt mitä teki, kun hän loi *Kalevalan* sisään salaisen tien. Kuitenkin Lönnrot määritteli kosioiretket ja samposikermän *Kalevalan* rungoksi, oli alunperinkin ajatellut tehdä Homeroksen teosten tyyllisen eepoksen ja oli laajasti opiskellut sekä saanut vaikutteita niin suomalaisilta kuin ulkomaisilta ajattelijoilta. Lönnrot ja muu sivistyneistö tunsivat todennäköisesti esoteerista ajattelua, vaikka sitä ei tuotu esille. Olettamukseni päättelen esimerkiksi Uuden etsijöiden tutkimuksista ja esoterian pitkästä historiasta ns. eliitin parissa. Lisäksi Majamaan mukaan Lönnrotin seitsemäs runojen keruumatka oli raskas ja vaarallinen ja se aiheutti Lönnrotissa hengellisen murroksen. Hänen luonnontieteellinen suhtautumistapansa muuttui uskonnolliseksi, mikä voisi myös kertoa esoteriasta.³²²

³¹⁹ Mahdollisesti aiemmin alkemiassa esiintynyt citrinitas-vaihe voisi esittää aurinkoruumiin teossa tarvittavaa chakrojen tasapainottumista siinä missä rubedo valmistaa sampo-ruumista jossa kundaliinienergia on herännyt ja toimii optimaalisesti.

³²⁰ Apo 2008, 362-363.

³²¹ Kaukonen 1979, 50, 99-100. Kaukonen oli tutkinut Castrénin, jota pidettiin 1800-luvun tärkeimpänä Kalevalan tutkijana, näkemyksiä laajasti.

³²² Majamaa 1997.

3 Epilogi

Siinä missä Lönnrotkin pohjasi *Kalevalan* arvostamaansa antiikkiin, niin akateeminen tutkiuus nojaa antiikin hyve-etiikkaan. Eettinen tutkimus on laadukasta, luotettavaa, avointa ja rehellistä. Olen tutustunut ja noudattanut tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2023) hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimuksessani olen ollut rehellinen ja huolellinen sen eri vaiheissa ja kunnioittanut tutkijoiden työtä viittaamalla heidän töihinsä asianmukaisesti. Kaikki aineistolähteeni ovat julkisia ja kaikkien saatavilla. Jotta tutkimukseni olisi luotettava, olen perustellut tutkimusotteen, aineistonkeruun ja analyysimenetelmät, avannut tutkimusprosessin, teemojen synnyn sekä sen, mihin päätelmäni perustuvat. Olen pyrkinyt tuottamaan sisäisesti johdonmukaisen ja hyvin raportoidun tutkimuksen. Reflektoin omia ennakko-oletuksiani koko prosessin ajan ja kirjoitin ne auki raporttiin. Mielestäni pysyin objektiivisena ja neutraalina koko prosessin läpi esimerkiksi sen suhteen, että tutkimuksessani oli selkeä asetelma puolesta ja vastaan. Juuti ja Puusa muistuttavat tutkijaa kertomaan myös Odysseuksen harharetkistään. Jätän sen kuitenkin tällä kertaa lukijan mielikuvituksen ja mahdollisten omien kokemusten varaan, koska pro gradu -tutkielman pituus on rajoitettu eikä siinä mahdu enää käsittelemään muita eepoksia.³²³

Jo tutkimuksen teon alkuvaiheessa pohdin sitä, että saako *Kalevalaa* tulkita esoteerisesti. Tahraantuuko arvokas kulttuuriperintö tällaisilla tulkinnoilla. Juha Hurme kirjoittaa:

Kansainväliset tyylikeinot hallinneet taiteilijat olivat kullanneet Kalevalan vuoden 1900 tietämissä suomalaisen taiteen keskiöön... Hengen evoluutioteoriaa kehittälevät, okkultismin ja filosofian välimaastossa operoivat teosofit huomasivat samoihin aikoihin, että Kalevala on niin monipolvinen, rikas ja hämärä teksti, että siitä löytää aina sen mitä etsiikin ja voi siten kätevästi vahvistaa omia aatteellisia mieltymyksiään. Tätä heidän tulkintatapaansa on moni muukin taho hoksannut käyttää sittemmin. Karelianismi oli jättänyt jälkeensä sameaa vanavettä, ”hengentieteellistä” kansallismystiikkaa, jossa Kalevalaa lähestyttiin pyhänä ilmoituksena...³²⁴

Asia on monimutkainen. Toisaalta on olemassa mielipiteen ja uskonnon vapaus, toisaalta mahdollisuus käsittää tällaiset tulkinnat väärin ja perustella negatiivista toimintaa niiden kautta. Tunnetuimpia uusista uskonnoista ovat ne jotka ovat tehneet väkivaltaa. Melton pitää kuitenkin

³²³ Fingerroos & Kokko 2022, 65; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023; Kananen 2017, 191; Hirsjärvi 2009, 232-233; Tuomi & Sarajärvi 2019, 149, 164; Juuti & Puusa 2020, 175.

³²⁴ Hurme 2023, 100-101.

yleisesti uusien uskontojen olemassaoloa hyvänä vaihtoehtona ja terveenä merkkinä siitä että väljähtyneitä uskonnollisia malleja tutkitaan ja koetellaan.³²⁵

Pääasiallinen tutkimustehtäväni oli etsiä vastauksia siihen, millaista keskustelua Kalevalan avain esoteerisine sisältöineen herätti suomalaisessa lehdistössä. Tutkimukseni tulokset olivat pitkälti samansuuntaisia Uuden etsijät -hankkeen tutkimusten kanssa koskien esoterian sisällöistä käytyä keskustelua. Uudet etsijät yhdistävät esoterian nousun 1800-1900 -lukujen vaihteessa uuteen aikaan ja uuden etsimiseen. Esoteria oli Ervastian aikakaudella näkyvästi esillä ja selkeästi osa uuden maailmankuvan etsintää. Siihen kohdistui paljon mielenkiintoa suuren yleisön puolelta ja toisaalta syvällistä paneutumista monien ns. totuudenetsijöiden puolelta, joista useat olivat taiteilijoita. Tämä näkyi Kalevalan avaimen puolesta kirjoittaneissa artikkeleissa. Ervastiin tutustuttuani näen hänessä ajattoman totuudenetsijän esimerkin, joka olisi tehnyt samaa työtä ja tutkimusta oli aika mikä tahansa. Erotan siis esoteriaan liittyvän modernin aikakauden ja toisaalta ajattomuuden niin, että vaikka piilossa, monet menneisyyden ajattelijat tekivät henkistä työtään, myös kuuluisat tieteilijät päivätyönsä lisäksi, satoja vuosia ennen 1800-1900 -lukujen vaihdetta. Esoterian esiinnousu näin voimakkaasti ja laajasti kuitenkin liittyy selkeästi moderniin aikaan.

Fyrqvist toteaa, että Kalevalan tulkinnat liittyvät aina suomalaisuuden määrittelyyn, mikä varmasti pitää monella tavalla paikkaansa³²⁶. Vaikka Ervastille Suomi oli erityinen, hän koki valtavaa koti-ikävää ulkomailla matkustaessaan ja hänen teosofiansa ja ruusuristiläisyytensä oli kansallisesti painottunut, niin hänen *Kalevalan* tulkintansa ei sitä kokonaisuudessaan ollut. *Kalevala* pyhänä kirjana ja totuudenetsijän tiedon tie ovat ajatonta ja yleistä, ei mihinkään kansaan liittyvää ajattelua. Ervast yhtä aikaa painottaa suomalaisuutta, että on kaikkien kansojen veljeyden ja ihmisyyden puolella.

Joka tapauksessa esoteria oli esillä, siitä sai kirjoittaa ja sen sisällöistä keskustella avoimesti ja esimerkiksi erimielisyyksistä käydä perusteellisia keskusteluja kuten *Kalevalan avaimen* kohdalla nähtiin. Kaartinen kuitenkin mainitsee, että vuonna 1895 Annie Furuohjelman artikkeli Blavatskyn teosofiasta oli kirjoitettu *poikkeavasti* ajan lehtikirjoitteluun verraten, kiihkottomasti ja kanta-aottamattomasti³²⁷. Eli esoteriaa stigmatisoitiin, sivuutettiin ja vastustettiin eli se pyrittiin

³²⁵ Melton 2006, 11-13.

³²⁶ Fyrqvist 2007, 16.

³²⁷ Kaartinen 2021, 175.

vaientamaan myös vuosisatojen vaihteen ja Ervastin elämän ajan. Pekka Pitkälä tutki pro gradussaan Sigurd Wettenhovi-Aspan kirjojen vastaanottoa ja hänen tutkimuksensa vastaa omaani siinä missä tieteen ja yleisen mielipiteen kanssa toisaalta on olemassa joukko asiaansa syvästi uskovia ja siitä kiinnostuneita yksilöitä. Wettenhovi-Aspalle suomi oli pyhä alkukieli, josta muut kielet olivat syntyneet ja tätä kautta pystyttiin avaamaan kielten sanojen todellisia merkityksiä ja ihmiskunnan historiaa; osin hänen tutkimuksensa kattoi saman alueen kuin teosofeilla³²⁸.

Wettenhovi-Aspa oli näkyvä hahmo Helsingissä ja ulkomailla, hänen teoksiaan mainostettiin (myös aineistossani) ja usein samalla Ervastin *Kalevalan* avaimen kera, teoksia luettiin ja niistä syntyi keskustelua. Samoin kuin *Kalevalan avaimesta*, esimerkiksi Wettenhovi-Aspan teosofisia piirteitä sisältävästä *Egypti ja Kalevala* -kirjasta (1935) kaikki lehdet löysivät jotain hyvää kirjoitettavaa ja useampia hänen ajatuksiaan puolustaneita artikkeleita oli lehdissä. Kuten *Kalevalan avaimesta*, myös Wettenhovi-Aspan *Suomen kultaisesta kirjasta* (1915) oltiin kiinnostuneita amerikansuomalaisen keskuudessa. Wettenhovi-Aspan ja Ervastin mielestä *Kalevalan* arvo kohosi siinä missä *Kalevala* oli rauhanomainen ja taistelut toteutettiin laulamalla eikä miekan avulla. Mutta myös Wettenhovi-Aspaa leimattiin, sivuutettiin sekä hänen ajattelustaan vaiettiin ja hänestä puhuttiin erikoisena, myös pilke silmäkulmassa. Wettenhovi-Aspaan liitettiin usein kysymys siitä, esittääkö hän väitteitään tosissaan vai humoristisesti. Tällaista kysymystä ei Ervastiin liitetty missään kohtaa. Pitkälä mainitsee Wettenhovi-Aspankin kohdalla unohdetun historian, jota vasta viime aikoina on alettu ajatella tutkimuksen arvoisena.³²⁹

Tuosta unohdetusta historiasta huomioin omalla kohdallani sen, että siinä missä esoteria ei ollut minulle aiemmin tuttu, niin sitä ei varsinkaan ollut teosofia. Teosofian vaikutus nähdään nykyään laajempaan kuin ennen.

2000-luvun historian tutkimus on onnistunut vähitellen laajentamaan teosofiaan usein liitettyä diskurssia, joka määritteli aatteen olleen lähinnä joko 1890-luvun taiteen kultakauden tai 1910-lukulaisen kansallisromantiikan ajan kulttuurivaikuttajien inspiraation lähde. Modernisoituvan Suomen murroksia tarkastelleet viimeaikaiset tutkimukset ovat kohdanneet teosofiseen ideologiaan viittaavia elementtejä taiteen lisäksi myös uskonnon, tieteen ja politiikan kentiltä.³³⁰

³²⁸ Pitkälä 2021, 73.

³²⁹ Pitkälä 2010, 70-81, 102-104, 113. Ks. myös Pitkälän artikkeli Wettenhovi-Aspasta 2021, 65-91.

³³⁰ Harmainen 2010, 132.

Leskelä-Kärki ja Harmainen kirjoittavat siitä, kuinka vuosisadan vaihteen esoteerisista liikkeistä on puhuttu historiassa mm. pseudotieteenä tai irrationalismiana. Uuden etsijät kuitenkin haastavat tämän näkemyksen ja perustavat vastauksensa tieteelliselle tutkimustiedolle. Edellämainittu ajattelu on siitä näkökulmasta yksinkertaistavaa ja jopa väärintulkinta. Esoteeristen liikkeiden ajatukset olivat lähellä ajan kulttuurisia valtavirtoja ja näkyivät mm. yksilöiden ajattelumaailmassa, kansanliikkeissä ja puolueissa, taiteessa ja suomalais-kansallisessa keskustelussa. ”Suomalaisten salatieteiden historia on kaikessa moninaisuudessaan erottamaton osa sen yhteiskunnan ja kulttuurin historiaa, jossa nykyisin elämme.” Leskelä-Kärki ja Harmainen puhuvatkin niistä hyödyistä ja seurauksista joita nykypäivän historiakäsityksille voidaan saada näkemällä salatieteet modernisoituvien yhteiskuntien historiassa laajana liikehdintänä, ei marginaalissa. Kun historiasta keskustellaan julkisuudessa, niin on hyvä nähdä salatieteen kulttuurihistoria moninaisuuksien historiana joka tuottaa kiihкотonta ja kriittistä tietoa. Esimerkiksi länsimainen esoterian tutkimus on tuonut esiin, ettei maallistumisväite ehkä pidäkää paikkaansa, vaan henkisillä asioilla on aina ollut tärkeä osa, niin vuosisatojen vaihteessa kuin nykyäänkin. Jos yhteiskunta esitetään ainoastaan rationaalisenä, niin monet asiat joutuvat marginaaliin eivätkä voi turvallisesti tuoda itseään esiin.³³¹

Mielestäni tieteen keskeisimpiä tehtäviä uuden hyödyllisen tiedon tuottamisen lisäksi on nostaa esiin stigmatisoitujen, hylättyjen ja marginalisoitujen sekä vaiettujen ääni ja tuoda asiat tai ihmiset näkyviin ja kuulluiksi, herättää keskustelua, käsitellä asioita ja etsiä ratkaisuvaihtoehtoja. Henkisten virtausten kohdalla tärkeää olisi, että niistä voitaisiin keskustella neutraalisti. Jos sitten, kuten oma ennakkoluuloni esoterian käsitteestä (hämäränä ja vaarallisena) osoittautuu todeksi (ei osoittautunut), keskustelu on siinäkin tapauksessa tehnyt tehtävänsä. Mutta jos aiheesta ei voi asiallisesti keskustella avoimesti ja julkisesti, niin asia painuu maan alle. Tällöin tiedon sisältöjä on helpompi vääristellä. Huomasin tutkimusta tehdessäni, kuinka paljon erilaista valtauskontojen ulkopuolista henkistä liikehdintää on ollut ja on. Liikehdinnässä keskeistä on mielestäni henkisen tiedon sisältö ja sen välillä hyvin erilaisetkin tulkinnat. Oma ennakkoluuloni esoteriasta vaarallisena johtuu luultavasti sentyyppisistä varoituksista, joita mm. Ervast antoi esimerkiksi magian käytöstä.

Opas ja Mahlamäkikin pitävät tärkeänä nostaa esiin ja keskusteluun myös ne negatiiviset yhteiskunnalliset vaikutukset, joita esoteriaan ja uushenkisyyteen liittyvillä ilmiöillä ja niiden tausta-ajatuksilla on. Vaihtoehtoisiksi todellisuuden selitysmalleiksi he kuvaavat mm. QAnon-

³³¹ Harmainen & Leskelä-Kärki 2021, 270-273.

salaliittoteorioita, jotka myös ruokkivat toisiaan ja näistä syistä esoterian ja nykyaikaisten henkisten virtausten pimeä puoli on tärkeä tunnistaa, nostaa esiin ja keskusteluun. Opas ja Mahlamäki ovat tutkimuksissaan huomioineet myös omasta tutkimuksestani löytyneen taiteen roolin eli sen kuinka taide ja taiteilijat ovat hyväksyneet esoterian ja uushenkisyyden tiedon sisällöt ja ottaneet niistä vaikutteita. ”Luovuus ja luova työ näyttävät pystyvän rikkomaan tiukkaa epistemologista jakoa hyväksytyyn ja torjutun tiedon välillä.” Taide toi Ervastinkin aikaan esoterian sisältöjä esille ja toimi tietynlaisena välittäjänä.³³² Viimeisenä teemana käsitteelin totuudenetsijän tiedon tietä, mitä vertasin perinteiseen mystikon polkuun, Sankarin matkaan ja henkiseen alkemiaan. Tämä teema oli mielenkiintoinen ja samalla vaikea tulkittava. Se oli Ervastille Kalevalan tärkein sisältö, mutta lehtiartikkeleissa siitä ei juuri kirjoitettu.

Toisena tutkimustehtävänäni oli tutkia esoteriaa kulttuuriperintönä. Tutkielmani pohjalta esoteria näyttäytyy aineellisena ja aineettomana kulttuuriperintönä jota voi osin pitää stigmatisoituna ja vaiettuna kulttuuriperintönä. Esoteriaa kulttuuriperintönä voi sanoa myös omaksiotetuksi ja epäviralliseksi sekä ajattomaksi ja eläväksi, itseään jatkuvasti uusintavaksi kulttuuriperinnöksi. Virallisessa kulttuuriperinnössä se näkyy mm. monien maineikkaiden ajattelijoiden ja taitelijoiden ajattelussa ja töissä.

Esoterian kulttuuriperintö näyttäytyy sellaisena, missä ihminen itse on vuorovaikutuksessa henkisen tiedon kanssa tai tutkii asiaa jossain määrättyssä tai vapaamuotoisemmassa yhteisössä. Esoterian historiaan tutustuessani aloin hahmottaa, että esimerkiksi Ervastin kaltaisia syvällisiä etsijöitä on ollut aina. Toisaalta vuosisatojen vaihteessa monet ihmiset olivat esoteriasta kiinnostuneita muoti-ilmiönä. Näiden kahden ääripään väliltäkin löytyi varmasti monia erilaisia kiinnostuksen tasoja. Syvälliset etsijät kaipasivat kaltaisiaan ja loivat yhteisöjä ja liikkeitä, joissa asioista voitiin puhua ja tietä kulkea osin yhdessä. Tätä kuvaa hyvin Westerlund kirjoittaessa Olly ja Uno Donnerin matkoista Dornachiin, Sveitsiin, jossa Steinerin antroposofisen toiminnan keskuspaikka Goetheanum sijaitsi:

Oleilu Dornachissa oli olemista salatun tieton äärellä. Kyseessä oli esoteerinen liike, joka Olly ja Uno Donnerin aikaan oli avoinna vain jäsenilleen. Toisaalta voi myös ajatella, että itselle hyvin merkityksellisiä asioita oli turha yrittää selittää sellaiselle, joka ei niitä ymmärtänyt, kun taas ne, jotka ymmärsivät, ymmärsivät ilman selityksiäkin.”³³³

³³² Opas & Mahlamäki 2022, 30-31, 39-40.

³³³ Westerlund 2021, 169.

Esoterian kulttuuriperintöyhteisöä voisi sanoa totuudenetsijöiden yhteisöksi. Kulttuuriperintöprosessissa yksilöt, yhteisöt tai jokin instituutio kokevat jonkin menneisyyden symbolin itselleen tärkeäksi ja valitsevat vaalia ja säilyttää sitä sekä tekevät siitä tietoisesti kulttuuriperintöään.³³⁴ Yhteisö on jatkanut vuosisatoja tai -tuhansia pomppuisena näyttäytyvää kulttuuriperintöprosessiaan vastustuksesta huolimatta. Ikuista, salattua viisautta on siirretty eteenpäin. Tätä kautta yhteisö näyttäytyy rohkeana ja voimakkaana sekä sellaisena, joka uskoo omaan asiaansa voimakkaasti. Kriittisen kulttuuriperinnön ajatuksen mukaisesti se on katsonut jatkuvasti myös tulevaisuuteen.

Kalevalalla on valtavasti tulkintoja ja sen kulttuuriperintöä uusinnetaan jatkuvasti mm. populaarikulttuurissa metallimusiikin sanoituksissa³³⁵ tai vaikkapa Kalevala-nimisenä planeettana Star Wars -maailmassa³³⁶. J.R.R. Tolkien (1892-1973) otti Korpuan mukaan *Kalevalasta* inspiraatiota teoksiinsa. Esimerkiksi *Hobbitin* ja *Taru Sormusten herrasta* -saagojen Gandalfissa voi nähdä kaikki Väinämöisestä tai luonnon tärkeys ja sanan ja laulun voima tulivat Tolkienille *Kalevalasta*. Siinä missä *Kalevala* voi olla osalle ihmisiä tuttu Tolkienin kautta, voisi ajatella myös esoterian ilmentäneen ja uusintaneen itseään monien asioiden kautta vuosisatojen aikana.³³⁷

Esoterian sisältöjä uusinnetaan mm. new agessa³³⁸ ja uushenkisyydessä sekä joogassa³³⁹, meditaatiossa, kasvissyönnissä³⁴⁰, vaihtoehtohoidoissa sekä taiteessa ja populaarikulttuurissa. Tingay kirjoittaa, kuinka jo 1900-luvun alussa teosofisissa kirjoissa ja lehdissä puhuttiin joogasta, meditaatiosta, astrologiasta, chakroista, aurasta, kristalleista, aiemmista elämistä, henkiparantamisesta, enkeleistä ja haltioista, symbolismista, kansanperinteestä, antiikin mysteeriuskonnoista ja maailmanuskontojen kirjoituksen esoteerisista tulkinnoista. Kuulostaa

³³⁴ Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 13.

³³⁵ Ks. esim. Merja Leppälähdän väitöstutkimus *Kalevalan kirjallista nykykäyttöä* ja Ramstedt & Moberg 2020, 252-258.

³³⁶ *The Mandalorian*-sarja, 1. jakso 3. kaudelta.

³³⁷ Korpua 2022, 22, 88, 179.

³³⁸ Jo esimerkiksi Ervast aikanaan puhui uudesta ajasta (new age), mikä tarkoitti astrologista siirtymistä kaloista vesimiehen merkkiin. Gullmanin mukaan modernismi ja Suomen uusromantiikka pyrkivät tuomaan esiin tuon uuden ajan inspiraatioita ja ilmensivät 1800-1900 -lukujen taitteen henkistä murrosta. Gullman 1991, 156.

³³⁹ Teosofinen Seura vaikutti sekä Suomessa että muualla voimakkaasti siihen, että jooga levisi Intian ulkopuolelle 1800-1900 -lukujen vaihteessa. Teosofit kirjoittivat paljon joogasta ja käänsivät joogan klassikkotekstejä. Ervast oli tärkein suomalainen joogasta kirjoittava teosofi. Hän opetti myös ruusuristolaisille esoteerista joogaa, missä sisäiset harjoitukset painottuvat. Blavatskyn mukaan, kuten aiemmin mainittu, fyysiset joogaharjoitukset olivat mustaa magiaa, joiden avulla ei valaistu, vaan voi joutua alempien impulssiensa valtaan. Ervast löysi joogisia teemoja myös *Kalevalasta*. Intiassa teosofiset joogatulkinnat ovat suosittuja. Rautaniemi 2021, 59-61.

³⁴⁰ Teosofisessa seurassa kasvissyönnin suhtauduttiin myönteisesti. Ervast oli kasvissyöjä v. 1895-1915 mutta ensimmäisen maailmansodan pettymyksen myötä hän luopui siitä. Erityisesti hän pettyi siihen, että jotkut teosofit olivat kasvissyöjiä, mutta samaan aikaan myös sodan puolella. Ervastin tuttavat Jean ja Karin Boldt pitivät Helsingissä kasvitarvintolaa Vegetariset ruokasalit 1903-1906. Vornanen 2021, 53-54.

tutulta nykyäänkin.³⁴¹ 1800-1900 -lukujen vaihteen esoterian voidaan nähdä olevan yksi vaihe esoterian pitkässä kulttuuriperintöjatkumossa, mihin keskeisenä liittyy uskonnollisuuden muuntuminen. Jalonen ja Kamppinen puhuvat siitä kuinka nykyäänkään kaikki eivät halua identifioitua osaksi valtakirkkoa, vaan puhutaan henkisydestä. Uskotaan, että yksi uskonnollinen tai henkinen virtaus ei anna ainoaa totuutta, vaan niistä jokainen voi koota oman kokonaistarinansa eli Uni-Versumin, joka on sopiva itselle. Ajatellaan, että henkisyys ei kuulu millekään perinteelle, vaan on ihmisyyden ydintä ja eri perinteiden kautta siihen saadaan eri näkökulmia. Henkisyyden nähdään kuuluvan kaikille.³⁴² Sohlberg ja Kokkinen pohtivatkin, että ”Millaiselta näyttäisikään sellainen uskonnon määritelmä, joka ottaisi huomioon myös new age -henkisyyden ja uushenkisyyden - miksei myös esoteerisuuden - kaltaiset ilmiöt ilman, että niiden erityislaatuisuutta on välttämätöntä korostaa?”³⁴³

Illman ja Nynäs huomioivat uushenkisyyden esoterian jatkumona ja pohtivat sitä, onko nykyään ihmisillä entistä paremmat mahdollisuudet tiedonhankintaan ja henkisyyden ilmaisuun, koska henkisyyden stigmatisointi on vähentynyt, kulttuuri moniäänisempi ja internetin ja sosiaalisen median kautta voidaan aiheesta keskustella muiden kanssa ja löytää helpommin omia henkisiä yhteisöjä. Sanoisin näin. Näkisin toisaalta myös, ettei henkisyyttä käsitellä esimerkiksi valtamediassa oikeastaan ollenkaan ja jos sitä käsitellään, niin polarisoituneesti. Samalla kuitenkin huomioin, että itsekkin olen luonut tutkimukseni sisään puolesta ja vastaan -asetelman. On tärkeää muistaa, että kirjoittajien ja artikkelien kautta syntyneen tutkimuksellisen lasimaalauksen jokainen osa on arvokas myös itsenään ja omanvärisenään, ei vain luokitteluna johonkin teemaan.³⁴⁴

Esoteriaan liittyviä erilaisia henkisiä virtauksia on ollut ja on paljon. Ne siirtävät kulttuuriperintöä sukupolvelta toiselle. Esoteerisista liikeistä Suomessa toimii yhä esimerkiksi Teosofinen Seura, Ruusu-Risti ja Vapaamuurareiden Suomen Suurloosi. Suomen antroposofinen liitto on ehkä tunnetuin sitä kautta, että antroposofia näkyy käytännössä yhteiskunnassamme Steinerkoulujen ja Snellman-korkeakoulun myötä. Kansainvälisesti esimerkiksi Theosophical Society Yhdyisvalloissa pitää julkista YouTube-kanavaa (@TheosophicalSociety, 154 t. tilaajaa). Populaaristi esoteriaa on tuonut esille mm. Ukko Tornin ohjaama ja vuonna 2022 julkaistu *Huntu - Kun okkultismi saapui Suomeen* -dokumentti. Vuoden 2024 syksyllä ilmestyy Rikhard Larvannon tieto-, matka- ja

³⁴¹ Tingay 2006, 322.

³⁴² Jalonen & Kamppinen 2022, 426, 428, 439.

³⁴³ Sohlberg & Kokkinen 2020, 290.

³⁴⁴ Illman & Nynäs 2022, 454-455.

kuvakirja *Varjotaival - Eurooppalaisen esoterian historia. Porvoon kipinä* -kulttuurilehti käsittelee myös esoteerisia aiheita. Lehden päätoimittaja on Aki Cederberg, joka on kirjoittanut mm. *Pyhä Eurooppa* -kirjan ja toimituskuntaan kuuluu myös esimerkiksi A.W.Yrjänä. Jo vuonna 2015 Perttu Häkkinen ja Vesa Iitti julkaisivat paljon huomiota saaneen ja arvostetun *Valonkantajat - Välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä -teoksen*. Toisaalta ärioikeistolaiseksi mainittua liikehdintää, joka pohjaa jollain tavalla esoteriaan, edustavat esimerkiksi Order of Nine Angles tai Black Order³⁴⁵.

Pekka Ervastiin liittyy paljon suomalaisen esoterian kulttuuriperintöä. Esimerkiksi Ervastin perustamaan Ruusuristiin kuului tunnettuja tieteilijöitä ja kulttuurialan vaikuttajia. Näyttelijöiden, säveltäjien, kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden kautta ruusuristiläinen esoteria näkyy suomalaisessa kulttuurissa.³⁴⁶ Ruusu-Ristin lehti on ollut toiminnassa vuodesta 1920 alkaen tähän päivään saakka.³⁴⁷ Teosofian ja Ruusu-Ristin lisäksi Ervastin kulttuuriperintö näkyy Kristosofisessa kirjallisuusseurassa joka perustettiin vuonna 1940 J.R. Hannulan (1873-1956) työtä varten. Hannulalle Ervast oli Buddhan ja Jeesuksen täydellistäjä kolminaisuudessa ollen Isän eli Jumalan olemuspuoli, mutta näihin ajatuksiin suhtauduttiin kriittisesti mm. Ruusu-Ristissä.³⁴⁸ Myös Ihmisyyden tunnustajat perustuu Ervastin opetukseen. Se on perustettu vuonna 1978 ja toimi yhä. Azazelin tähti -seura on perustettu 2006 ja se pohjaa paljolti Ervastin opetukseen ja yhdistää teosofiaa ja teististä satanismia.³⁴⁹ Kun esoterian aarrearkku on tieteessä nykyään avattu, moniakin mahdollisia jatkotutkimussuuntia nousee esiin. Esoterian tutkimusta on kritisoitu mm. siitä, että on tutkittu lähinnä isommissa kaupungeissa asuvaa sivistyneistöä. Toisaalta esimerkiksi oma äidinisäni, eteläsavolainen maanviljelijä, innostui 1900-luvun alkupuoliskolla teosofiasta tuottaen huolta kristityille läheisilleen, jotka pelkäsivät hänen eroavan kirkosta ja hänen sielunsa puolesta. Olisikin mielenkiintoista tutkia esimerkiksi juuri suomalaisten maanviljelijöiden 1800-1900 -lukujen vaihteen ajan käsityksiä esoteriasta.³⁵⁰

³⁴⁵ Jääskeläinen 2022.

³⁴⁶ Laine & Kokkinen 2020, 117, 121.

³⁴⁷ Leskelä-Kärki 2021a, 28.

³⁴⁸ Laine & Kokkinen 2020, 130.

³⁴⁹ Laine & Kokkinen 2020, 131; Johannes Laine on Azazelin Tähtien perustajajäsen (alaviite 38), mikä on hyvä esimerkki tieteen ja esoterian yhdistämisestä. Tieteentekijä voi halutessaan paikantaa itsensä osaksi tässä tapauksessa esoteriaa, mutta se ei vie pois hänen tieteellisestä osaamisestaan vaan nykyään sen nähdään pikemminkin rikastuttavan tutkimusta.

³⁵⁰ Vrt. Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 14.

Tarkka puhuu kulttuurista valtaan liittyvänä keskusten ja marginalien jatkuvana vuorovaikutuksena. Tarkan mukaan kulttuuriperinnön tulkinnat ja käytöt ovat moniarvoistuneet ja pyrkivät edistämään kulttuurista dialogia, joka on jatkuvaa keskusten ja katveiden välillä. Tämä näkyy myös keskusteluissa esoteriasta, kun aihe on noussut näkyviin viime vuosien aikana tutkimusten myötä. Tarkka kuvaa hienosti kuinka siinä missä marginaali rajaa keskuksen paikan, niin kaanon on ”... musiikillinen esitys, jossa ihmisten äänet limittyvät toisiinsa kaikuvassa ketjussa”.³⁵¹ Keskustelu esoteriasta kulttuuriperintönä toivon mukaan jatkuu edelleen. Sivulan mukaan kulttuuriperintö on prosessi jossa menneisyyteen liittyvän tiedon avulla muutetaan nykyisyyttä.³⁵² Sivula painottaa että ”Kulttuuriperintöarvo on sidoksissa historialla vahvistettuun, symboliseen merkitykseen, joten kun historiaa tulkitaan uudestaan, on historialla vahvistettu kulttuuriperinnön arvokin arvioitava uudestaan”.³⁵³ Esimerkiksi Uuden etsijöiden tutkimusten kautta historiaa on tulkittu uudelleen ja esoterian kulttuuriperintöarvokin tulee siksi arvioida uudelleen. Tutkimusten avulla esoteriasta on saatu esiin paljon totuudellisempi ja kokonaisempi kuva sekä kuultu tarkemmin sen eri ääniä. Esoterian kulttuuriperintöyhteisö katsoo ehkäpä tätä kautta kirkkouskontojen ja valistuksen ajan jälkeisen tieteen kanssa tasavertaisempana tulevaisuuteen.

³⁵¹ Tarkka 2022, 19.

³⁵² Sivula 2017, 17.

³⁵³ Sivula 2017, 28.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Aikalaisaineisto: Kansalliskirjaston digitaalinen sanoma- ja aikakauslehtiarkisto

Haun ”Pekka Ervast Kalevalan avain” perusteella käytetyt artikkelit.

** merkityt haettu eri haulla em. artikkelien ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta.*

Kannen kuvat ovat käyttämistäni Kansalliskirjaston digitoimista lehdistä. Keskimmäisenä oleva värillinen kuva on Ruusu-Ristin Kirjallisuuseura ry:n kustantaman Kalevalan avaimen (2013) kannesta. Kannen on tehnyt Kane Kanerva. Keskellä oleva pyöreä osa vanhemmasta painoksesta on Ola Forssellin tekemä. Lupa käyttöön on saatu Kirjallisuuseurasta.

Aspelund, Gunnar: ”Pekka Ervast kansallisena herättäjänä.” *Pohjatuuli* 15.6.1934 (no 11-12), 194.

*Blavatsky, H.P.: ”Suomen kansalliseepos.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 3.1909 (no 3), 77-81.

Ervast, Pekka: ”Kalevalan avaimet.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 3.1912 (no 3), 112-120.

*Ervast, Pekka: ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 3.1912 (no 3), 109.

*Ervast, Pekka: ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 12.1915 (no 12), 495-498.

*Ervast, Pekka: ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 7.1916 (no 7-8), 243-245.

*Ervast, Pekka: ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1.1917 (no 1), 7-8.

Ervast, Pekka: ””Suomalaisen kabbalan kokele.” - ”Vapaan ajatuksen” toimitukselle.” *Vapaa ajatus* 31.3.1917 (no 6), 83.

Ervast, Pekka: ”Uskomatonta ajattele mattomuutta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 4.1917 (no 4), 189-191.

Ervast, Pekka: ”Toimittajalta.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 3.1919 (no 3), 85-88.

Ervast, Pekka: ”Kalevalaa tutkimaan.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 3.1935 (no 2), 42-46.

Humu, Martti: ”Teosofia Suomessa. (Vanhojen pöytäkirjojen mukaan).” *Elämä* 28.2.1906 (no 16), 4.

I.H.: ”Kalewala ja teosofia.” *Karjalan aamulehti* 17.1.1917 (no 12), 3.

J.R.H.: ”Kirjallisuutta.” *Turun Sanomat* 24.1.1917 (no 3681), 7.

J.R.H.: ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1.1917 (no 1), 43-44.

- J.R.H.: ”Pekka Ervastian jäähyväisjuhlassa.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 5.1934 (no 5-6), 175.
- Kaarto, H.: ”Kirjallisuutta. - Kalevalan avain.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1.1917 (no 1), 45-46.
- ”Kirjailija Pekka Ervast kuollut.” *Ilta-Sanomat* 23.5.1934 (no 115), 2.
- K.L.H.: ”Uusi vaihe Kalevalan tutkimuksissa.” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 7.1920 (no 7), 3-5.
- K.L.H.: ”Ongelmoita oppimassa” *Kalevainen: Kalevan naisten ja Kalevan ritarien äänenkannattaja* 2.1932 (no 20), 22-24.
- Kouta, Aarni: ”Uutta kirjallisuutta. - Willie Angervo: Viisikannan virrenvärssy.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 12.1919 (no 12), 327-328.
- Kouta, Aarni: ”Pekka Ervastian kirjailijatoiminnasta. (Eräitä ajatuksia ja ääri viivoja.) IV. V.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 5.1920 (no 5), 209-211.
- Kouta, Aarni: ”Teosofia ja suomalainen kulttuuri. II.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 8.1920 (no 6), 258-263.
- *Krohn, Eino: ”Pekka Ervastian jäähyväisjuhla.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 5.1934 (no 5-6), 171-174.
- Krohn, Eino: ”Toimittajalta.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 3.1935 (no 2), 47-50.
- Krohn, Eino: ”Toimittajalta.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 2.1937 (no 2), 40-41.
- Leino, Eino: ”Kalevalan avain. Pekka Ervastian uusi teos”. *Sunnuntai* 7.1.1917 (no 1), 1-2.
- *L. S-i.: ”Uusia kirjoja.” *Työmiehen illanvietto* (ei tarkempaa päivämäärää)/1902 (no 16), 133-134.
- Partanen, Jorma: ”Toimitussihteeriltä.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 1935 (no 2), 51-54.
- ”Pekka Ervast. 50-vuotias.” *Helsingin Sanomat* 24.12.1925 (no 349), 8.
- *O.P-a.: ”In memoriam Pekka Ervast” *Helsingin Sanomat* 28.5.1934 (no 140), 3.
- O.R.: ”Kirja-arvosteluja.” *Keski-Suomi* 15.2.1917 (no18), 3.
- *Reijonen, Annikki: ”Pekka Ervastian ajatuksia naisesta.” *Naisten ääni* 15.8.1934 (no 15-16), 242-243.
- S.: ”Kalevalan sisäinen perintö.” *Pirkkalan Uutiset* 28.2.1935 (no 9), 2.
- S.: ”Kalevalan sisäinen perintö.” *Kunnallistiedot* 2.3.1935 (no 9), 4.

S., Juho: ”Eräs merkillinen asia.” *Sunnuntai* 18.2.1917 (no 7), 4.

Saarelainen: ”Vellamon neidon onginta” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 3.1924 (no 3), 111-115.

Salo, Olga: ”Uusia kirjoja. - Onko Kalevala ”pyhä” kirja?” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1.1919 (no 1), 22-23.

Sauramo, Lauri: ”Suomalaisen kabbalan kokele. Pekka Ervast, Kalevalan avain.” *Vapaa ajatus* 15.2.1917 (no 3), 34-39.

S.M.: ”Uusia kirjoja. - Onko Kalevala ”pyhä” kirja?” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 1.1919 (no 1), 23-24.

Snellman, Jussi: ”Kalevalan avaimen tekijälle.” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 4.1917 (no 4), 164-166.

”Tien varrelta. - Muistokirjoituksia Pekka Ervastista.” *Ruusu-Risti: okkultinen aikakauskirja* 9.1934 (no 7), 235.

”Toimitukselta” *Teosofi* 7.1934 (no 7-8), 163-164.

Toimitus: ”Toimituksen huomautus” *Helsingin kuvalehti* 17.3.1917 (no 11), 127-128.

U.H.: ”Kalevala - ”pyhä kirja”.” *Aika* 1.1917 (no 1), 105-107.

Vaaka: ”Kalevala teosofian valossa.” *Helsingin kuvalehti* 17.3.1917 (no 11), 126-127.

*Valvanne, Väinö: ”Veljeys ja työnteko. (Keskustelun jatkoa.)” *Tietäjä: teosofinen aikakauskirja* 11.1916 (no 11), 404-407.

Vapaan Ajatuksen toimitus: ”Suomalaisen kabbalan kokele.” *Vapaa ajatus* 31.3.1917 (no 6), 83-84.

Veli Laurentius: ”Kalevalan avain.” *Helsingin kuvalehti* 24.2.1917 (no 8), 88-89.

Veli Laurentius: ””Veli Laurentiuksen” selitys” *Helsingin kuvalehti* 17.3.1917 (no 11), 127.

Aikalaiskirjallisuus

Ervast, Pekka: *Kalevalan avain*. Alkuperäinen: Teosofinen kirjakauppa ja kustannusliike, Helsinki 1916. Kuudes painos, näköispainos teoksen viidennestä painoksesta 1992. Kristosofinen Kirjallisuusseura ry, Tampere 2006.

Tutkimuskirjallisuus

Kaikki internet-osoitteet on tarkistettu 14.4.2024.

Alasuutari, Pertti: *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino, Tampere 2011.

Anttonen, Pentti: Valistuksesta fasismiin. Teoksessa Pentti Anttonen & Matti Kuusi: *Kalevala-lipas*. Alkuperäinen 1985. SKS, Helsinki 1999, 237-242.

Apo, Satu: Kansanrunouden tutkijat *Kalevalan* kriitikkoina. Teoksessa Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS, Helsinki 2008, 360-379.

Asprem, Egil & Strube, Julian (toim.): *New Approaches to the Study of Esotericism*. Leiden, Boston, Brill 2021. Digitaalisena: <https://brill.com/view/title/59442>

Barkun, Michael: *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. University on California Press, Berkeley 2013.

Blavatsky, Helena Petrovna: Hunnuton Isis. Alkuperäinen Isis Unveiled, 1877. Tiede I: suomennos Sirkka Virolainen. Tiede II: suomennos Sirkka Virolainen, Timo Nurminen ja Heli Makkonen. Ruusu-Ristin kirjallisuusseura 1984. Teologia III: suomennos Timo Nurminen. Ruusu-Ristin kirjallisuusseura, Helsinki 1985. Teologia IV: suomennos Timo Nurminen. Ruusu-Ristin kirjallisuusseura, 1986.

Blavatsky, Helena Petrovna: Salainen oppi: Tieteen, uskonnon ja filosofian yhdistelmä. I, II ja III osa. Alkuperäinen *The Secret Doctrine*, 1888. Suomennos V.H. Valvanne ja P. Ervast. Aiemman pohjalta muokannut ja toimittanut sekä kustantanut (osa I), suomentanut ja kustantanut (osa II) ja kääntänyt ja kustantanut (osa III) Pirkko Carpelan, 2018. E-kirja pdf-muodossa saatavilla esim.: <https://www.teosofia.net> (etusivulta teosofia; H.P.Blavatsky: Salainen oppi)

Boguslawski, Julia von: Esoterian suhde tieteseen. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 195-220.

Boguslawski, Julia von: Suomen Teosofinen Seura. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Teos, Helsinki 2021a, 20-21.

Booy, Miles: *Interpreting Star Wars Reading a Modern Film Franchise*. Bloomsbury Academic, London 2021.

Cambell, Joseph: *Sankarin tuhannet kasvot*. Suomennos: Hannes Virrankoski. Otava, Helsinki 1990.

Carlson, Jöns 2008: Kalevalan salainen oppi. Teoksessa Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS, Helsinki 2008, 416-425.

Doty, William G: *Mythography. The Study of Myth and Rituals*. University of Alabama Press, Tuscaloosa 2000.

Enges, Pasi: *"Minä melkein uskon". Yliluonnollinen ja sen kohtaamien tenonsaamelaisessa uskomusperinteessä.* Turun yliopiston julkaisuja C 338, 2012.

Ervast, Pekka: *Onko Kalevala "pyhä" kirja?* O.Y. Tietäjä, Helsinki 1918. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/books_files/Onko_Kalevala_pyha_kirja.pdf

Ervast, Pekka: *Tietäjän Aarteisto I. Aakkosellinen hakemisto - lukemisto Pekka Ervastin kirjoituksista Omatunto, Tietäjä ja Ruusu-Risti aikakausikirjoista vuosina 1905-1934.* Laatinut Martta Jalava. Ruusu-Ristin kirjallisuusseura, 1953. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/books_files/Tietajan_Aarteisto_I.pdf

Ervast, Pekka: *Alempi ja ylempi jooga. Silmäys syvempään uskonnolliseen elämään itä- ja länsimailla.* Ruusu-Ristin kirjallisuusseura, 1980a. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/books_files/Alempi_ja_ylempi_jooga.pdf

Ervast, Pekka: *Teosofisia muistelmia.* Ruusu-Ristin kirjallisuusseura, Helsinki 1980b. Kristosofinen kirjallisuusseura, Tampere 1980b. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/books_files/Teosofisia_muistelmia_c.pdf

Ervast, Pekka: *Mitä on magia.* Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura, 1990. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/books_files/Mita_on_magia.pdf

Ervast, Pekka: *Tietäjä iänikuinen. Tutkimuksia Kalevalasta ja Väinämöisestä.* Ihmisyyden tunnustajien julkaisuja no 47, 1999.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Vastapaino, Jyväskylä 2008.

Faivre, Antoine: *Access to Western esotericism.* State University of New York Press, Albany 1994.

Fingerroos, Outi & Kajander, Konsta: Etnografia, paradigmat ja agendahypyt. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät.* SKS, Helsinki 2022, 25-44.

Fingerroos, Outi & Kokko, Marja: Tutkimusetiikka ja hyvä tieteellinen käytäntö. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät.* SKS, Helsinki 2022, 64-89.

Frog: *Myyttinen diskurssi ja mytologian symbolinen matriisi.* Elore vol. 22 (1), 2015.

Fyrqvist, Minna-Maria: *Ruusuristolainen teosofi Pekka Ervast Kalevalan tulkitelijana ja suomalaisuuden rakentajana.* Folkloristiikan pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2007.

Fyrqvist, Minna-Maria: *Teosofien Suur-Suomi.* Teos, Helsinki 2016.

Gallen-Kallela-Sirén, Janne: *Minä palaan jalanjäljilleni - Akseli Gallen-Kallelan elämä ja taide.* Otava, Helsinki 2002.

Gilbert, Robert A.: Länsimainen esoteria. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) *Uusien uskontojen käsikirja: Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyiden muodot*. Suomens: Kanerva Heikkinen, Mirja Itkonen, Hannu Juusola, Katja Ritari, Jutta Säämänen, Leena Vallisaari. Kirjapaja Oy, Helsinki 2006, 304-308.

Gilbert, Robert A.: Ruusuristolaisuus. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) *Uusien uskontojen käsikirja: Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyiden muodot*. Suomens: Kanerva Heikkinen, Mirja Itkonen, Hannu Juusola, Katja Ritari, Jutta Säämänen, Leena Vallisaari. Kirjapaja Oy, Helsinki 2006, 312-313.

Goethe, J.W. von: *Italian Journey*. Englanniksi kääntäneet: W.H. Auden ja E. Mayer. E. Penguin Books, 1982.

Granhholm, Kenneth: Post-secular esotericism? Some reflections on the transformation of esotericism. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 20, 50–67, 2008. Digitaalisenä: <https://doi.org/10.30674/scripta.67326>

Gullman, Erik: *Väinämöinen. Kalevalaa teosofis-kristosofiselta pohjalta*. Ihmissyiden tunnustajien julkaisuja no 4, 1982.

Gullman, Erik: *Teosofia ja Suomen uusromantiikka. Kansallishengen inspiraatioita Ervastista Leinoon*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 1990. Ihmissyiden tunnustajien julkaisuja no 17, 1991.

Gullman, Erik: *Totuus on korkein hyve. Pekka Ervastin elämäkerta*. Toim. Matti Koskinen, Jouni Marjanen, Rauno Rinkinen ja Antti Savinainen. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry, Helsinki 2020.

Hanegraaff, Wouter J.: The New Age Movement and Western Esotericism. Teoksessa James R. Lewis & Daren Kemp (toim.) *Handbook of New Age*. Brill, Leiden 2007, 25-50.

Hanegraaff, Wouter J.: *Western Esotericism. A Guide for the Perplexed*. Bloomsbury, London 2013.

Harmainen, Antti: *Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastin ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902-1908*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, 2010.

Harmainen, Antti: Teosofia. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 91-111.

Harmainen, Antti: Kehittyvä sielu terveessä ruumiissa - Spiritualismi, teosofia ja elämänreformi kirjailija J. H. Erkon lähipiirissä 1880-luvulla. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 31-51.

Harmainen, Antti & Leskelä-Kärki, Maarit 2021: Epilogi. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 269-273.

Hirsjärvi, Sirkka: *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki 2009.

Hulkkonen, Katriina & Opas, Minna: Vaihtoehtoiset ja täydentävät hoitomuodot. Uskonnontutkimuksellisia näkökulmia. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.) *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 343-381.

Hurme, Juha: *Kenen Kalevala?* SKS Kirjat, Helsinki 2023.

Häkkinen, Perttu & Iitti, Vesa: *Valonkantajat. Välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä*. Like, Helsinki 2015.

Hämäläinen, Niina: Kaanoniin unohdettu - Kanteletar ja kansanlyriikan estetiikka. Teoksessa Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka (toim.) *Kaanon ja marginaali: Kulttuuriperinnön vaietut äänet*. SKS, Helsinki 2022, 51-73.

Hänninen, Riitta & Kajander, Konsta & Lappi, Tiina-Riitta: Etnologian ja antropologian tietoteoreettiset erityispiirteet. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. SKS, Helsinki 2022, 45-63.

Illman, Ruth & Nynäs, Peter: Loppusanat. Uushenkisyys moninaisessa valossa. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.): *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 442-457.

Jalonen, JP & Kamppinen, Matti: Integraalinen näkökulma henkisyteen. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.) *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 425-441.

Jung, Carl Gustaf: *Psychology and Alchemy*. Second Edition. The Collected Works of C. G. Jung, Volume 12. Bollingen Series XX. Alkuperäinen Psychologie und Alchemie, 1944. Käännös R. F. C. Hull. Princeton University Press 1968. Digitaalisenä: <https://maypoleofwisdom.files.wordpress.com/2021/02/collected-works-of-c.g.-jung-volume-12-psychology-and-alchemy-pdfdrive-.pdf>

Juuti, Pauli & Puusa, Anu: Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 141-143.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu: Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 173-175.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu: Loppusanat. Laadullisen tutkimuksen perimmäisistä päämääristä. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 333-335.

Jääskeläinen, Petri: *Suomen kultakauden taiteilijat inspiroituivat yhdistämään kansaa esoteerisuudella – nyt äärioikeiston radikaali haara hakee siitä henkistä pohjaa itselleen*. Ylioppilaslehti 21.10.2022. <https://ylioppilaslehti.fi/2022/10/suomen-kultakauden-taiteilijat-inspiroituivat-yhdistamaan-kansaa-esoteerisuudella-nyt-aarioikeiston-radikaali-haara-hakee-siita-henkista-pohjaa-itselleen/>

Kaartinen, Marjo: Annie Furuhielm ja esoteerikkojen Lontoo. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 173-175.

Kaartinen, Marjo & Leskelä-Kärki, Maarit: Spiritualismi. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 53-70.

Kakkori, Leena: *Hermeneutiikka ja fenomenologia - hermeneuttis-fenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta*. Aikuiskasvatus. Filosofian näkökulmia aikuiskasvatukseen. Vol 29, No 4, 2009, 273-280. <https://doi.org/10.33336/aik.94208>.

Kalevalaseura: *Kalevala ja eurooppalainen eeposperinne ennen ja nyt. Kalevalan moniäänisyys ja ristiriitaisuus*. <https://kalevalaseura.fi/kalevala-ehl/>.

Kananen, Jorma: *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 2017.

Kaukonen, Väinö: *Lönnrot ja Kalevala*. SKS, 1979.

Kiistelty, kiitetty, kiistetty Kalevala. Kalevalaseuran ja Suomalaisen Kirjallisuuden seuran keskustelutilaisuus: Tuomas M.S. Lehtonen, Lotte Tarkka, Kati Mikkola, Juha Hurme, Tuomo Kondie, Olli Löytty, Eila Stepanova, Niina Hämäläinen. Helsinki, 8.12.2022.

Kokkinen, Nina: *Totuudenetsijät. Vuosisadan vaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Uskontotieteen väitöskirja, Turun yliopisto, Turku 2019.

Kokkinen, Nina: *Salatun viisauden mestarit tuonelan virralla: Teosofia ja esoteerisuus Akseli Gallen-Kallelan Lemminkäisen äidissä (1897) ja Kalevalaa koskevissa käsityksissä*. Taidehistorian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2020.

Kokkinen Nina & Mahlamäki, Tiina: Näkökulmia esoteerisuuteen ja okkultismiin. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 11-29.

Kokkinen, Nina & Mahlamäki, Tiina: Mediaalisia veistoksia ja kanavoitua tekstiä. Lumotusta naistoimijuudesta taiteessa ja kirjallisuudessa. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.) *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 163-197.

Korpua, Jyrki: *Tolkien ja Kalevala*. SKS, Helsinki 2022.

Koskinen, Matti & Rinkinen, Rauno: Epilogi - Pekka Ervastian henkistä perintöä. Teoksessa Gullman, Erik: *Totuus on korkein hyve. Pekka Ervastian elämäkerta*. Toim. Matti Koskinen, Jouni Marjanen, Rauno Rinkinen ja Antti Savinainen. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry, Helsinki 2020, 274-285.

Lahelma, Marja & Kokkinen, Nina 2021: Sigrid af Forselles ja henkisen taiteen uusi ilmaisu. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 209-239.

Laine, Johannes & Kokkinen, Nina: Ruusuristiläisyys ja Pekka Ervastin perintö. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 113-132.

Leppälahti, Merja: *Kalevalan kirjallista nykykäyttöä*. Folkloristiikan väitöskirja, Turun yliopisto 2022.

Leskelä-Kärki, Maarit: Ruusu-Risti. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021a, 28.

Leskelä-Kärki, Maarit: Aarni Kouta, kirjallinen etsijä. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021b, 97-127.

Leskelä-Kärki, Maarit: Spiritualisti Helmi Krohn ja automaattikirjoittamisen mysteeri. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021c, 245-264.

Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti: Prologi. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 9-19.

Lämsä, Hanna: *Onko kulttuuriperinnön käsitteellä selitysvoimaa?* Kalevala-seuran artikkeli, 13.12.2023. <https://kalevalaseura.fi/artikkeli/onko-kulttuuriperinnon-kasitteella-selitysvoimaa/>

Lönnrot, Elias: *Kalevala. I. Runot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 48 Osa I, Helsinki 1894/1904.

Mahlamäki, Tiina: *Esoteerisuus ja salaliittohenkisyys - Mikä yhdistää esoterian ja salaliittoteoriat?* 21.12.2022. <https://teologia.fi/2022/12/esoteerisuus-ja-salaliittohenkisyys-mika-yhdistaa-esoterian-ja-salaliittoteoriat/>

Majamaa, Raija: *Lönnrot, Elias*. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002836>

Mannonen, Kauno: *Uuden ajan Kaleva-avain. Taas minua tarvitahan katsotahan kaivatahan*. Edico, Helsinki 2008.

Mansikka, Tomas & Mahlamäki, Tiina: Suomalaisen esoterian ja okkultismin juurilla. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 31-49.

Mattila, Mirva (toim.): *Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023-2030*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:7, Valtioneuvosto Helsinki 2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-895-6>

Mela, Aimo: *Pekka Ervast. Kirjailija - teosofian tutkija - kristillinen mystikko*. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry, Helsinki 1956. Digitalisoitu näköispainos 2006: https://media.pekkaervast.net/life_files/Pekka_Ervast.pdf

Melton, Gordon J.: Esipuhe. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) *Uusien uskontojen käsikirja: Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyyden muodot*. Suomennos: Kanerva Heikkinen, Mirja Itkonen, Hannu Juusola, Katja Ritari, Jutta Säämänen, Leena Vallisaari. Kirjapaja Oy, Helsinki 2006, 10-13.

Mäkelä, Heidi Henriikka: Suurin piirtein kaikki mitä kriittisestä kulttuuriperinnön tutkimuksesta on tiedettävä juuri nyt: Smith, Laurajane. 2020. Emotional Heritage. Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites. *Elore*, 29 (1), 200–203, 2022. <https://doi.org/10.30666/elore.116236>

Opas, Minna & Mahlamäki, Tiina: Johdanto. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.) *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 8-48.

Parente-Capková, Viola: L. Onerva - suuren tulen etsijä. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 128-131.

Partridge, Christopher: *The re-enchantment of the west: Alternative spiritualities, sacralization, popular culture and occulture, volume 1 & 2*. T&T Clark International, Lontoo 2004, 2005.

Pitkälä, Pekka: *Pyramidit, pyhät raamit. Sigurd Wettenhovi-Aspan (1870-1946) näkemykset suomen kielestä ja suomalaisten historiasta*. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2010.

Pitkälä, Pekka: Suomen kansan menneisyys ja pyramiidein pyhä taika - Muinaisten kulttuuriyhteyksien kansallisromanttinen etsijä Sigurd Wettenhovi-Aspa. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 65-91.

Ponchia, Chiara: *Giotto's influence on illuminated manuscripts (15.11.2022)*. *Illuminated manuscripts. A brief history and their making techniques (29.11.2022)*. Italian keskiajan taiteen ja taidehistorian -kurssien luennot, Padovan yliopisto.

Putkonen, Jenna: *Totuudenetsijät. Pekka Ervastin teosofinen tulkinta Kalevalasta*. Kulttuurit ja yhteisöt muuttuvassa maailmassa pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2023.

Puusa, Anu: Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 145-156.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli: Laadullisen tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 25-40.

- Puusa, Anu & Juuti, Pauli: Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 61-74.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli: Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Anu Puusa ja Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 75-85.
- Pöysä, Jyrki: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2015.
- Rajala, Panu: *Virvatuli. Eino Leinon elämä*. WSOY, Helsinki 2017.
- Ramstedt, Tommy & Moberg, Marcus: Esoteerisuus ja populaarikulttuuri. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 247-267.
- Rautaniemi, Matti: Suomalaiset teosofit ja jooga. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 59-61.
- Rogers BA, Chicas H, Kelly JM, Kubin E, Christian MS, Kachanoff FJ, Berger J, Puryear C, McAdams DP, Gray K: *Seeing your life story as a Hero's Journey increases meaning in life*. Journal of Personality and Social Cognition Vol. 125, No 4, 752-778, 2023. Digitaalisenä: <https://doi.org/10.1037/pspa0000341>
- Setälä, Emil Nestor: *Sammon arvoitus*. Alkuperäinen Otava, 1932. Salakirjat, Vantaa 2011
- Siikala, Anna-Leena: Kalevala myyttisenä historiana. Teoksessa Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS, Helsinki 2008, 296-329.
- Siikala, Anna-Leena: *Itämerensuomalaisten mytologia*. SKS, Helsinki 2013.
- Sivula, Anna: Mitä teollinen kulttuuriperintö on? Teoksessa Suvi Heikkilä (toim.) *Satakunnan teollinen kulttuuriperintö*. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta 2017, 9-40.
- Smith, Laurajane: *Uses of heritage*. New York, Routledge 2006.
- Sohlberg, Jussi: Länsimainen esoteria Suomessa. Teoksessa Ruth Illman, Kimmo Ketola, Riitta Latvio ja Jussi Sohlberg (toim.) *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 47, 2017.
- Sohlberg, Jussi & Kokkinen, Nina: Esoteerisuus, new age ja uushenkisyys: kehityssuuntia 1900-luvun loppupuolelta nykypäivään. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere 2020, 269-290.
- Stewen, Riikka: Unohdetut kuvitelmat *Kalevalasta* kuvataiteessa. Teoksessa Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS, Helsinki 2008, 66-81.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: *Euroopan komissio on myöntänyt Euroopan kulttuuriperintötunnuksen Kalevalalle*. 11.4.2024. <https://www.finlit.fi/ajankohtaista/uutiset/euroopan-komissio-on-myontanyt-euroopan-kulttuuriperintotunnuksen-kalevalalle/>

Sutcliffe, Steven: Uusia näkökulmia etsijyyteen. Kuinka selittää liikettä sisään ja ulos uusista uskonnoista? Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.) *Uushenkisyys*. SKS, Helsinki 2022, 51-74.

Tarkka, Lotte: Johdanto kulttuurin kaanoneihin ja katveisiin. Teoksessa Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka (toim.) *Kaanon ja marginaali: Kulttuuriperinnön vaietut äänet*. SKS, Helsinki 2022, 7-20.

Tingay, Kevin: Teosofinen Seura. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) *Uusien uskontojen käsikirja: Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyiden muodot*. Suomensos: Kanerva Heikkinen, Mirja Itkonen, Hannu Juusola, Katja Ritari, Jutta Säämänen, Leena Vallisaari. Kirjapaja Oy, Helsinki 2006, 320-322.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2018.

Tuomi-Nikula, Outi: Perintönä perinnön vaikeus. Keskusteluja kulttuuriperinnöstä saksankielisellä alueella. Teoksessa Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. SKS, Helsinki 2013, 31-58.

Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. SKS, Helsinki 2013, 12-27.

Turunen, Johanna: *Museot tulevaisuusperinnön rakentajina*. Tutkijat kulttuuriperinnön äärellä: Puheenvuoroja tulevaisuusperinnöstä -seminaari, Jyväskylän yliopisto 6.2.2024.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023, Helsinki 2023. Digitaalisena: https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf

Varto, Juha: *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Kirjayhtymä, Helsinki 1992.

Vornanen, Jukka: Vegetarismi ja esoteerinen traditio. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 52-55.

Välimäki, Susanna & Torvinen, Juha: Musiikki salatietona. Säveltäjä-antroposofi Ida Moberg ja henkinen kilvoittelu. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 185-203.

Westerlund, Jasmine: Matkailevat antroposofit Olly ja Uno Donner - hengellistä turismia vai oikean kotimaan kaipuuta? Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen (toim.) *Uuden etsijät*.

Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880-1930. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2021, 155-172.

Zilcosky, J.: *Learning How to Get Lost: Goethe in Italy*. Eighteenth-Century Studies, vol. 50 no.4, 2017, 417-435.